

KS. TADEUSZ FITYCH – PRAGA

INSTRUKCJA POCZĄTKOWA GIOVANNIEGO BATTISTY LANCELLOTTIEGO 31-SZEGO NUNCJUSZA APOSTOLSKIEGO W POLSCE

WSTĘP

Powstawanie stałych nuncjatur jako rezydencjalnych przedstawicielstw dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej w poszczególnych krajach było efektem długiego procesu, zapoczątkowanego z końcem średniowiecza¹. Nie zachował się żaden dokument papieski mówiący o powołaniu do życia instytucji nuncjatur. Jednak istniały one już w niektórych krajach europejskich, zanim pierwsze oficjalne – choć jedynie częściowe – normy w zakresie organizacji nowożytnej formy dyplomacji papieskiej wydał Sobór Trydencki w 1562 r. Następnie w latach osiemdziesiątych papież Grzegorz XIII (1572-1585) dokonał ujednoczenia zasad organizacyjnych, nadając instytucji nuncjatury stałą formę i przekształcił ją w funkcjonalny instrument reformy kościelnej². Tak więc obok najstarszych nuncjatur istniejących już w Wenecji (1485)³, Hiszpanii (1492), Francji, Wiedniu, Portugalii, Polsce (1519), Neapolu (1523)⁴, Sabaudii, Florencji (1560 – nuncjatura Mediolanu)⁵, Turynie, powstały kolejne stałe nuncjatury w Lucernie

¹ Jedno z najnowszych opracowań ukazujących ewolucyjny charakter rozwoju papieskiej dyplomacji przedstawił P. Blet, *Histoire de la représentation diplomatique du Saint Siège des origines à l'aube du XIXe siècle*, Città del Vaticano 1982.

² Zob. H. D. Wojtyńska, *Papieżstwo – Polska, 1548-1563. Dyplomacja*, Lublin 1977, s. 13; oraz H. Jedin (wyd.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. 4: *Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*, Freiburg 1967, s. 526-527.

³ Zob. *Origine e sviluppo della rappresentanza stabile pontificia in Venezia (1485-1533)*, „Annuario dell'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea”, 9-10 (1957-1958) s. 5-59.

⁴ Zob. P. Villani, *Origine e carattere della nunziatura di Napoli (1523-1569)*, „Annuario dell'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea”, 9-10 (1957-1958) s. 285-296.

⁵ Zob. L. Baldisseri, *La nunziatura in Toscana*, w: *Collectanea Archivi Vaticani*, t. 4, Città del Vaticano 1977, s. 42.

(1579)⁶, Grazu (1580), Kolonii (1584) i Brukseli (1596)⁷. Zróżnicowana, w zależności od kraju, geneza tych instytucji nadal oczekuje na wyczerpujące monograficzne opracowanie⁸. Pomimo tego, dzięki pionierskiej syntezie Henryka Damiana Wojtyśki, przeprowadzonej na niezwykle bogatym materiale źródłowym, możemy stwierdzić, że poprzednikiem nuncjusza w Polsce nie był kolektor świętopietrza, jak to miało miejsce w Hiszpanii, Anglii i Neapolu, ale był nim dawny „legat posłany” o nieco niższej w porównaniu z legatem *a latere* randze⁹. Ponadto na charakterystykę polskiej nuncjatury z pierwszej połowy XVI w. składa się nie tylko jej dominujący „rys sejmowy”, ale także aspekt antyturecki i kontrreformacyjny. Z kolei po zakończonym Soborze Trydenckim w r. 1563 misja posła papieskiego po raz pierwszy miała na celu również konsolidację polskiego episkopatu. Tak więc o powstaniu nuncjatury w Polsce można mówić jeszcze przed rozpoczęciem Soboru Trydenckiego. Natomiast pierwszym posłem papieskim działającym w Polsce już w latach 1519-1521, który w zasadzie spełniał wszystkie podstawowe warunki pozwalające uznać go za nuncjusza, był wywodzący się z Vincenzy Włoch Zaccaria Ferreri (*1479 †1524).

Stąd to w dziejach polskiej nuncjatury możemy mówić o trzech etapach. Pierwszy i zarazem najdłuższy obejmuje lata 1519-1797. Należy w nim wyodrębnić fazę wstępną tzw. 10-ciu „nuncjuszów mniejszych”, którą rozpoczyna przybycie do Polski biskupa Zaccarii Ferreriego (1519-1521), a kończy misja dyplomatyczna prałata najwyższej rangi, bowiem protonotariusza apostolskiego, Marco Antonio Maffei (1553)¹⁰; następnie fazę drugą trwającą aż ponad 250 lat, tzn. od początku panowania Zygmunta Augusta do okresu Polski porozbiorowej. Był to już czas coraz bardziej zinstytucjonalizowanych nuncjatur, począwszy od biskupa Aloisio Lippomano (1555-1557) do momentu odejścia, już z Petersburga, 65-go z kolei nuncjusza apostolskiego w Polsce w osobie arcybiskupa Laurentio Litty (1794-1797), który wyjechał dopiero w dwa lata

⁶ Zob. U. Fink, *Die Luzerner Nuntiatour 1586-1873. Zur Behördengeschichte und Quellkunde der päpstlichen Diplomatie in der Schweiz*, w: *Collectanea Archivi Vaticani*, t. 40, *Luzerner Historische Veröffentlichungen*, Bd. 32, Luzern 1997.

⁷ Zob. H. Jedin, *Nuntiatourberichte und Durchführung des Konzils von Trient*, w: „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken” (QFIAB), 53(1973) s. 180-213.

⁸ W dotychczasowych badaniach nad genezą nuncjatur praktycznie nie pojawia się problem zależności od dynamicznie rodzącej się tożsamości eklezjologicznej. Zagadnienie to prezentuje rozprawa Michelle Miele, który przeanalizował ustalenia 40 synodów prowincjalnych odbytych w południowych Włoszech po Soborze Trydenckim aż do początku XVIII w. Zob. tenże, *Die Provinzialkonzilien Südtaliens in der Neuzeit*, w: *Konziliengeschichte*, W. Brandmüller (wyd.), Reihe A: Darstellungen, Paderborn 1996.

⁹ Genezę nuncjatury polskiej w kontekście europejskim opracował H. D. Wojtyśka, *Państwo – Polska*, s. 13-53; tenże, *Zur Entstehung und Organisation der Polnischen Nuntiatour bis 1572*, *MÖSA*, 33(1980) s. 58-76.

¹⁰ Zob. H. D. Wojtyśka, *Nuntiorum Series Chronologica*, s. 197-207.

po trzecim rozbiorze Polski¹¹. Drugi etap w historii nuncjatury przypada na okres międzywojenny czyli II Rzeczypospolitej, obejmujący lata 1918-1939. Zainicjowała go misja arcybiskupa Achillio Rattiego (1918-1921), a zakończył czwarty w omawianym okresie poseł papieski, arcybiskup Filippo Cortesi (†1947), pełniący swą misję w latach 1936-1939¹². Natomiast etap trzeci został otwarty z chwilą wznowienia nuncjatury nad Wisłą przez arcybiskupa Józefa Kowalczyka w 1989 roku¹³.

Z działalnością nuncjatury, jeśli nie liczyć akt o charakterze sądowym, związane są cztery podstawowe typy źródeł: 1) instrukcje poselskie (zwane także początkowymi) zawierają one podstawowe priorytety dyplomatyczno-pastoralne nuncjusza jak też wiele danych, które odślaniają politykę Stolicy Apostolskiej wobec Rzeczypospolitej; 2) relacje finalne, które w przeciwieństwie do poprzednich przygotowywali sami nuncjusze, dzieląc się po zakończeniu swej misji doświadczeniami, spostrzeżeniami i radami, te ważne syntezы kształtowały obraz Polski na Watykanie; 3) korespondencja bieżąca – to niesłychanie duży zbiór tysięcy listów, dokumentów i awizów wysyłanych regularnie do różnych dykasterii Kurii Rzymskiej i innych nuncjuszów; 4) korespondencja z różnymi osobami na terenie Polski.

W opinii wybitnych współczesnych historyków akta nuncjatury zaliczane są do kategorii wiarygodnych i bardzo cenionych źródeł. Niestety w sytuacji polskiej, przez długi okres czasu dostęp do nich, dla szerokiego ogółu historyków i badaczy, był praktycznie niemożliwy. Przy tym, musimy podkreślić, iż już od dwustu lat prowadzone są badania nad bez mała pięciowiekową działalnością polskiej nuncjatury, jak też związanymi z nią źródłami. Jeśli chodzi o prace mające na celu wyszukiwanie i przygotowywanie krytycznej edycji źródeł, to po rzymskich kwerendach archiwalnych, znanych już w czasach Zygmunta Augusta i Zygmunta III, o pierwszych większych osiągnięciach na tym polu można mówić dopiero w wieku XIX. Ich autorami byli – z jednej strony – historycy żyjący na emigracji i związani z Wydziałem Historycznym Towarzystwa Literackiego w Paryżu, powstałego w r. 1836, a z drugiej – dopiero po otwarciu Archiwów Watykańskich w r. 1881 – członkowie Polskiej Akademii Umiejętności, zorganizowani w tzw. *Ekspedycji Rzymskiej* (1886-1897). W kręgu historyków wspomnianego nurtu badawczego znalazł się także Erazm Rykaczewski, to właśnie jego efektem badań była dwutomowa publikacja – *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, którą wydał on w 1864 r. w Berlinie-Poznaniu¹⁴. W tomie pierwszym umieszczono między innymi instrukcje początkowe i relacje finalne wielu polskich

¹¹ Zob. tamże, s. 208-331.

¹² Zob. tamże, s. 332-339.

¹³ Zob. H. D. Wojtyska, ANP, t. 1, s. 430 – N. 35

¹⁴ Zob. E. Rykaczewski, *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób w Polsce od roku 1548 do 1690*, t. 2, Berlin 1864, s. 116-139.

nuncjuszów siedemnastego stulecia. Tom drugi tejże pracy zawiera także polskie tłumaczenie włoskiej instrukcji początkowej Giovanniego Battisty Lancellottiego, opatrzone kilkoma wyjaśnieniami i notami. Na dzisiejszym etapie badań, coraz bardziej poszukiwane i użyteczne będą w pełni krytyczne opracowania poszczególnych instrukcji oraz relacji końcowych poszczególnych nuncjuszów. Z końcem lat osiemdziesiątych, ów proces badawczy został w znaczący sposób zdynamizowany przez Henryka Damiana Wojtyskę, kierownika Katedry Dziejów Teologii KUL, który przy poparciu pani profesor Karoliny Lanckorońskiej i całego Instytutu Historycznego w Rzymie zgromadził grono młodych historyków i formując zespół wysoko kwalifikowanych wydawców, zainicjował bardzo nowoczesną edycję akt nuncjatury polskiej, tym bardziej, że nowe generacje historyków powinny w szybkim tempie zadbać nie tylko o pełną publikację akt wytworzonych przez nuncjaturę, ale też zdobyć się na sformułowanie dojrzałych naukowych sądów i monografii poszczególnych nuncjuszów. Temu celowi ma na swój sposób służyć poniższa publikacja, która obok pierwszej synezy biograficznej 31. nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego oraz ogólnych uwagach na temat genezy i struktury oraz zasadniczej treści, tej kategorii źródła jakim jest instrukcja poselska, przynosi pierwszą krytyczną edycję włoskiej wersji instrukcji Lancellottiego z równoczesnym przekładem na język polski.

1. RODOWÓD I KARIERA DYPLOMATYCZNA

Włoski biskup Giovanni Battista Lancellotti (*1575 †1655), nieznanymi dotychczas we włoskiej i europejskiej literaturze, był trzydziestym pierwszym z kolei nuncjuszem papieskim w Polsce (licząc w tym 10-ciu „nuncjuszów mniejszych”) oraz ósmym, któremu przyszło rezydować w nowej stolicy Polski – Warszawie. Wywodził się z rodziny, której początki odnajdujemy we wczesnym średniowieczu w Portugalii. Jej przedstawiciele osiedli w Awinionie, Bolonii, Brukseli, Neapolu i Rzymie. Interesująca nas rzymska gałąź tej rodziny dotarła do Włoch przez Sycylię. Do Rzymu przeniósł się Federico Lancellotti w 1442 roku¹⁵. Na progu wieku XVI tę gałąź reprezentuje pradziad Giovanniego Battisty Lancellottiego, humanista i doktor medycyny Scipione Lancellotti (†1517). Wśród członków kolejnych pokoleń tej rodziny są m.in. zasłużeni dla Kościoła dwaj stryjowie nuncjusza: kardynał Scipione Lancellotti (*1527 †1598) i biskup Lancellotto Lancellotti (*1546 †1602). Ojciec nuncjusza Paolo Lancellotti

¹⁵ Tę datę przybycia Lancellottich do Rzymu, prawdopodobnie za Teodorem Amaydenem, podaje Vittorio Spredi w: *Enciclopedia Storico-Nobiliare Italiana*, Milano 1931, vol. 4, p. 32. Datę o wiek późniejszą, a więc przypadającą w połowie XVI stulecia, podaje *Dizionario Enciclopedico Italiano*, Roma (b.r.w.), vol. 6, col. 273. Zob. T. Fitych, *Krąg rodzinny G. B. Lancellottiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce* (artykuł złożony do druku).

w 1570 r. poślubił Giulię Delfini (†22 III 1591), skoligaconą z późniejszym papieżem Pawłem V¹⁶. Małżeństwo to miało dziesięcioro dzieci, spośród których Giovanni Battista Lancellotti (*20 XI 1575 †23 VII 1655) był szóstym, najdłużej żyjącym, bo aż 80 lat. Nie był jedynym z tego pokolenia, który oddał swe życie na służbę Kościołowi: jego starszy brat Orazio (*8 XII 1571 †9 XII 1620) w 1611 r. osiągnął nawet godność kardynała (zob. *tabela nr 1*). W wieku XVII nobilitacja tej rodziny wiązała się z tytułem „marchese”, a po 1726 r. „principi di Lauro” (w Królestwie Neapolu – zob. *tabela nr 2 i nr 3*).

Zdobyte przekazy źródłowe świadczą o szlachetnej formacji, roztropności i pobożności nuncjusza Lancellottiego, podkreślają jego erudycję, znajomość greki i łaciny oraz fakt ukończenia szkoły wyższej¹⁷. W drugiej połowie XVI w. na uniwersytecie w Perugii aktywnym i bardzo cenionym był słynny profesor prawa Giovanni Paolo Lancellotti (*1522 †1590)¹⁸. To właśnie tam odbył swe studia prawnicze Giovanni Battista, co potwierdził odnaleziony wpis do księgi studentów uniwersytetu w Perugii pod datą 13 listopada 1591 roku¹⁹ oraz przywilej mieszczaństwa i patrycjatu udzielony przez radców miasta Perugii trzem Lancellottim: Oraziemu, Giovanniemu Battiście i Ottavio w dniu 29 marca 1593 roku²⁰. Giovanni Battista Lancellotti miał wówczas niespełna osiemnaście lat, ale już w pięć lat później rozpoczął swą karierę watykańską.

¹⁶ Potwierdzają to cenne studia prozopograficzne opublikowane przez Christopha Webera, zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*, wyd. tenże, Bd. 2: *Senatus Divinus – Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*, Frankfurt a. Main 1996, s. 439 (Tafel XVII u. 50)

¹⁷ Lauro, Archiwum Prywatne Lancellottich (dalej APL), Elogium f. 4r; tamże rękopis b. syg. f. 10, zawierający treść napisu na płycie nagrobnej bpa G. B. Lancellottiego z katedry w Noli; G. Remondini, *Della Nolana Ecclesiastica storia*, t. 3, Napoli 1757, p. 291.

¹⁸ Po 1562 r. uniwersytet dotowany przez Kościół (sumą ok. 5951 skudów) posiadał fakultety: prawa (w XVI w. wykładano tam m.in. prawo karne), medycyny, filozofii, teologii, literatury i arytmetyki. Zob. O. Scavanti, *Cenni storici della università di Perugia*, Perugia 1910, s. 42-45, 52-53.

¹⁹ Ostatnia kwerenda pozwoliła ustalić, iż w dniu 13 XI 1591 r. zarówno Orazio jak i Giovanni Battista Lancellotti rozpoczęli studia na uniwersytecie w Perugii. W księdze immatrykulowanych znajdujemy zapis: „Ego Horacius Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”, „Ego Iohannes Baptista Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”. Zob. Perugia, Arch. Univ. di Perugia Matr. Scholalium ab an.1540 ad an. 1651, f. 59. Natomiast kwerenda zmierzająca do ustalenia doktoratu któregoś z Lancellottich, a przeprowadzona w oparciu o pracę O. Scavantiego, *Inventario – regetro dell'Archivio Universitario di Perugia*, [Perugia 1898] nie dała pozytywnego efektu. Scavanti wskazywał na istnienie spisu doktorów z lat 1519-1537 sporządzonego wg miast pochodzenia (zob. Perugia, Arch. Univ. di Perugia Gesta e Collegii I.B1 – Carte 215), a kolejny spis dotyczył doktorów z lat 1599-1604 (zob. Perugia, Arch. Univ. di Perugia, fondo VI.B1 – Carte 192) tamże s. 26 i 34.

²⁰ Zob. Lauro, APL, *Inventario* 1728 f. 55r; tamże karta z nowożytnym zapisem nie odnalezionego oryginału zawierającego przywilej mieszczaństwa w Perugii dla: „...Orazio, Giovanni ed Ottavio fratelli Lancellotti, figli di Paolo, il 29 marzo 1593...”. Regest tego dokumentu znajduje się w Archiwum Państwowym w Perugii.

Na watykański angaż i „szybką karierę” Giovanniego Battisty Lancellottiego z pewnością decydujący wpływ wywarła pozycja rodziny osiadłej przed półtora wiekiem w Rzymie oraz watykańskie stanowiska jego dwu najbliższych krewnych. W Kurii Rzymskiej Lancellotti pracował nie dłużej niż pięć lub siedem lat. W tym to czasie otrzymał beneficjum i godność „kanonika bazyliki św. Piotra na Watykanie” (przed 15 VI 1605)²¹, a spośród trzydziestu znanych wówczas kurialnych urzędów²² sprawował dwa należące do najbardziej prestiżowych prałatur: abrewiatora apostolskiego²³ i referendarza obydwu Sygnatur²⁴, jak również następcy swego brata na urzędzie audytora Roty Rzymskiej²⁵.

Wraz z objęciem Stolicy Apostolskiej przez papieża Pawła V (1605-1621), którego przyszyły nuncjusz był nepotem, rozpoczęła się dziesięcioletnia kariera w Państwie Kościelnym wówczas jeszcze niespełna trzydziestoletniego Lancellottiego. Paweł V wielokrotnie mianował go gubernatorem i wicelegatem²⁶ w czterech największych i najbardziej znaczących – poza rzymską, tzw. „Patrimonium Petri” – prowincjach Państwa Kościelnego. Lancellotti był kolejno: gubernatorem Rimini²⁷ w Romanii, gdzie ze względu na kluczowe znaczenie tej

²¹ Zob. Biblioteka Watykańska (dalej BV), Urb.Lat. 1073 f. 327r i tamże Barb.Lat. 1082 f. 598r. oraz Lauro, APL, *Elogium* b.syg. f. 4r. Christoph Weber podaje datę 28 I 1598, zob. oprac. tenże, *Legati e governatore dello Stato Pontificio (1550-1809)* (Publicazioni eegli Archivi di Stato – Sussidi 7), [Roma 1994], s. 729.

²² Zob. artykuł „Cancelleria della S. Romana Chiesa”, dz. cyt.

²³ Sygnalizuje to H. B i a u d e t, *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648*, Helsinki 1910, s. 270; zob. także artykuł *Abbreviatori apostolici* w: G. Moroni, dz. cyt., vol. 7 p. 181.

²⁴ Jednym z pierwszych odnalezionych przekazów na ten temat jest pergaminowy oryginał brewe papieskiego z nominacją Lancellottiego na gubernatora Rimini, wystawiony w Rzymie 17 VI 1605, a przechowywany w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11; następnie regest nominacji papieskiej na gubernatora Faenzy, wystawionej w Rzymie 21 VIII 1606, zachowany w AV, Sec. Brev 410 f. 226rv i 229v; podaje to także B. K a t t e r b a c h, *Referendarii utriusque Signaturae a Martino V ad Clementem IX et praelati Signaturae supplicationem a Martino V ad Leonem XIII*, Watykan 1931, p. 249 i ECat, vol. 4, col. 260. Zob. T. F i t y c h, *Kariera kurialna i dyplomatyczna do roku 1614 G. B. Lancellottiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622-1627* (artykuł złożony do druku).

²⁵ Zob. Ch. W e b e r, *Legati e governatori*, s. 729.

²⁶ Warto tu odnotować kolejną cenną publikację zawierającą efekty rozległych badań prozograficznych: W e b e r, *Legati e governatori*, s. 729.

²⁷ „Roma, 1605, 15 VI. Mercoledì [...] governatore Rimini, Lancellotto il Canonico di S. Pietro” por. BV, Urb.Lat 1073 f. 327r i 349r; ponadto brewe papieskie zawierające facultates w zakresie rozstrzygania spraw kryminalnych, którego oryginał wystawiony w Rzymie 17 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11 [w inwentarzu APL z 1728 roku na f. 3v posiadał on sygn.: Arm. B, parte prima, Mazzo c, n.11] podaje: „...Magistro G. B. Lancellotto in utraque nostrae signaturae referendario civitatis nostrae Ariminensis Gubernatori(...)”; wreszcie zachowała się minuta korespondencji Pietro Aldobrandini kardynała Rawenny (w okresie 13 IX 1604 – a. 10 II 1621) do „Mons. Lancellotti governatore di Rimini”, 1 III 1606 zob. BV, Ottob. Lat. 3252 f. 423r.

provincji w czasie sporu papieża z Wenecją (1605-1607) otrzymał daleko idące uprawnienia w zakresie sądownictwa²⁸; gubernatorem Faenzy²⁹ przez niespełna trzy miesiące; od 7 listopada 1606 r. przez okres trzech lat wicelegatem Romanii³⁰; od 9 października 1609 do ok. 23 października 1610, w złożonej sytuacji politycznej, wicegubernatorem Benewentu³¹ (po zakończeniu tej misji otrzymał uroczystą bullę z wyrazami uznania i wdzięczności mieszczan Benewentu); od jesieni 1610 r. gubernatorem Ankony w prowincji Marka i od 14 grudnia 1613 r. gubernatorem Kampanii Rzymskiej³², gdzie 1 grudnia 1614 r. zastała go wiadomość, iż papież zamianował go biskupem diecezji Nola³³, sufraganii Neapolu³⁴.

Na mocy listu apostolskiego Pawła V, wystawionego w formie bulli w dniu 26 stycznia 1615 r., Giovanni Battista Lancellotti został konsekrowany na biskupa 15 marca, a w Niedzielę Palmową 9 kwietnia zainaugurował uroczystym

²⁸ Regest w sprawie szczególnych facultates Lancellottiego „...per poter giudicare nelle cause criminali senza incorrere nelle censure...” z 20 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, *Inventario* 1833 f. 8v.

²⁹ Z datą: Rzym 11 VIII 1606 znajdujemy oryginał dokumentu Sekretariatu Stanu z poleceniem dostarczenia G. B. Lancellottiemu brewe z nominacją na gubernatora miasta Faenza por. AV, Sec. Brev. 410 f. 227r i 228v oraz awizo zawarte w BV, Urb. Lat 1074 f. 434v „...Mons. Lancellotto Faenza ...Governatore”; natomiast z datą 12 VIII 1606 w Rzymie wystawiono Lancellottiemu brewe nominacyjne na gubernatora miasta Faenzy, por. AV, Sec. Brev. 410 f. 226rv i 229v.

³⁰ Minuta brewe z nominacją na wicelegata Romanii z datą: Rzym, 7 XI 1606 zob. AV, Sec. Brev. 413 f. 130r; ponadto odnalezione zostały oryginały korespondencji G. B. Lancellottiego do kard. Scipione Borghese pisanej z Rawenny 13, 24 i 26 I 1608, zob. AV, F. Borghese III 43AB f. 231r i 313v; 288r i 295v; 307r oraz oryginały późniejszych jego listów wysłanych z Rawenny do tegoż samego adresata z dnia 25 III 1608 roku (AV, F. Borghese III 41B f. 80r i 90v) i z 16 IV 1608 roku (AV, F. Borghese III 132B f. 57r i 64v). Gianstefano Remondini w swej słynnej pracy *Della Nolana Ecclesiastica storia* prawdopodobnie inspirowany treścią inskrypcji z płyty nagrobnej, jaka zamyka grobowiec biskupa G. B. Lancellottiego w katedrze w Noli, twierdzi, iż był on także wicelegatem Bolonii. Niestety nie udało się potwierdzić tej wiadomości. Negatywny wynik dała kwerenda przeprowadzona zarówno w Archivio di Stato jak też w Biblioteca Comunale dell'Archignnasio w Bolonii. Ponadto jego nazwisko jako wicelegata Bolonii nie widnieje w wykazie sporządzonym przez M. Pasquale, M. Ferretti, *Cronotassi critica dei legati, vicelegati e governatori di Bologna dal sec. XVI al XVIII*, w: *Atti e Memorie della Deputazione di Storia Patria per le Province di Romagna*, N.S., vol. 23, Bologna 1972, pp. 117-301.

³¹ Regesty nominacji na wicegubernatora Benewentu z datą 17 X 1609 i 28 XII 1609 zob. Lauro, APL, *Inventario* 1728 f. 55r i 1833 f. 3v. W okresie od 10 IV 1607 do 4 IV 1616 na stolicy biskupiej Benewentu zasiadał kardynał Pompeius Arigoni. Zob. B. Gams, *Series Episcoporum Ecclesiae catholicae*, Ratisbonae 1873, p. 673.

³² Zob. BV, Barb.Lat 883 f.336v.

³³ Por. „1614 – Gio. B. Lancellotti, Romano, che fu eletto da Paolo V, vescovo di Nola” zob. BV, Borg.Lat 884 f. 336v. Zob. T. Fitych, *Herb rodziny Lancellottich oraz jej przedstawiciela Jana Chrzcziciela Lancellotti – nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622- 1627)*, „Saeculum Christianum”, 1 (1994) n.1, s. 161-172.

³⁴ Zob. ECat, vol. 8, col. 1912-1916.

ingresem swoje biskupie zarządzanie i duszpasterzowanie³⁵. Jeszcze w tym samym roku przeprowadził wizytację duszpasterską całej diecezji³⁶, a następnie również i synod³⁷. Dostępna baza źródłowa pozwala wyrazić opinię, że wśród priorytetów Lancellottiego jako ordynariusza była wielka miłość pasterska do alumnów seminarium duchownego (ich liczba w latach 1618-1655 wzrastała stopniowo od 12 do 22), która wyrażała się w konkretnych decyzjach z lat 1615-1620, 1640, 1642 i 1653, umożliwiających poprzez kolejne beneficja zabezpieczenie wsparcia finansowego dla dalszego efektywnego funkcjonowania seminarium. Ta miłość pasterska obejmowała także prezbiterów całej diecezji, dla których pisał on listy pasterskie³⁸, a wreszcie – wszystkich diecezjan. Świadczy o niej aż 11 wizytacji przeprowadzonych w latach 1626-1655³⁹, jak też kilkakrotnie organizowane rekolekcje ewangelizacyjne i misje (m.in. 1626, 1637, 1640) oraz znane nam dwa przypadki pojednania z Kościołem osób ekskomunikowanych. Wyrazem tej miłości było też zaangażowanie biskupa w ratowanie miasta i wielu klasztorów w czasie powodzi w 1622 r.⁴⁰ czy też w zwalczanie skutków wybuchu Wezuwiusza w 1631 r.⁴¹, jak też jego osobista pielgrzymka i modlitwa wraz wiernymi o uwolnienie od inwazji szarańczy w 1645 roku⁴². Biskup Lancellotti wiele uwagi poświęcał rozwojowi życia zakonnego, wspierając nowe fundacje i bractwa⁴³, ponadto rozwijał kult świętych i relikwii⁴⁴. Dla pełni obrazu jego działalności należy dodać, że zainicjował

³⁵ O takiej dacie objęcia diecezji pisze G. R e m o n d i n i, *Della Nolana*, s. 291. Trzy lata później, podczas uroczystości Wszystkich Świętych, papież obdarzył go wysokiej rangi prałaturą: „prelato assistente in capella” – prałata otrzymującego miejsce przy tronie papieskim, analogiczne do miejsc zajmowanych przez ambasadorów w kaplicach papieskich.

³⁶ Akta z tej wizytacji przeprowadzonej od 2 V do 17 VII 1615 r. na podstawie bulli z 28 IV 1615 r., przy współpracy oddelegowanego wizytatora – zob. N o l a, AD, *Sancte visite*, lib. 8, f. 7-210r.

³⁷ Zob. relacja *ad limina* z r. 1618; R e m o n d i n i, dz. cyt., s. 292.

³⁸ Dokumentuje to regest pergaminów, które odślaniają tę inicjatywę podejmowaną przez biskupa w latach 1619, 1628, 1629, 1631 i 1632. Zob. Nola, Archiwum Diecezjalne (dalej cyt. Nola, AD), Reg.per. n. 83.

³⁹ Po dwóch wizytacjach przeprowadzonych w czasie nieobecności biskupa Lancellottiego w latach 1626 i 1627, następnych dziewięć, pomimo pogarszającego się zdrowia, zostało przeprowadzonych z jego inicjatywy. Odbyły się one w latach 1630, 1640, 1644, 1645, 1647, 1648, 1649, 1654, 1655. Zob. N o l a, AD, *Serie visite*, lib. 9-10, 11, 12, 13, 14, 16, 17.

⁴⁰ Zob. tamże, s. 288-300.

⁴¹ Zob. R e m o n d i n i, dz. cyt., s. 303-309.

⁴² Zob. tamże, s. 312-313.

⁴³ Były to fundacje siostr karmelitanek w Somma, karmelitów i siostr trzeciego zakonu św. Franciszka w Noli czy siostr benedyktynek w Lauro – zob. R e m o n d i n i, dz. cyt., s. 295-296,300. W 1620 r. diecezja wzbogaciła się o bractwo, które miało na celu niesienie pomocy duszom czystocowym, a w 1621 r. biskup Lancellotti zezwolił na osiedlenie się w Somma kapłanów pragnących założyć nowe zgromadzenie.

⁴⁴ Przyjął za patronów Noli świętych Andrea Avellino i Ignacego Loyolę oraz za patrona Lauro św. Sebastiana; sprowadził do katedry relikwie jednego z pierwszych biskupów Noli, św. Paulina oraz do jezuickiej uczelni w Noli relikwie czterech świętych.

także remont obszernego domu biskupiego oraz upiększył i wzbogacił wnętrze i wyposażenie katedry w Noli⁴⁵ i znajdującego się w pobliżu kościoła św. Apostołów⁴⁶. Mimo wyraźnie pogarszającego się od 1634 r. stanu zdrowia biskup Lancellotti dożył sędziwego wieku i zmarł w opinii świętości 23 lipca 1655 r., a jego ciało złożono w krypcie katedry w Noli.

Czterdziestoletni okres biskupiego posługiwania Giovanniego Battisty Lancellottiego został przerwany na przeciąg pięciu lat zleconą mu przez papieża Grzegorza XV (1621-1623) misją nuncjusza apostolskiego na dworze króla polskiego Zygmunta III⁴⁷. Dotyczące tej nominacji brewe papieskie wystawiono z datą 22 listopada 1622 r. Po 92 dniach, podążając przez Florencję, Wenecję, Wiedeń (gdzie najprawdopodobniej spotkał się z powracającym z Polski swym poprzednikiem, kardynałem Cosimo de Torresem) i Ołomuniec, w zimowych warunkach, skomplikowanych rozpoczętą wojną trzydziestoletnią, biskup Noli dotarł do Tyńca koło Krakowa, a po upływie kolejnych 62 – do Warszawy. Była to jedna z najszybszych podróży nuncjuszów posyłanych do Polski w pierwszej połowie XVII w. Pomimo to Lancellotti objął swą nuncjaturę zbyt późno, by mógł uczestniczyć w sejmie z 1623 r., co było jego pierwszym zadaniem dyplomatycznym.

Biskup Lancellotti, przybywszy do Warszawy 27 kwietnia 1623 r.⁴⁸, jako pierwszy dyplomata papieski zamieszkał w przygotowanej i udostępnionej do tego celu rezydencji w obrębie bernardyńskiego klasztoru św. Anny przy Krakowskim Przedmieściu (co potwierdzają liczne akta przeprowadzonych przez niego procesów informacyjnych)⁴⁹, naprzeciw zamku królewskiego. Była to jego siedziba przez cały okres pełnienia misji nuncjusza apostolskiego trwającej do dnia 25 czerwca 1627 roku⁵⁰.

Aktywne uczestniczenie nuncjusza w sejmach, mające na celu zabezpieczenie interesów Kościoła, wymagało stałego kontaktu dyplomaty ze Stolicą

⁴⁵ Akta wizytacyjne z 1618 r. odnotowują, że pałac biskupi stanowił obszerny budynek, który wymagał napraw, dlatego Lancellotti nieco go zmodernizował i wzbogacił we freski św. Paulina i św. Feliksa. Ponieważ w 1615 r. katedra znajdowała się jeszcze w stanie surowym, dlatego szczególnie relacje *ad limina* z lat 1643, 1644, 1645, 1648, 1650, 1652 i 1655 dokumentują ogromny wysiłek biskupa Lancellottiego i jego wielkie wsparcie finansowe na rzecz wyposażenia katedry. Zob. także: Remondini, dz. cyt., s. 292; L. Cav. Angelillo, *La catedrale di Nola nella sua storia*, b.m.w. [1909], s. 58-84.

⁴⁶ Zob. Remondini, dz. cyt., s. 311.

⁴⁷ Zob. tamże, t. 3, s. 300.

⁴⁸ Donosił o tym z Warszawy 29 IV 1623 audytor kard. C. de Torresa. Zob. Or.: BV, Barb. Lat. 6582, f. 105r.

⁴⁹ Fakt ten dokumentuje pierwszy z procesów informacyjnych przeprowadzonych przez nuncjusza w Warszawie w dniach 2 V – 11 V 1623, który dotyczy Andrzeja Lipskiego przenieszonego do Włocławka. Zob. Aneks NC. 8 – Or.: AV, AC, Proc.Consist. ms. 19, f. 175v

⁵⁰ Zob. Archiwum Watykańskie (dalej AV), Nunz. Pol. 41, f. 86r.

Apostolską. Biskup Lancellotti bardzo sumiennie wywiązywał się z wielu powierzonych mu zadań dyplomatycznych, o czym świadczy liczba i intensywność jego korespondencji (zob. tabela nr 4) oraz różnorodność wytworzonych akt.

2. NOMINACJA I PODSTAWOWE DOKUMENTY NUNCJUSZA

Wybór osoby i nominacja każdego nuncjusza pozostawały w gestii papieża, natomiast sama decyzja wysłania nuncjusza była prawdopodobnie podejmowana na konsystorzu. Wiadomość o tym rozstrzygnięciu otrzymywał nominat już w formie brewe papieskiego. Jednak w przypadku, gdy nominacja miała miejsce podczas konsystorza, była ona tylko zapisywana w aktach zainteresowanego⁵¹. Z kolei w XVII i XVIII w. uważano za wystarczające podkreślenie faktu nominacji we wstępie do brewe kompetencyjnego (*facultates generales*), które służyło jako swego rodzaju legitymacja posła papieskiego i – często niezależnie od rzeczywistej daty nominacji – informowało o powołaniu go na urząd w dniu datowania tego brewe⁵².

Gdy idzie o osobę Giovanniego Battisty Lancellottiego, od 1615 r. biskupa Noli, to w literaturze przedmiotu z jednej strony spotykamy stwierdzenie Ludwika Pastora, że był on proponowany na nuncjusza Paryża⁵³, a z drugiej – lakoniczną informację żyjącego w drugiej połowie XVIII w. historyka diecezji Nola, kapłana ze zgromadzenia księży somasków Gianstefano Remondini, który w swym dziele *Della Nolana Ecclesiastica storia* podał, że w listopadzie 1622 r. papież Grzegorz XV wezwał do Rzymu dobrze tam znanego i cenionego biskupa Noli, aby mu powierzył misję nuncjusza apostolskiego na dworze króla polskiego Zygmunta III⁵⁴. Badacze powołujący się bezpośrednio na bazę źródłową: Giuseppe Garampi oraz Henryk Damian Wojtyska w *Nuntiorum Series Chronologica* utożsamiali termin nominacji nuncjusza Lancellottiego z datą

⁵¹ Zob. H. D. Wojtyska, ANP, t. 1, s. 18.

⁵² Zob. NBD, Bd. 5/1, s. LV.

⁵³ Pastor w swej opinii odwoływał się do stwierdzenia L. v. Ranke. Zob. L. Pastor, *Storia dei papi*, s. 110. Nie jest łatwe ustalenie mechanizmu przygotowywania decyzji o nominacjach. Na gruncie polskim Wojciech Tygielski w swych analizach prozopograficznych formuluje tego typu pytania i ujawnia zamiar odtworzenia całego procesu decyzyjnego, jak też odkrycia klucza doboru kandydatów na nuncjuszów i sprecyzowania ówczesnej polityki personalnej Watykanu. Zob. tenże, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 103-104. Znacznie dalej posunęli się już inni współcześni badacze – zob. artykuły „Administration pontificale” i „CarriPre” w: DHP, s. 47-49 i 288n; A. Menniti Ippolito, *Politica e carriera ecclesiastica nel secolo XVII. I vescovi veneti fra Roma e Venezia*, Napoli 1993. Po przeanalizowaniu szeregu mechanizmów: mieszczańskiego i szlacheckiego rodowodu, regionalizmu, klientelizmu itp., syntezę w tym względzie najbardziej użyteczną dla naszych analiz z połowy XVII w. opublikował w swojej pracy U. Fink, *Die Luzerner Nuntiatour*, s. 171-180.

⁵⁴ Zob. Remondini, dz. cyt., t. 3, s. 300.

wcześniejszą niż 25 listopada 1622 roku⁵⁵. Wystawione już w dniu 22 listopada 1622 r. brewe papieskie Grzegorza XV wszystkim osobistościom rekomendowało Lancellottiego jako nuncjusza. Tenże papież już następnego dnia w brewe z datą 23 listopada 1622 r. przekazał Lancellottiemu *facultates generales*, ale obowiązującą go instrukcję poselską podpisał w trzy tygodnie później, 14 grudnia 1622 roku⁵⁶.

W przypadku braku brewe nominacyjnego często pierwszymi brewiami o charakterze bardzo oficjalnym, w jakie wyposażano nuncjusza, były listy uwierzytelniające (*litterae credentiales*). Nuncjusze w zasadzie byli akredytowani przy dworze władcy, stąd to praktycznie wystarczałyby brewe uwierzytelniające do króla. Jednak już w połowie XVI w. wytworzyła się praktyka rozszerzania grona adresatów tego typu listów o osoby królowej i najbliższej rodziny oraz najważniejszych biskupów i najbardziej wpływowych senatorów i urzędników królestwa. Zatem w Sekretariacie Breviów przygotowywano równocześnie, obok listu uwierzytelniającego do króla, także 20-26 dalszych brewiów, a w tym tzw. listy *in albis*⁵⁷. Na początku grudnia 1622 r. Giovanni Battista Lancellotti, wyjeżdżający do Polski, został wyposażony w zbiór 73 listów uwierzytelniających⁵⁸, przy czym brewe uwierzytelniające do króla wystawione z datą 3 grudnia 1622 r. miało być wręczone osobiście przez samego nuncjusza podczas pierwszej publicznej audiencji.

Regiony powierzone nuncjuszowi Lancellottiemu obejmowały aż ponad 850 tys. km², które zamieszkiwało ok. 4,4 miliona obywateli wielu narodowości, co wówczas stawiało Polskę na czwartym miejscu w Europie. Tereny te należały jedynie do trzech państw: Rzeczypospolitej Polski i Litwy⁵⁹, Rosji i księstwa Smoleńska⁶⁰ oraz Szwecji⁶¹.

⁵⁵ „Designatus a Gregorio XV fuerat de 25 XI 1622 ut. Card. de Torres in legatione Polonica succederat – (Brev. ad Principes an. 2, p. 142) – zob. Or.: AV, F. Garampi 23 f. 100v. Zob. także H. D. Wojtyśka, ANP, t. 1, s. 250. Natomiast inne odnalezione awizo akcentuje datę 10 XII 1622 – „10 XII 1622 Joh. Baptista Episcopus Nolanus mittit Nuntius” – zob. AV, N.Pol Add 2 fasc. 1 f. 256v.

⁵⁶ Zob. T. Fiłtych, ANP, t. 21 (praca złożona do druku) – dalej cyt. dokumenty z siglami N., Aneks NA., NB., NC. zostały zawarte w tej publikacji. Tamże N. 2 (AV, Sec.Brev. 666 f. 69r-77r; 78r.) i N. 13 (Lauro, AL, Arm.B, pars 2, fasc. H, n. 25 f. 1r-20v).

⁵⁷ Zob. H. D. Wojtyśka, *Papieżstwo – Polska*, s. 171-173; Fink, *Die Luzernen Nuntiatuur*, s. 44, 87, 100, 129, 136, 225, 266. O brewe *in albis* – zob. K. Walf, *Die Entwicklung des päpstlichen Gesandtschaftswesens in dem Zeitabschnitt zwischen Dekretalenrecht un Wiener Kongres (1159-1815)*, w: *Münchener Theologische Studien*, Abt. 3, Bd. 24, München 1966, s. 95.

⁵⁸ Zob. Aneks NC. 2. – Reg.: AV, Arm. XLV, 20 f. 151v-194v.

⁵⁹ Mówiąc o Polsce wymieniono takie regiony: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lituania, Livonia, Prussia, Pomerania”.

⁶⁰ Podkreślono tu jedynie te oto dwa regiony: „Ducatus de Smolensco, Moscovia”.

⁶¹ W zakres terytorialny Królestwa Szwecji wchodziły wówczas: „Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia”. Pełniejszą sytuację religijno-polityczną w tych krajach w czasach Zygmunta III przedstawił Josef Olr – zob. tenże, *La congregazione ed i paesi assegnati al nunzio di Polonia (Polonia*,

3. INSTRUKCJA POSELSKA – GENEZA I FORMA

Było zasadą, że nuncjusz wyjeżdżający na placówkę dyplomatyczną otrzymywał w swym „poselskim ekwipunku” nominację, brewe uwierzytelniające (a nawet całą ich kolekcję z *in albis* włącznie), instrukcję, fakultates i szyfry. Poniżej omówimy mniej oficjalny dokument, mający charakter załącznika do listu przewodniego, jakim była instrukcja poselska. Zawierała ona główne wytyczne dotyczące zarówno organizacji nuncjatury i sposobu wymiany korespondencji z instytucjami rzymskimi oraz innymi nuncjuszami, jak też sposobu postępowania wobec króla i jego urzędników, autorytetów kościelnych i dworów monarszych. Nadal niewyjaśnioną pozostaje geneza instrukcji. Praktyka jej sporządzania sięga początków XV wieku⁶². Jeśli pierwsze instrukcje miały jeszcze formę brewe papieskiego, to już instrukcja otrzymana przez Lancellottiego miała tylko zbliżoną doń dwuczęściową konstrukcję: w części pierwszej było imienne zwrócenie się do nuncjusza, a w drugiej – często po zwęższej charakterystyce kraju i Kościoła w miejscu pełnienia misji – bardzo obszerne, sumaryczne wyliczenie pouczeń i priorytetów dotyczących realizacji tej misji⁶³. Instrukcja była przygotowywana w konsultacji z kardynałem protektorem lub wiceprotektorem Polski, na bazie ostatnich raportów i relacji końcowej poprzedniego nuncjusza. Instrukcja Lancellottiego została zredagowana w języku włoskim, a w dniu 14 grudnia 1622 r. podpisał i opatrzył ją swą pieczęcią kardynał Sekretarz Stanu Ludovico Ludovisi⁶⁴.

Instrukcja była dokumentem załącznikowym, który niekiedy z powodu konieczności szybkiego wyjazdu nuncjusza przesyłano mu dopiero pocztą. Ponadto jej treść, zawierająca syntetyczny obraz uwarunkowań religijno-politycznych w danym kraju oraz priorytety działalności Watykanu, budziła wielkie zainteresowanie. W konsekwencji zachowało się niewiele oryginałów instrukcji poselskich, ale za to wiele kopii tych dokumentów.

W przypadku Giovanniego Battisty Lancellottiego, oprócz instrukcji wystawionej dla niego 14 grudnia 1622 r. w Rzymie, kardynał Ludovisi dostał mu

Svezia, Russia), w: *SCPF Memoria Rerum. 350 anni a servizio delle missioni 1622-1972*, wyd. J. Metzler, t. 1/2, Rom [1972], s. 201-226.

⁶² Na temat genezy i praktyki polskiej – zob. H. D. Wojtyńska, *Papieżstwo – Polska*, s. 167-171, tenże, ANP, t. 1, s. 20-22.

⁶³ Problematykę interpretacji treści instrukcji początkowych, określanych przez badaczy niemieckich mianem *Hauptinstruktionen*, przedstawił Klaus Jaitner – zob. *Die Hauptinstruktionen Clemens VIII für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenthöfen 1592-1605*, Bd.1-2, red. K. Jaitner, Tübingen 1984. Natomiast Wojciech Tygielski stawia sobie pytanie na temat rodzaju zależności pomiędzy instrukcją poselską a późniejszą korespondencją bieżącą. Zob. tenże, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej*, s. 23-25.

⁶⁴ Zob. N. 13 (Lauro, AL, Arm.B, pars 2, fasc. H, n. 25 f. 1r-20v).

ad informandum, w niewielkim tylko stopniu zmodyfikowaną, instrukcję poprzedniego nuncjusza kardynała Cosimo de Torresa (z datą 30 maja 1621 r.)⁶⁵.

4. PRIORYTETY ZAWARTE W OBU INSTRUKCJACH

Misja nuncjuszów z jednej strony nawiązywała do tradycji legatów papieskich, którzy dysponowali pełnią władzy papieskiej na obszarze swej legacji, a z drugiej – była konkretnym przejawem centralizacji tejże władzy oraz urzeczywistnianiem kolegialności biskupiej – bardzo istotnego czynnika kontroreformacji w sensie umocnienia aspektu hierarchicznego (klerykalnego) społeczności katolickiej, jako przeciwstawnego idei kapłaństwa laikatu, głoszonej przez eklezjologów protestanckich. W konsekwencji głównym celem misji posła papieskiego było reprezentowanie papieża (na forum kościelnym jak też politycznym), sprawowanie władzy sądowniczej w zakresie otrzymanych kompetencji, nadzorowanie procesu realizacji reform kościelnych zainicjowanych przez Sobór Trydencki i decyzje papieskie, a ponadto wykonywanie zadań dyplomatycznych wynikających z polityki Stolicy Apostolskiej⁶⁶. Wiązało się to z koniecznością informowania Kurii Rzymskiej o wszystkich znaczących wydarzeniach kościelno-politycznych, mających miejsce na obszarze nuncjatury, co w ówczesnych warunkach wymagało od nuncjusza wielu wysiłków.

Aby chociaż w uproszczony sposób doprecyzować zadania dyplomatyczno-pastoralnej misji nuncjusza Lancellottiego w Polsce, w skrócony sposób przytoczymy niektóre priorytety zawarte w jego dwóch instrukcjach początkowych (tzn. Cosimo de Toresa z r. 1621 i jego własnej z 10 XII 1622)⁶⁷. W generalnym ujęciu możemy w nich wyodrębnić trzy zasadnicze priorytety. **Pierwszy z nich dotyczy efektywnego posługiwania nuncjusza i takiegoż funkcjonowania nuncjatury poprzez:**

⁶⁵ W tym miejscu należy kolejny raz podziękować księciu Pietro Lancellottiemu z Rzymu za umożliwienie przeprowadzenia kwerendy źródłowej w Archiwum Prywatnym Lancellottich na zamku w Lauro, która pozwoliła odnaleźć oryginały obu instrukcji. Jeśli natomiast idzie o ich kopie, to w całej Europie odnaleziono aż 17 kopii owej zaadaptowanej instrukcji C. de Torresa: 5 w Bibliotece Watykańskiej, 3 na terenie Rzymu, 4 w Toskanii (w tym 2 we Florencji), po 2 w Salzburgu i Wrocławiu oraz 1 w Berlinie. Ponadto zidentyfikowano 18 kopii instrukcji Lancellottiego z 1622 r. Te istniały w dwóch wersjach: 10 z nich z datą oryginału „14 XII 1622” i 8 z datą „10 XII 1622”. Kopie pierwszej wersji znajdują się w: Bibliotece Watykańskiej – 2, Rzymie – 3, Toskanii – 2 (1 we Florencji) i w Polsce – 3 (w tym 2 w Krakowie i 1 we Wrocławiu); odpisy w drugiej wersji są przechowywane w: Bibliotece Watykańskiej – 2, Rzymie – 1, Toskanii – 2, Wiedniu – 2 i Berlinie – 1.

⁶⁶ Problematykę tę podejmował wielokrotnie Hubert Jedin – zob. m.in. *Geschichte des Konzils von Trient*. 4 Bde., Freiburg–Basel–Wien 1949–1975 oraz *Nuntiaturberichte und Durchführung des Konzils von Trient*, w: QFIAB, 53(1973) s. 180–213.

⁶⁷ Zob. N. 12 (Lauro, AL, Arm. B 2, fasc. H, 24) i 13 (Lauro, AL, Arm.B, pars 2, fasc. H, n. 25 f. 1r-20v).

- pielęgnowanie bliskich relacji z królem (aż do zdobycia pewnego zaufania i bycia do jego dyspozycji), jego rodziną i dworem, po wcześniejszych konsultacjach z jezuitami⁶⁸;
- pełnienie misji ze świadomością przeprowadzania reformy kościelnej (w roli wykonawcy woli papieża), w sposób odpowiadający godności nuncjusza, i realizowanie jedynie celów wchodzących w zakres zadań posła papieskiego;
- zorganizowanie krajowej sieci informatorów spośród osób stanowiących godne źródła informacji, jak też nawiązanie kontaktów z innymi nuncjuszami (m. in. w Wiedniu i Wenecji, posługując się odrębnymi szyframi)⁶⁹;
- regularne przysyłanie informacji do Kurii Rzymskiej (relacja o stanie Rzeczypospolitej i dworze królewskim oraz na bieżąco awiza o własnej działalności; z wykorzystaniem dwóch odrębnych szyfrów);
- pielęgnowanie korespondencji z biskupami, senatorami duchownymi i świeckimi oraz ministrami królewskimi, jak też innymi osobistościami z terenu swej nuncjatury;
- gromadzenie wyczerpujących informacji i ostrzeganie na czas króla, biskupów i Stolicy Apostolskiej.

Drugim priorytetem są już zadania pastoralne – realizacja reformy Soboru Trydenckiego:

1. Czuwanie nad tym, aby biskupi i duchowieństwo:

- zakładali seminaria duchowne i przyjmowali godnych kandydatów;
- spełniali obowiązek rezydencji;
- nie rozszerzali kompetencji o zakony wyjęte;
- nie kumulowali uposażeń i beneficjów;
- obsadzali parafie godnymi proboszczami i egzekwowali obowiązek ich rezydencji;
- ogłaszali w parafiach zapowiedzi małżeńskie;
- wizytowali parafie i przysyłali relacje o stanie diecezji;
- zwoływali synody i przysyłali ich dekrety (przed ogłoszeniem i realizacją);
- dbali o nierozpowszechnianie ksiąg zakazanych indeksem;

2. Odnowienie życia zakonnego zgromadzeń męskich i żeńskich przez:

- przeprowadzenie reformy;
- usprawnienie zarządzania prowincjami w porozumieniu z prowincjami;
- umożliwienie osiedlenia się reformatów (poza klasztorami bernardynów);

⁶⁸ Zob. *Litterae secretae Iesuitarum, qui in Russia, Petro Primo regnante, fuerunt* (oryginał w j. łac. i tł. na j. rosyjski), S. Peterburg 1904; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1584-1995*, oprac. L. Grzebień i in., Kraków 1996.

⁶⁹ Zob. N. 12 (Lauro, AL, Arm. B 2, fasc. H, 24).

- otoczenie opieką zarówno reformatów jak i bernardynów;
 - rozwiązywanie problemu zakonników wagabundów;
 - formowanie dobrych spowiedników i kaznodziejów;
 - zakładanie szkół parafialnych w celu formowania młodzieży (na wzór włoski);
 - przywrócenie klauzury w zakonach żeńskich od przeorysz poczynając;
3. Umacnianie religii katolickiej poprzez:
- obecność na sejmie zwyczajnym w dniu 24 stycznia 1623 i następnych tego typu zgromadzeniach celem obrony wolności, praw oraz dóbr Kościoła katolickiego;
 - wzorową postawę jako biskupa;
 - odbudowanie prestiżu biskupów;
 - odzyskanie i odrestaurowanie utraconych kościołów;
 - bronienie, przy wsparciu króla, wolności wyznawania religii katolickiej nawet na terenach utraconych i zarządzanych przez innowierców;
 - czuwanie nad tym, by król nie promował innowierców i nie obsadzał nimi wysokich urzędów ;
4. Wzmoczona ewangelizacja i umacnianie jedności chrześcijan:
- realizowanie poleceń Kongregacji Propagandy Wiary⁷⁰;
 - relacje o stanie diecezji;
 - rozpoznanie stanu Kościoła w Szwecji poprzez rekonesans studenta z kolegium wileńskiego;
 - rozpoznanie sytuacji przy pomocy bpa Lwowa, w celu nawrócenia Ormian zabiegających o obecność biskupa prawosławnego z Konstantynopola;
 - określenie położenia unitów przy udziale biskupa Hipolita Pocieja i udzielenie im wsparcia;
 - nagradzanie duchownych trujących się nad nawracaniem innowierców.

Trzeci priorytet ma już charakter polityczny:

- umacnianie jedności Polaków z królem jako skutecznej obrony Polski przed zagrożeniami zewnętrznymi;
- zadbanie o rekatolizację Szwecji i odzyskanie Inflant, a ponadto nakłanianie króla, by w pertraktacjach z Gustawem wymagał zagwarantowania wolności religijnej dla Kościoła katolickiego w Szwecji;

⁷⁰ Nuncjuszowi polskiemu przypisano: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lituania, Livonia, Prussia, Pomerania, Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia, Ducatus de Smolensco, Moscovia” – zob. Roma, CPF, Acta vol. 3 (1622-1625) f. 4. Pełniejszy opis Rzeczypospolitej i każdego z regionów opublikował nuncjusz Galeazzo Marescotti, *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia*, s. 78-79.

- czuwanie nad współpracą króla z cesarzem i (przy pomocy Stolicy Apostolskiej) królem Hiszpanii, w celu realizacji papieskiego projektu przymerza;
- organizowanie publicznych modłów w intencji zwycięstwa nad Turcją, jak również szukanie pomocy militarnej i finansowej z tej racji, że Polska jest jedynym skutecznym „przedmurzem” w obliczu zagrożenia tureckiego i tatarskiego .

5. PRZEKŁAD I EDYCJA KRYTYCZNA INSTRUKCJI POSELSKIEJ

Instrukcja początkowa Giovanniego Battisty Lancellottiego firmowana przez kard. Ludovico Ludovisiego

Roma, 14 XII 1622.

Uzupełniając instrukcję dla Cosmy de Torresa, którą kard. L. Ludovisi łączyła ad informationem, przekazuje zalecenia duszpasterskie nowo powstałej Kongregacji Rozkrzewiania Wiary; wysłuchać sprawozdania audytora C. de Torresa, dopilnować, by biskupi przestali relacje o stanie diecezji i stosowanych środkach duszpasterskich. Poleca mobilizować biskupów do zakładania seminariów, wpłynąć na króla by nie powoływał na urzędy heretyków, zachęcać biskupów do odzyskiwania kościołów i odbierania kolatorom innowierczym wpływu na obsadzanie parafii; egzekwować realizację Sob. Tryd. o ogłaszaniu zapowiedzi małżeńskich, wpływać, by nie rozpowszechniano książek zakazanych przez Indeks.

Pomimo trudnej sytuacji króla, który przegrywa wojnę z Gustawem Szwedzkim w Inflantach, nuncjusz powinien nakłonić go, by w pertraktacjach pokojowych stawiał warunek wolności wyznawania religii katolickiej w Szwecji, a dla rozpoznania stanu Kościoła katolickiego nuncjusz wysłał tam przynajmniej jednego studenta wileńskiego kolegium jezuitów. Dla nawrócenia Ormian cierpiących brak wyższego kleru poleca się rozpoznać sytuację przy pomocy biskupa Lwowa i podjąć stosowne kroki; po wyłożeniu trudnej sytuacji unitów, poleca rozeznąć ją lepiej przy pomocy niektórych biskupów łacińskich i H. Pocięja i przysłać swą opinię w tej sprawie.

Ponadto do ważnych obowiązków nuncjusza należy: 1) starać się przybyć na sejm 24 I 1623 i po wcześniejszym odbyciu konsultacji z audytorem kard. Cosmy de Torresa i biskupami w sprawie jego programu, bronić unii oraz swobód i dóbr kościelnych przed zapędami szlachty oraz umacniać porozumienie stanów polskich z królem; 2) odnośnie biskupów: wyjaśnić im, że ich skarga na nuncjuszów w sprawie egzaminatorów synodalnych była bezpodstawna; nie zważając na ich protesty przyjmować odwołania od ich wyroków do trybunału

nuncjatury; dopilnować, by biskupi przesyłali dekrety ich synodów do zatwierdzenia, w celu uniknięcia nadużyć jakie popełnił biskup Krakowa wizytując na mocy swego synodu zakony wyjęte; w kwestii kumulacji beneficjów nie pozwalają na łączenie parafii w jednym ręku, chyba że 2 są wyjątkowo biedne i znajdują się obok siebie; kanonikaty najwyżej 3 i tylko ad tempus za dyspensą której otrzymanie należy utrudniać. 3) odnośnie problemu reformatów: przy „veto” polskich bernardynów dla przybycia reformatów do Polski, papież nie zezwala, by ci zajmowali klasztory bernardyńskie (w duchu breve Pawła V) lecz nie zabrania im osiedlania się i wznoszenia klasztorów, nuncjusz ma otoczyć opieką jednych i drugich, a w obliczu istniejących zatargów nie zaprzestać wspierać reformatów; 4) dla realizacji papieskiego projektu chrześcijańskiego przymierza Polski z Cesarstwem i następnie z resztą chrześcijaństwa w celu rozgromienia potęgi tureckiej, w którym Polska miałaby odegrać rolę kluczową, nuncjusz winien pielegnować porozumienia króla z cesarzem jak też pomiędzy obu panującymi rodzinami. Stolica Apostolska deklaruje się podtrzymywać przyjazne stosunki pomiędzy królami Hiszpanii i Polski; 5) dla utrzymania zgody między samymi Polakami i ich jedności z królem, w czym Stolica Apostolska widzi jedyną realną siłę zdolną obronić Polskę przed otaczającymi ją nieprzyjaciółmi religii katolickiej, nuncjusz winien posiadać rozległą informację, by móc na czas przestrzec biskupów i króla i udzielić im skutecznej rady, informując o wszystkim Stolicę Apostolską; 6) na początku swej misji winien zakomunikować królowi o pasterskiej miłości i przywiązaniu papieża, a przy każdej okazji umacniać jedność Kościoła w Polsce z Rzymem.

Or.: Lauro, AL, Arm.B, pars 2, fasc. H, n. 25 f. 1r-20v; na karcie tytułowej inną ręką „14 dicembre 1622. Monsignor Giovanni Battista Lancellotti Vescovo di Nola. Istruzione mandata dal Sig. Card. Ludovisi al sullodato Monsignore destinato Nunzio in Polonia”; na f. 20v podpis i pieczęć kard. L. Ludovisi.

Kop.: 1) Bologna, BU, ms. 856 vol. III n. 22 f. 299r-322r; 2) Firenze, AS, Arch.Med. V 4024 f. 176r-211v; 3) Kraków, BCz, Ms. 113 f. 1145r-1159; 4) Roma, AS, Arch.Santa Croce 144 f. 78r-104v; 4) BNC, F. Gesuitico 177 f. 425r- 460v; 5) BV, Borg.Lat 32 f. 377r-395r; 6) BV, Ottobon.Lat 2725 f. 189r-199r; 7) BV, Vat.lat. 8631 f. 374r-557r; 8) BANLC, cod. 471 f. 164r-200v; 9) Wrocław, BOss, ms. 1257/II f. 627r-675r.

Kopie z „drugiej ręki” pod datą 10 XII 1622:

Berlin, DStB, Ms.ital. fol. 11 f. 683r-719r; Firenze, BN, Ms. II II 426 f. 131r-168v; Pescia, BCap, Scaff. XXIII, palch. III/IV op. 4 n. 4 f. 129r-153; Roma, BALC, cod. 472 f. 167v-194r; BV, Barb.Lat. 5188 f. 211r-254v; BV, Barb.Lat. 5203 f. 139r-180v;

oraz bez daty: Salzburg, BU, Cod. M II 203 f. 40r-66v; Cod. M II 209 f. 196r-225r.

Wyd: Rykaczewski II 116-139.

Instruzione a V.ra Signoria Mons. Lancellotti Vescovo di Nola destinato da N.ro Signore suo Nuntio ordinario in Polonia.

Egli è grand'opera dell'humana virtù il reggere saviamente popoli e 'l giudicare con dirittura le liti e controversie loro, e l'esserne non solamente rettore e giudice, ma la podestà del secolo con l'eccelesiastica congiungendo, l'esercitare paternamente l'ufficio incomparabile di Vescovo e di pastore dell'anime. Questi tre carichi, lungamente da V.ra Signoria e con sua laude sostenuti, hanno posto nella prudentissima consideratione di N.ro Signore che niuno oggetto possa essere al valore di lei più convenevole, che alcuno di quelli che tutti gli abbraccia. Imperoché ad un Nuntio e Legato Apostolico a gran regni destinato, viene in acconcio il trattar materie di ogni sorte, e non meno l'eccelesitiche che le politiche, e di pace, e di guerra, et il tenere non più la via del severo giudicio che 'l camino della clemente disciplina, onde di una signoreggiante dottrina e sperienza e di una sovrana virtù gli è di mestieri.

Ma Sua Santità ha eletta V.ra Signoria per suo Nuntio ordinario appresso a Sigismondo terzo, Rè di Polonia e Suezia e Gottia; io dico ad un Rè, che de più regni è Rè, et ad un Regno, che vaste provincie a guisa di molti regni contiene, et ad una Repubblica potentissima, libera sotto 'l Principe, e soggetta in libertà, nella quale, benché sieno i nobili innumerabili, ciascun nobile in sua casa è pur Rè, non havendo forza appresso di loro

Instrukcja dana księdzu Prałatowi Giovanniemu Bapttiście Lancelotiemu biskupowi di Nola nuncjuszowi w Polsce.

Wielka to cnota ludzka umiejętnie rządzić ludźmi i sprawiedliwie sądzić zachodzące między nimi spory, a będąc nie tylko zarządcą i sędzią, lecz również namiestnikiem, który łączy władzę świecką z duchowną, po ojcowsku spełniać niełatwy obowiązek biskupa i pasterza dusz. Te trzy urzędy tak długo i chwalebnie piastowane przez Jaśnie Wielmożnego Pana, który wszystkie trzy potrafił połączyć w jedno, utwierdziły Jego Świątobliwość w przekonaniu, że nikt inny nie byłby bardziej odpowiedni od Jaśnie Wielmożnego Pana do tego zadania. Albowiem nuncjusz i legat papieski wysyłany do wielkich królestw musi nieraz zajmować się sprawami wszelkiego rodzaju, zarówno politycznymi, jak i religijnymi, sprawami pokoju i wojny i trzeba mu dlatego działać raczej łagodnym upomnieniem niż surowym sądem.

Jego Świątobliwość Ojciec Święty wybrał przeto Jaśnie Wielmożnego Pana jako swego nuncjusza do Zygmunta III króla Polski i Szwecji, do królestwa, które jak wiele innych obejmuje liczne krainy, do potężnej Rzeczypospolitej, wolnej pod berłem władcy, lecz podległej w swobodach niezliczonej szlachty, gdzie każdy szlachcic, nawet ten, który żyje w nędzy, królem jest na swych włościach. [1v] Zatem Polska i złączone z nią prowincje

la povertà di tenere da se lontana la signoria. [1v] Dunque le Polonie e le unite Provincie, le quali immensi spattii di terre abbracciano, et insieme la Suezia e la Gotia e la Finlandia, con quell'esterne parti del settentrione, saranno degno argomento della Nuntiatura di V.ra Signoria⁷¹, là dove ell'havrà da portare il suo zelo e la sua christiana pietà, e da lasciare ancora le vestigia dell'humanità impresse; poichè non si è sdegnato il settentrione di andarla ab antico da queste parti ricevendo; benchè hoggi le buone lettere e le sacre, e la religiosa cura, e la pastorale V.ra Signoria sia per trovare fra Polacchi allogate, e per avventura in maggior copia che nelle provincie più temperate non si rinven-gono.

Confidasi però Sua Beatitudine, che dovendo V.ra Signoria andare in parte dove la dignità Apostolica nel Nuntio, quanto in altro luogo, si riverisce, ella congiongerà di maniera la sua varia cognitione e sperienza con le virtù christiane e pastorali, che vi spiegherà altamente la maestà di questa Santa Sedia, che mai da gli atti benigni e materni si dilunga, non solo da i zelanti e gravi, e vi farà risplendere in guisa il valor Romano, che quel religiosissimo Rè l'habbia da mettere

cje zajmujące rozległe obszary, a wraz z nią Szwecja, Gotlandia, Finlandia i dalekie tereny północne będą polem działania godnym zdolności Jaśnie Wielmożnego Pana. Do krajów tych poniesiesz swą gorliwość i świętą pobożność i dasz im wzór do naśladowania, którego Północ nie wstydziła się od nas od dawna zasięgać, chociaż zastaniesz dziś w Polsce kwitnące nauki i krzewiącą się wiarę w większej obfitości może niż w bliższych nam krajinach.

Jego Świątobliwość ufa, że będąc w kraju, gdzie wielce poważa się Stolicę Apostolską w osobie nuncjusza, zdołasz według swych zdolności połączyć wiedzę i doświadczenie z chrześcijańskimi i pasterskimi cnotami i pomnożysz jeszcze bardziej chwałę Stolicy Świętej i w dobrym świetle ukażesz rolę Rzymu, by najpobożniejszy z królów wystawił Cię za przykład i wzór przed oczyma swoich prałatów. Wierzę, że choć odległa jest meta Twoich zadań, mogę poprzestać na

⁷¹ Do tej jurysdykcji nuncjuszów polskich, dodała 8 III 1622 r. Kongregacja Propagandy Wiary troskę o sprawy misyjne w następujących regionach: „Polonia universa, Russia, Gothia, Finlandia, Biarmia, Ducatus de Smolensco, Moscovia”. Przynależały one do trzech niezależnych państw: Królestwa Polski i Litwy (regiony: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lithuania, Livonia, Prussia, Pomerania”); królestwa Szwecji (z regionami: „Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia”; oraz państwa określanego przez Kongregację mianem „Moscovia”, były to ziemie zarządzane przez cara moskiewskiego i znacznie później nazywane na Zachodzie mianem „Rosja”; „Ducatus de Smolensco” był regionem na pograniczu Rosji z Polską i w 1622 r. znajdował się pod rządami króla Polski. Zob. APF, Acta vol. 3 (1622-1625) f. 4r, Ed.: Welykyj APF 1, p. 7.

per esempio e per regola dinanzi a gli occhi de'suoi Prelati. E nel vero crediamo noi che a V.ra Signoria basti l'haverle con questi cenni, quantunque da lungi additata la meta delle sue operationi, poichè tutto 'l rimanente del corso [2r] le sarà noto.

Ma nondimeno, per buon costume anche ai pratici de'camini, che non contenti del comune andare, vogliono nel corso avanzarsi, si danno le guide. Perciò si dovrebbe a V.ra Signoria porgere un ampia instruzione di quegli affari, ma se i moti del Turco se ne traggono, poco mutato nel Pontificato di N.ro Signore lo stato presente dal preterito della Polonia ella troverà, onde ho deliberato di comunicare a V.ra Signoria, nell'aggiunta copia, l'instruzione che al Sig. Cardinale de Torres, suo antecessore, si diede⁷², abbracciando quella somma degli affari della sua Nuntiatura, per quanto sen' haveva la notitia a quel tempo. E die-

tych kilku wskazówkach, ponieważ bez trudu [2r] domyslisz się reszty.

Wyruszający w podróż, chcąc przybliżyć się do celu, korzystają zazwyczaj z rady przewodnika, toteż i Jaśnie Wielmożnemu Panu należałoby udzielić wszelkich informacji o sprawach Polski, lecz, że oprócz ruchów tureckich niewiele zmieniło się w tym królestwie w czasie pontyfikatu J. Świątobliwości, postanowiłem przesłać Jaśnie Wielmożnemu Panu kopię instrukcji danej Kardynałowi de Torres, Twemu poprzednikowi, przedstawiającej całość spraw jego nuncjatury zgodnie z informacjami jakie wówczas otrzymywaliśmy. Dodam tylko kilka uwag dotyczących przedmiotu, o którym się wtedy żywo dyskutowało, a że

⁷² Została ona wystawiona w Rzymie z datą 30 V 1621. Zachowane oryginały znajdują się w: Lauro, AL, Arm. B 2, fasc. H, 24; na okładce „30 maggio 1621. Monsignor Giovanni de Torres Arcivescovo di Adrianopoli antecessore di Monsignor Giovanni Battista Lancellotti” i niżej inną ręką: „Istruzione mandata dal Sig. Card. Ludovisi al sullodatao Monsignore destinato Nunzio in Polonia. Tale istruzione venne in seguito inviata dallo stesso Cardinale a Monsignor Giovanni Battista Lancellotti successore nella Nunziatura sudetta”; na f. 1r powtórzenie j.w. z dodatkiem: „Questo documento P un duplicato fatto dall Cardinale Ludovisi per Monsignore Giovanni Battista Lancellotti Successore nella Nunziatura in Polonia di Monsignore de Torres, come si legge alla pagina 3 della istruzione dello stesso” (cfr. niżej N. 13) na f. 17r podpis kard. Ludovisi i jego pieczęć.

Natomiast kopie tej instrukcji przechowywane są w: Firenze, AS, Arch. Med. V 4024 f. 302r-331v; Firenze, BN, cod. II-II 426 f. 169r-199r; Imola, BC, ms. 94, stanza A², scaff. a palch. 4 n. 20, f. 143r-177v; Pescia, BCap., scaffale XXIII, palch., III/IV, op. 8 n. 4, f. 37r-58; Roma, AV, Fondo Pio 123 f. 42r-61r; Roma, BALC, cod. 478, f. 545r-591v; Roma, BCas., ms. 2046, f. 387r-424r; Roma, BNC, F.Ges. 177, f. 199r-227v; Roma, BV, Barb. Lat. 5564 f. 1r-26v; Roma, BV, Barb. Lat. 8692 f. 131r-147r; Roma, BV, Borg. Lat. 32 f. 397r-419r; Roma, BV, Ottob. Lat. 2725 f. 131r-143v; Salzburg, BU, Cod. M II 203, f. 3r-36r; tamże, Cod. M II 209, f. 226r-255r; Wiedeń, SB, Cod. 6837 f. 98r-141r. Wrocław, BOss, ms. 921 f. 33r-67v; tamże, ms. 1257 f. 307r-357r (brakuje f. 341-346).

Jej tekst opublikowali: Dragonetti de Torres, *Lettere inedite dei cardinal*, p. 160-182; Rykowski, dz. cyt., s. 116-139.

tro a essa io andrò a V.ra Signoria soggiogendo alcuna cosa di più in questi fogli, e spetialmente intorno ad un soggetto che quantunque partialmente all'hora si trattasse, nondimeno, perché non pare che mai a sufficienza se ne facesse, essendo il maggiore e 'l più degno di quanti le si possono mettere avanti, è l'unico oggetto per la gloria di Dio e per la salute dell'anime di tutte le sollecitudini pastorali, ne tornerò a ragionare alquanto anche nella presente, e massimamente che la nuova Congregatione de Propaganda Fide a ciò mi spinge⁷³.

Imperoché, per incominciare da questa, già è noto a V.ra Signoria che la Santità di N.ro Signore, rinnovando o di nuovo istituendo la Congregatione tanto importante per ampliar la fede, ordinata già da Clemente ottavo di felice memoria, e poco appresso tralasciata, ha eccitati non meno i suoi Nuntii che tutti i Prelati e religiosi della [2v] Chiesa Santa ad attendere alla conversione e mantenimento de' fedeli. Et havendone però il Sig. Cardinale de Torres datane notizia ai Vescovi di quelle parti, ricercatili a farci manifesto lo stato presente di religione delle loro diocesi e le missioni che vi si fanno, li bisogni che vi sono e li rimedii che vi si richiederebbono ce n'ha mandate le relationi di molti, benché del nostro desiderio e

nigdy dość o nim powiedzieć nie można, gdyż jest on pierwszym ze wszystkich i najważniejszym celem zabiegającym duszpasterzy ku chwale Boga i zbawieniu dusz zatem powiem o nim kilka słów, zwłaszcza, że nowa Kongregacja Rozkrzewiania Wiary skłania mnie do tego.

Wiadomo Jaśnie Wielmożnemu Panu, że Jego Świątobliwość odnawiając czy na nowo powołując Kongregację tak ważną dla krzewienia wiary, ustanowioną wcześniej przez ś.p. Klementa VIII, a później zaniechaną, przynaglił zarówno swoich nuncjuszy, jak i wszystkich duchownych [2v] do nawracania niewiernych i podtrzymywania wierzących. Dlatego też kardynał de Torres, powiadomiwszy o tym swoich biskupów i poleciwszy im przygotowanie raportu o stanie religii w diecezjach, odbywających się misjach, istniejących potrzebach i możliwościach ich zadośćuczynienia, przesłał nam relacje wielu z nich (choć nie dość obszerne jak sobie życzyliśmy), zachęcając pozostałych do dopełnienia tego obowiązku; zatem, gdy

⁷³ Ustanowiona 6 I 1622 przez Grzegorza XV w celu pełniejszej troski o misje, w jej skład wchodziło 13 kardynałów, dwóch prałatów i sekretarz. Pierwszym prefektem był kardynał Antonio Maria Sauli (*1543 †1623). Cfr. J. Metzler, *Foundation of the Congregation „de Propaganda Fide” by Gregory XV*, in: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, Memoria Rerum 1622-1972*, vol. I/1 1622-1700, Roma 1972, s. 86.

del bisogno istesso più brevi, e tuttavia andava gli altri sollecitando.

V.ra Signoria dunque al suo giungere colà, quando ella non possa prima haverne cognitione, s'informerà dall'Auditore di Sua Signoria Ill.ma, che vi è rimasto ad aspettarla⁷⁴, di que' Vescovi che non l'havranno ancora inviate, e con l'opportunità dello scrivere a tutti nel suo arrivare, o di trattar con^{a)} loro alla Dieta⁷⁵, ricorderà a quelli, quasi spinta dall'ardente desiderio di Sua Santità, la desiderata relatione. E persuadendosi che nella Cancelleria del Nuntio ne sia rimasa copia, potrà V.ra Signoria vederle per sua notitia e considerarle attentamente, poiché le porgeranno quel lume il primo dì, che in più lungo tempo non havrebbe leggiermente, e l'accenderanno ad operare, ancor'essa, quello che più sarà di mestieri, o ch'ella potrà fare per la propagatione medesima; perché se ben di qua se le daranno successivamente degli ordini, ci promettiamo però che 'l suo proprio zelo e 'l sapere di dover meritare grandemente appresso a Dio et a Sua Santità, la stimoleranno [3r] più di ogni altro rispetto a faticarsi da se stessa intorno a sì nobile argomento et a commovere con destra maniera, ma sempre zelante, li Prelati e religiosi del Regno là dove più n'è di bisogno, a conseguir sì gran laude e sì glorioso trionfo e trofeo nella Chiesa di Dio,

przyjedziesz na miejsce, a wcześniej nie otrzymasz żadnych informacji, dowiesz się od audytora swego poprzednika, który na Jaśnie Wielmożnego Pana czeka w Polsce, o biskupach zwlekających z przesłaniem relacji i pisząc do nich zaraz po przyjeździe lub spotykając się z nimi podczas sejmku, przypomnisz im o naciskach Ojca Świętego pragnącego poznać sytuację polskich diecezji. Możesz zaznajomić się i szczegółowo rozważyć kopie relacji, które powinny znajdować się w nuncjaturze, gdyż mogą one dać Jaśnie Wielmożnemu Panu wiele światła, którego gdzie indziej nie znajdziesz, i dodać ochoty do wypełniania obowiązków i działania na rzecz krzewienia wiary; bo jakkolwiek z nich wynikać będą dalsze nasze rozkazy, to spodziewamy się, że własna Twoja gorliwość i chęć przysłużenia się Panu Bogu i Jego Świątobliwości pobudzą Cię [3r] bardziej niż każda inna przyczyna do trudzenia się w tak szlachetnym celu i do zręcznego, aczkolwiek gorliwego zachęcania polskich biskupów i duchownych, by starali się osiągnąć chwalebny triumf Kościoła Świętego, pozyskując dusze wiernych dla Chrystusa.

⁷⁴ Antonio Francisco Maria Cirioli.

⁷⁵ Wzmiankowany sejm zwyczajny, odbył się w Warszawie w dniach od 24 stycznia do 5 marca 1623 r., a nuncjusz Lancellotti zdołał dotrzeć do Warszawy dopiero 16 kwietnia 1623 r.; zob. Reg.: Lauro, AL, Reg.lett.princ. f. 6rv. Zob. także J. Pietrzak, *W przygaszonym blasku wiktoria chocimskiej: sejm w 1623 r.*, Wrocław 1987 oraz T. Fitych, *Obecność nuncjusza G. B. Lancellottiego na sejmach* (artykuł złożony do druku).

com'è quello dell'acquisto dell'anime a Christo Signore nostro fedele.

Sappiamo che la maggiore difficoltà che in ogni parte della christianità, oppressa dall'heresia, si trovi, è quella della penuria de gli operarii; e tutti vorrebbero che si dirizzassero collegi e seminarii per le Provincie, il che confessiamo esser verissimo, e commendiamo perciò l'opera e la memoria di Gregorio il terzo decimo, che tanti ne fondò. Ma richiedono sì fatte foundationi o grandi unioni di benefici là dove non sono, o gran denaro, che parimente ci manca. E l'inviar di quà, o persone o denari per le missioni, ci è parimente per hora difficile, perché siamo ancora sul principio della Congregatione, alla quale si vanno a poco a poco assegnando entrate; ma col processo del tempo si spera si aumenterà di maniera di rendite, essendo Sua Santità inclinata a dotarla, che potrà attendere a grand'opere in tutte le parti del mondo. Non perciò dobbiamo aspettare al futuro tempo ad operare, né però ci vengono meno gli uffici di pietà da esercitar di presente. Chi il tutto non può, non ha per questo da ricusare di farne alcuna parte, e massimamente che la Polonia, [3v] la quale al tempo di questo Rè si è sollevata forte dalla profonda ruina dell'heresia, ov'era caduta, abbonda, la Dio mercè, di religiosi e di missionari, e sonvi molti collegi de' Padri della Compagnia di Gesù, che attendono ad instruire la gioventù, né li Vescovi son poveri, né in piccola stima o privi d'autorità. E con tutto ciò pochi di loro per osservanza del Sacro Concilio di Trento, hanno fondati li semi-

Viemo, że największą trudnością w każdym chrześcijańskim kraju, uciskanym przez herezję, jest niedostatek robotników winnicy pańskiej, a wszyscy chcieliby, aby wznosiły się w prowincjach kolegia i seminaria. Uznajemy za słuszne to pragnienie i dlatego wychwalamy dzieło i pamięć Grzegorza XIII, który ich tyle założył, lecz podobne fundacje wymagają albo wielkich beneficjów, tam gdzie ich nie ma, albo ogromnych sum pieniężnych, których również nam brakuje. Trudno jest nam obecnie wysyłać stąd ludzi czy pieniądze na misję, gdyż jesteśmy dopiero u początku Kongregacji, lecz gdy z czasem pomnożą się jej fundusze, wierzymy, że z przychylną pomocą Jego Świątobliwości będzie ona dokonywać wielkich dzieł w każdej części świata. Nie dlatego jednak musimy czekać z działaniem ani dlatego, że mniej mamy teraz obowiązków do spełnienia; kto nie może wszystkiego, powinien zrobić choć trochę, zwłaszcza, że Polska [3v], która wydzwignąwszy się z przepaści herezji za panowania obecnego króla, obfituje, dzięki Bogu, w zakonników i misjonarzy, i w liczne kolegia ojców Jezuitów zajmujących się wychowaniem młodzieży. Biskupi polscy nie są ubodzy ani pozbawieni szacunku czy władzy, a jednak nieliczni tylko, przestrzegając poleceń Soboru Trydenckiego, założyli seminaria. Nie zabraknie przeto Jaśnie Wielmożnemu Panu okazji, by ich ku temu zachęcać i przynaglać.

narii. Onde a loro del fare et a V.ra Signoria del confortarli e del promover l'occasioni già mai il modo mancherà.

E spetialmente, repetendo qui in parte quel che si è nell'altra istruttione additato⁷⁶, et in parte aggiongendo ciò che dovrà mantener V.ra Signoria più sollecita, le dico ch'ella stia sempre vigilante per impedire che la reale Maestà, quando tal volta da false relationi ingannata, o da ragioni di stato, o di gratitudine, fosse inchinata a farlo, non conferisca né officii, né honori, né benefici a persone heretiche, o grandemente di heresia sospette. Appresso a ciò la conforti ardentemente a vietare che nelle città regie, che da lei dipendono, altro esercizio di religione che 'l catolico si comporti; nè permetta, che vi habbiano tempii, né sinagoge loro, poiché si vengono per tal dolce modo senza violenza espressa a far convertire, o a mutar paese. Di più, che al supremo Tribunal del Regno, nel quale hanno il primo [4r] luogo le persone ecclesiastiche, si deputino giudici, tali di qualunque diocesi che nella cognitione delle cause spirituali non favoriscano in niuna parte gli heretici, ma rendano loro la ragione al tenore de' sacri canoni del tutto conforme.

Co' Vescovi poi, oltr'all'altre esortationi nella predetta istruttione spiegate⁷⁷, si adoperrerà V.ra Signoria, accioché havendo nelle loro diocesi alcuna chiesa che nella passata infelice conditione de'tempi sia stata

Po części powtarzając to, co napisane jest we wspomnianej instrukcji, a po części dodając to, co powinno stać się przedmiotem troski Jaśnie Wielmożnego Pana powiadam, iż masz czuwać i zapobiegać, by Jego Wysokość, czy to uwiedziony fałszywymi doniesieniami, czy powodowany racją stanu, czy też w długu wdzięczności, nie powierzał żadnych urzędów ani beneficjów heretykom lub osobom o herezję podejrzanym. Po wtóre, należy gorąco zachęcić króla, aby zakazał w miastach królewskich, które jemu są podległe, innego obrządku poza katolickim, by heretycy nie mieli w nich swych świątyń ani synagog; tym sposobem można bez użycia gwałtownych środków skłonić ich do nawrócenia albo do opuszczenia kraju. Nadto, do najwyższego Trybunału Królewskiego, w którym duchowni mają pierwsze [4r] miejsce, powinni być wysyłani z każdej diecezji sędziowie, którzy w sądeniu spraw duchownych nie sprzyjaliby heretykom, lecz wymierzali sprawiedliwość zgodnie z przepisami prawa kanonicznego.

Co się tyczy biskupów, oprócz napomnień, które Jaśnie Wielmożny Pan znajdzie we wspomnianej instrukcji, należy dokładać starań, by kościoły, które niegdyś zostały zajęte i dotąd są w rękach heretyków, zostały, drogą

⁷⁶ Zobacz przypis 2.

⁷⁷ Zob. tamże.

da gli heretici occupata, procurino, o per via della ragione o della persuasione et anche per una giusta forza, di levarla in ogni modo dalle mani loro, e di restituirla a catolici. E si studino non solo di eccitare ad opera tanto tanto importante i lor cleri, ma di aiutarli col mezzo de loro avvocati e procuratori nel supremo Tribunale del Regno. E de' benefici che sono di giuspatronato di heretici, i quali o n'hanno occupati i beni, o negligono di presentarvi alcuno, facciano incontinente la dovuta provisione, passato che sia il tempo, ai padroni dalle leggi conceduto, e favoriscano li provisti per haverne i possessi e per ricuperarne gli stessi beni. E la medesima cura e sollecitudine de' Vescovi servirà ancora contra li catolici al presentar negligenti. Ma là dove e cattolici et heretici ne son compadroni, istituiscano li presentati dai catolici, se gli heretici, com'è uso loro, saranno pure nel nominarli negligenti. Dovrebbero nel [4v] vero essere gli heretici così di fatto privati, come sono di ragione incapaci di giuspatronati ecclesiastici; ma, non potendosi colà vietare, che come di cosa che va con la successione de' beni secolari congiunta, non ritengano la loro ragione, si verrà almeno in questa maniera, pe'l continuo disuso del presentare, a farli rimaner privi di tal ragione, e a ridurre li benefici e li beni loro in libertà, e finalmente si piegheranno essi di leggieri, per non essere col tempo spogliati di quelle ragioni, ad abbracciar la religione cattolica.

Oltr'a ciò, non è stata inutile la maniera tenuta da alcuni Vescovi, e

prawa, namowy, a nawet sprawiedliwą siłą odebrane i oddane katolikom; do dzieła tak znaczącego, niech biskupi zachęcają nie tylko swe duchowieństwo, lecz proszą o pomoc także swych adwokatów i pełnomocników w najwyższym Trybunale Królewskim. W beneficjach będących pod zarządem heretyków, którzy albo dóbr nie zajęli albo nie mianowali w tym celu nikogo, niech, po upływie przewidzianego prawem czasu, mianują swoich rządców i w ten sposób owe dobra odzyskają; będzie to także sposób przeciw katolikom ociągającym się w przedstawianiu kandydatów. Gdzie zaś katolicy i heretycy są współgospodarzami, należy wybierać kandydata katolików, jeśli tamci, jak jest ich zwyczajem, z podaniem swego zwlekają. [4v] Dzięki temu heretycy zostaliby rzeczywiście pozbawieni zarządu nad beneficjami duchownymi, których nie są zdolni posiadać; lecz, że nie można im odmawiać prawa związanego z sukcesją dóbr świeckich, należy w wypadku, gdy zupełnie z niego nie korzystają, uwalniając beneficja, stopniowo pozbawiać ich tego prawa. W ten sposób, by nie stracić go zupełnie, z łatwością ugną się przyjmując religię katolicką.

Przyznają, że nie bez pożytku był pomysł niektórych biskupów, w szcze-

spetialmente da quelli di Cracovia⁷⁸ e di Vladislavia⁷⁹, di trarre la nobiltà alla religione catolica, io dico quella di far publicare in tutte le parrochie il decreto del Concilio di Trento, col quale si annullano i matrimoni, che non son fatti alla presenza del paroco e de' testimonii⁸⁰, perché non essendo ciò prima in uso, avviene dall'osservanza del medesimo decreto o che gli heretici non si congiungano co' cattolici, fuggendosi il pericolo grande che questi non si pervertano, o che, se pure ambiscono li matrimoni loro, s'inducano, per coseguirli, a lasciar l'heresia, il che fanno ancora per la legitimità della prole, accioché nelle successioni dell'heredità non si habbia da disputare se sieno nati leggitimi, [5r] mentre nel supremo tribunale non si reputano leggitimi li matrimoni non celebrati nella maniera ordinata dal concilio. Si è temuto per alcuni che con tale publicatione non si movessero delle controversie sopra i matrimoni già fatti etiandio fra cattolici, ma l'isperienza ha mostrato il contrario; oltre che, se dal non publicarlo sono seguiti degli abusi e de' mali grandi intorno all'uso di questo sacramento, convien dalla publicatione sperare il rimedio, et osservare l'istesso concilio, che vuole in ogni modo si publichi. Onde potrà V.ra Signoria confortare a ciò que' Vescovi, perchè grande accrescimento alla nostra Santa Fede ne farà.

gólności biskupa krakowskiego i kujawskiego, by przyciągać szlachtę ku religii katolickiej ogłaszając w każdej parafii postanowienia Soboru Trydenckiego, które unieważniają małżeństwa nie zawarte w obecności proboszcza i świadków wbrew wcześniejszym zwyczajom; przestrzegając owych dekretów, albo heretycy przestaną wiązać się z katolikami i dzięki temu uniknie się ogromnego niebezpieczeństwa odwrócenia się od wiary, albo jeśli nie przestaną wchodzić w związki małżeńskie z katolikami, skłonni będą porzucić herezję, także ze względu na prawa potomstwa, by w sukcesji dziedzictw nie było wątpliwości czy ich dzieci pochodzą z prawego łoża [5r], gdyż małżeństwa zawarte niezgodnie z poleceniami soboru, uznaje się za nieważne. Niektórzy obawiali się, by ogłoszenie tych postanowień nie wzbudziło polemik co do małżeństw już zawartych między katolikami, lecz doświadczenie ujawniło płonność tej obawy. Zresztą, skoro nieujawnianie tychże postanowień zrodziło wiele nadużyć i niegodziwości w udzielaniu tego sakramentu, przeto spodziewamy się, że ogłoszenie ich i przestrzeganie będzie tu dobrym środkiem zaradczym. Prosimy zatem Jaśnie Wielmożnego Pana, abyś polecił ogłosić je swoim biskupom ku wzrostowi naszej Świętej Wiary.

⁷⁸ Marcin Szyszkowski (†1630), bp krakowski w latach 1616-1630.

⁷⁹ Paweł Wołucki (*po 1561 †1622), bp włocławski w latach 1616-1622, a wcześniej Kamieńca (1594-1607) i Łucka (1607-1616).

⁸⁰ Zob. dekret „Tametsi” Soboru Trydenckiego.

E perché dalla lettione de' libri di pessime dottrine infetti s'infettano di leggieri gli animi de' catolici, non potendosi colà, dov'è il commercio libero con gli heretici, del tutto vietare simil lettione, conviene almeno procurare che i libri malvaggi non si stampino, o da altre contrade nelle città non s'introducano, o se per frode vi vengano, non vi si vendano, coll'imporre gravi pene alli stampatori e librari, etian dio con l'autorità regia, perché grandissimo beneficio ne riceverà la vera pietà christiana. Onde potrà V.ra Signoria adoperarsi accioché li Vescovi adempiano intorno a ciò l'officio loro con la scorta delle regole dell'Indice⁸¹, [5v] e facciano con diligenza rivedere le librerie di guando in guando.

Il presente Rè Sigismundo ritiene ancora, sicome è noto, il giusto titolo di vero Rè di Suezia e Gotia, et è signore della Finlandia e di altri paesi settentrionali⁸², occupati già dal Duca Carlo suo Zio⁸³, et hora da Gustavo⁸⁴, che Rè se ne dimanda, iniquamente tenuti⁸⁵. Prese Gostavo l'anno passato l'occasione di vedere il Rè et il Regno della Polonia dalla guerra del

Ponieważ w kraju, gdzie wolno jest obcować z heretykami, niepodobna zupełnie zakazać czytania złych książek mogących zarazić umysły katolików, należy przynajmniej starać się, aby takowe nie były drukowane albo sprowadzane z innych krajów; a jeżeli przychodzą potajemnie, by pod groźbą ciężkich kar nakładanych na księgarzy i drukarzy, a zatwierdzonych przez króla, nie były sprzedawane, co będzie wielkim dobrodziejstwem dla prawdziwej chrześcijańskiej pobożności. Dlatego przypomnisz Jaśnie Wielmożny Panie biskupom, by dopełnili swego obowiązku i biorąc indeks za przewodnika, [5v] kazali od czasu do czasu sprawdzać księgarnie.

Obecny król, Zygmunt zachowuje ciągle należny mu tytuł prawowitego króla Szwecji, Gotlandii, księcia Finlandii i innych krajów północnych, które zagarnął jego stryj książę Karol Sudermański, a teraz Gustaw niesprawiedliwie posiada. Minionego roku Gustaw widząc władcę i królestwo uciskanych wojną z Turkami, skorzystał z okazji i napadł na Inflanty zaj-

⁸¹ Indeks książek zakazanych, wydany staraniem Kongregacji Indeksu, ostatnia edycja przed przyjazdem L. do Polski została opublikowana 26 III 1595. Zob. L. B. Pastor, T. XI, s. 477. W Krakowie w 1617 r. istniało już jego trzecie wydanie (poprzednie ukazały się w 1603 i 1604 r.).

⁸² Zygmunt III Waza (†1632), król Polski do 1587. Zob. H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław 1991; W. Czaplinski, *Władca kontrowersyjny: osoba Zygmunta III Wazy interesuje co najmniej trzy narody*, „Polska”, 1974, nr 2, s. 22, 34.

⁸³ Tytuł króla Szwecji odebrał Zygmuntowi III jego wuj Karol (†1611) syn Gustawa I Wazy, książę Sudermanii, który z upoważnienia Zygmunta III administrował królestwem Szwecji w latach 1595-1599. Książę Karol wykorzystując katolicyzm Zygmunta III stanął w obronie protestantyzmu czym zjednał sobie większość narodu szwedzkiego. W 1604 r. objął tron szwedzki jako Karol IX i rządził do 1611 r.

⁸⁴ Gustaw Adolf (†1632), król Szwecji w latach 1611-1632. Syn Karola IX Sudermańskiego.

⁸⁵ Zygmunt III nie chcąc zrzec się praw do korony szwedzkiej wciągnął Polskę w konflikt zbrojny ze Szwecją trwający w latach 1600-1611 oraz 1617-1629.

Turco oppressi, e venuto con esercito sopra la Livonia, di Riga s'impadronì con alcuni luoghi intorno di poco momento. Ma essendosegli da poi opposto il Generale di Lituania⁸⁶, si sono andati anzi delle scaramuce facendo che delle bataglie fra di loro. Havrebbe desiderato il Rè di spingervi forse maggiori e di eccitare li Polacchi non meno a ricuperare il perduto ultimamente, che a vendicare l'ingiuria, portando la guerra nella Suezzia e facendo de' suoi reami paterni un nobile acquisto. Ma eglino, che veggono l'impresa malagevolissima e son ancora troppo freschi da i danni, dall'armi Turchesche sofferti, e che per altre cagioni non v'inchinano, hanno più tosto attaccate pratiche di accordo, et havrebbero ancora voluto tirare Sua Maestà a stabilire la pace, o almeno una lunga tregua di venti anni, per non [6r] ricevere da quella parte molestia veruna, contenti di havere per hora rihavuto il loro. Ma il Rè dal pregiudicare ad alcuna sua ragione alienissimo, benché Gostavo per conditione espressa offerisse che morendo lui senza figliuoli, gli avesse a succedere Sua Maestà o la sua stirpe, si oppose a questi consigli quanto potè il più, e finalmente, veduta la deliberatione de' Polacchi, che da quella parte alcuna quiete volevano, inclinava a consentire ad una tregua di cinque anni con la restitutione dell'occupato, quando il Generale di Lituania con alcuni deputati accordò, con dispiace-

mując Rygę i okoliczne miasta, a gdy wysłany został przeciw niemu hetman litewski, doszło między nimi raczej do małych potyczek, niż do walnej bitwy. Król pragnąłby posłać tam znaczniejsze siły i nakłonić Polaków nie tylko do odebrania tego, co niedawno utracili, lecz także, by pomścić zniewagę i odzyskać swe dziedziczne królestwo. Lecz Polacy, którzy uważają ten zamiar za bardzo trudny do zrealizowania i świeże mają jeszcze rany po wojnie z Turkami, z tego czy innego powodu są raczej zwolennikami ugody i chcieliby skłonić króla do zawarcia pokoju lub przynajmniej rozejmu na dwadzieścia lat, [6r] by poprzestając na tym co już odzyskali, nie musieli narażać się na dodatkowe trudności; ale król nie chcąc rezygnować ze swych praw, choć Gustaw oferował mu w razie swej bezpotomnej śmierci sukcesję tronu dla niego lub jego potomków, oparł się tym zamysłem. Widząc jednak, że Polacy chcą mieć trochę spokoju, skłaniał się do zawarcia pięcioletniego rozejmu zakładającego zwrot zagarniętych ziem, gdy tymczasem hetman litewski w zgodzie z niektórymi posłami, lecz ku niezadowoleniu J. K. Mości, zawarł na rok zawieszenie broni, na mocy którego obie strony zatrzymywały zdobyte teryeny.

⁸⁶ Krzysztof Radziwiłł (†1633) hetman polny litewski w latach 1603-1633; wyszedł on z tysiącem żołnierzy naprzeciw znacznie liczniejszemu wojsku Gustawa Adolfa oblegającym Rygę i po stoczeniu kilku potyczek wycofał się.

re di Sua Maestà, una sospensione per un'anno, rimanendo intanto ciascuna parte nello stato in cui si trovava⁸⁷.

Haveva N.ro Signore commesso al Nuntio, che in questa occasione di trattato di tregua facesse ogni opera di sospingere il Rè a volere per una delle condizioni, che più le promesse, che i cattolici potessero avere nella Suezia l'esercizio libero della religione loro. Ma per tale improvviso accordo ogni speranza se ne svanì, benché Sua Maestà ce ne desse ancora assai poca per le difficoltà, che vi conosceva. Desidera nondimeno Sua Santità, che, dovendosi prima che finisca il tempo della sospensione rinovare il trattato, V.ra Signoria preghi efficacemente Sua Maestà, e si adoperi ancora con Generale di Lituania e con li Senatori, che v'interveranno, accioché veggano di tirare Gustavo a' consentirvi, essendo giusto che, [6v] se non altro, li mercanti cattolici che vi trafficano, vi habbiano il loro esercizio. Ma noi dobbiamo tanto più procurarlo, quanto che, affermando il Rè esservi del tutto estinta la religione cattolica, li missionarii che vi si mandassero non potrebbero appresso a cattolici haver ricapito di nascoso, né fermarvi in alcuna guisa il piede ad acquistarvi dell'anime, se a loro si vietasse l'entrarvi o l'habitarvi sicuramente, oltre che Sua Maestà, e per ragione di pietà christiana, e per ragione politica, dee mettere ogni cura per riporre nel reame paterno la religione cattolica. Ma, che ne sia per

Ojciec Święty polecił był nuncjuszowi, by w czasie rokowań w sprawie rozejmu uczynił wszystko, celem przekonania króla, aby jednym z warunków uczynił wolność wyznania religii katolickiej w Szwecji, gdy przez niespodziewane podpisanie tej ugody znikła ku temu wszelka nadzieja, choć sam król niewiele nam obiecywał przewidując w tej mierze ogromne trudności. Jednak, ponieważ przed upłynięciem terminu zawieszenia broni, rokowania mają zostać wznowione, Jego Świątobliwość oczekuje od Jaśnie Wielmożnego Pana, byś usilnie prosił Jego Królewską Mość, zwrócić się także do hetmana litewskiego i senatorów, którzy w rokowaniach brać będą udział, aby starali się skłonić Gustawa do przyjęcia tego żądania; jest bowiem rzeczą słuszną, [6v] by przynajmniej kupcy katolicki podróżujący po Szwecji byli wolni w wyznaniu swej religii. My, tym bardziej powinniśmy się o to starać, bo, gdy zdaniem króla religia katolicka zupełnie w Szwecji wygasła, posłani tam misjonarze nie mieliby przystępu do katolików, chyba potajemnie. Nie mogliby także nigdzie się zatrzymać dla pozyskiwania dusz, gdyby nie wolno im było przybywać i mieszkać tam bezpiecznie. Król zaś, tak z pobudek religijnych, czy też racji politycznych, powinien dołożyć wszelkich starań, by

⁸⁷ Rozejm zawarty pomiędzy Gustawem Adolfem królem Szwecji, a Krzysztofem Radziwiłłem (†1633) pod Mitawą w sierpniu 1622 r., był przedłużany dwukrotnie najpierw do 1 stycznia 1624 roku, a następnie do marca 1625 r.

avvenire, vuole N.ro Signore che se V.ra Signoria nel collegio di Vilna, dove s'instruiscano degli allievi di tutte le nationi, o in altri collegi de Padri Gesuiti, o fra l'altre religioni si troveranno delle persone atte da mandarvi, cerchi d'inviarvi alcuno, che almeno trascorrendo que' paesi, vegga se vi sia rimasa alcuna reliquia de' catolici, e quale speranza si potrebbe havere di acquistarvene; perché il medesimo ha fatto il Nuntio di Fiandra nella Dania, inviandovi sotto habito di mercanti due Padri Domenicani⁸⁸, e ci ha aperta la via di destinarvi nell'avvenire con grandissimo frutto delle missioni.

Sono nel Reame della Polonia, oltr' all' heresie di varie sette che le menti di tutto 'l settentrione tengono oppresse, alcune sorte di scisma[7r]tici, e spetialmente i Greci et Armeni. Questi sono in picciol numero venutivi già circa trecento anni fà dall Armenia, e condottivi al soldo da un Leone, Duca de' Rutteori (sic)⁸⁹, sebene poi, degenerando dalla professione più nobile, lasciate l'armi, si diedero del tutto ad esercitare la mercatura, alla quale hoggi attendono, et habitano però nelle città infra le diocesi di Leopoli, Camenez e Zamosca⁹⁰. Non hanno Vescovi, e vivendo privati di capi principali della chiesa, si lasciano reggere le coscienze da sacerdoti ignorantissimi,

w królestwie swego ojca przywrócić religię katolicką. Cokolwiek nastąpi, woła Jego Świątobliwości jest, by Jaśnie Wielmożny Pan poszukał w kolegium w Wilnie, gdzie pobiera naukę młodzież wszelkich narodowości, lub też w innych kolegiach Jezuitów czy w jakimkolwiek zakonie odpowiednie osoby i posłał jedną z nich do Szwecji, by przekonała się czy pozostały jeszcze jakieś ślady religii katolickiej i czy jest jakaś nadzieja na jej odnowienie; w ten sposób właśnie postąpił nuncjusz Flandrii, który posłał do Danii dwóch dominikanów przebranych za kupców i tym sposobem otworzył misjonarzom drogę do tego kraju.

Są w Polsce prócz rozmaitych sekt heretyckich, które zapanowały nad umysłami całej Północy, różnorodni schizmatycy, [7r] a w szczególności Rusini, Unici i Ormianie, którzy w niewielkiej liczbie przybyli przed trzystu laty z Armenii do Polski pod żołąd Lwa, księcia ruskiego, a później odwracając się od tak chlubnego zajęcia, porzucili oręż i oddali się bez reszty kupiectwu zamieszkując diecezje lwowską, kamieńską i zamojską. Nie mają oni biskupów ani żadnych przełożonych duchownych i poddają swe umysły nauce ciemnych księży, którzy wyświęceni przez schizmatyckich biskupów przybywają czasem z Armenii częściej dla niegodziwych zysków, niż

⁸⁸ Giovanni Francesco Guido del Bagno (†1641) apb Patras, nuncjusz we Flandrii od 1 V 1621 do 27 II 1627, po czym w latach 1627-1630 nuncjusz w Paryżu, od 1627 bp Cervia, od 19 XI 1629 kard. O podobnej misji dwóch misjonarzy Kongregacji Propagandy Wiary wysłanych do Danii z końcem 1622 r. (byli to Lorenzo Lorenzi i Giacomo Tollero), zob. list tejże kongregacji z 4 stycznia 1623 r., Reg. APF, Lett.Volg. 2 f. 59r.

⁸⁹ Lew książę halicki na Rusi Czerwonej i Wołyniu, (†1301), syn króla ruskiego Daniło.

⁹⁰ Zamość nie był w tym czasie siedzibą diecezji.

ordinati da qualche Vescovo scismatico, di quelli che alle volte vi vengono dall'Armenia, più per vile guadagno che per altro, et che si dubita ancora, che non sieno anzi impostori che Vescovi. Hora s'intende che ne vogliono da Costantinopoli cavare alcuno per ritenerlo del continuo appresso di loro, vergognandosi hormai che la lor Chiesa sia senza capo. Ma si potrebbe di leggieri impedirlo loro dalla Maestà regia, accioché non v'introducessero forestieri; e sarebbe ancora più giovevole alla conversione de medesimi, perché qualunque Vescovo per suo interesse si studierà sempre di tenerli quanto potrà il più da noi lontani.

Sarà dunque officio di V.ra Signoria nel suo arrivare alla corte o alla dieta, d'informarsi dall'Arcivescovo di Leopoli⁹¹ ciò che habbiano [7v] poi fatto, o stieno per fare, et di operare gli uffici, ch'appresso a Sua Maestà ne giudicherà più opportuni o necessarii. E nel rimanente sarebbe un grande allettamento per indurli a lasciare lo scisma, se havessero aperta la via ai matrimonii de Polacchi, poichè per la penuria de' partiti, essendo pochi di numero, si condurrebbono, massimamente le donne, assai inchinate ai cattolici, a congiungersi con essi loro, ma eglino che mal volentieri il sopportano per rimediare a ciò, non guardano a congiungersi anche ne' gradi proibiti. Et oltr' a ciò temono che fatti cattolici non potrebbono più avanti esercitare mercatantia, quasi

w innym celu, podobniejsi oszustom, niżli biskupom. Słychać teraz, że wstydząc się być bez głowy Kościoła, mają sprowadzić sobie z Konstantynopola biskupa, który ciągle by z nimi mieszkał; lecz można temu łatwo zapobiec nakłaniając króla, by zabronił im sprowadzania cudzoziemców. Byłoby to wielce użyteczne dla ich nawrócenia, bo jeżeli będą mieli biskupa, ten dla własnego interesu starać się będzie trzymać ich zawsze z dala od nas.

Będzie więc obowiązkiem Jaśnie Wielmożnego Pana zaraz po przybyciu na dwór królewski lub też na sejm dowiedzieć się od arcybiskupa lwowskiego co uczynili [7v] albo co uczynić zamierzają w tejsze materii i wystarać się u Jego Królewskiej Mości to, co uznasz za konieczne i potrzebne. Byłoby dla nich wielką zachętą do porzucenia schizmy, gdyby otwarto im drogę wchodzenia w związki małżeńskie z Polakami, bo jak z powodu niewielkiej ich liczby nie dość mają odpowiednich partii, skłonni byliby, a w szczególności kobiety mające niemało pociągu ku katolikom, do spowinowacenia się z nimi; ale mężczyźni, którym się to nie podoba, by temu zapobiec, bez skrupułów wchodzą w zakazane związki. Obawiają się oni także, że przyjmując religię katolicką mu-

⁹¹ Jan Andrzej Próchnicki (†1633), przedstawiciel Polski w Neapolu po śmierci S. Rescii 1600, protonotariusz ap. 1603, opat komendatoryjny OSB w Sieciechowie 1604, bp Kamieńca 1607 i apb Lwowa w latach 1614-1633.

che la religione catolica la vieti. Questo lor timore altro non vuol dire, se non che attendono essi a guadagni illeciti, nè, vorrebbero esser costretti dalla vera pietà a lasciarli. Ma perciò che, come si è detto, son pochi rispetto alla moltitudine polacca, et habitano sparsi nelle città, nè hanno nobili fra loro che ella Republica a guisa de' Greci, potessero far movimento, si è da molti considerato che si potrebbono non malagevolmente forzare a lasciare lo scisma, o ad andarsene, perch' eglino, li più de' quali son factosi et intenti a guadagni, per non perdere tanti beni et utilità, si lascerrebbero finalmente per[8r]suadere a seguire la chiesa catolica e tanto più quando fossero loro, da sacerdoti e predicatori catolici levate le tenebre dell'ignoranza, nella quale sepolti si vivono. E dicesi trovarsi anche fra di loro de gl' infetti dell' heresia di Euticheto⁹², ma occulti e senza sapere ciò che si credano, onde non vorrebbero in maniera alcuna esser come heretici riconosciuti, segnale non pessimo per haverli a ridurre alla vera credenza. Reputa dunque Sua Santità che anche intorno a ciò V.ra Signoria possa divisare coll' Arcivescovo di Leopoli e segitar quel consiglio che alla prudenza e pietà loro parerà migliore.

Ma quanto a Greci scismatici, de' quali e la Russia e le provincie che col Turco confinano, et a Greci di levante più si avvicinano, son piene, eglì è ne-

sieliby porzucić kupiectwo, jak gdyby religia nasza zabraniała handlu. Ta ich bojaźń to nic innego jak tylko obawa, że prawdziwa pobożność zmusiłaby ich do zaprzestania nieuczciwego zarobku. Ale, jako że jest ich tylko garstka w porównaniu z mnogością Polaków, żyją rozproszeni po miastach i nie mają szlachty, która na wzór ruskiej(?) wszczynalaby jakieś rozruchy w Rzeczypospolitej, wielu sądzi, że bez trudu można by zmusić ich do odstąpienia od schizmy. Bo, jako że wielu z nich to ludzie zamożni i zajęci zyskiem, by nie utracić swych majątków, [8r] daliby się w końcu nawrócić na wiarę katolicką, zwłaszcza gdyby kapłani i kaznodzieje rozpędzili ciemności niewiedzy, w których dotąd są pogrążeni. Mówi się, że są także wśród nich zarażeni naukami Eutycheta, lecz boją się ujawnić, by nie byli poczytani za heretyków. Jego Świątobliwość przeto sądzi, że i o tym możesz Jaśnie Wielmożny Pan pomówić z arcybiskupem lwowskim i postępować zgodnie z tym, co twoja roztropność uzna za najlepsze.

Co do prawosławnych, których pełno jest w Rosji i w prowincjach granicznych z Turcją i bliskich Grekom ze Wschodu, sprawa z nimi jest dużo

⁹² Eutychet (†po 454), mnich i archimandryta w Konstantynopolu, który w 448 r. niefortunnie zareagował na herezję Nestoriusza tworząc kolejną herezję chrystologiczną monofizytyzm, w tymże samym roku został ekskomunikowany przez synod w Konstantynopolu, decyzję tę w roku 449 potwierdził papież Leon I.

gotio grave, difficile e pericoloso. Trovandosi loro non solo negli errori de' Greci, ma in densissime tenebre d' ignoranza involti e commessi al tempo di Clemente ottavo, per opera d' Hipatio Poccierio che fù prima Vescovo, overo Vladica, di Vladimira e poi Metropolitano di Chiovia⁹³, si contentarono i Vescovi, o Vladici loro, eccettuati quelli di Leopoli⁹⁴ e di Premisla⁹⁵ che nella loro ostinatione si rimasero, di unirsi alla Chiesa Romana e di riconoscere, come fecerò l'anno 1595, il [8v] Papa per capo loro, secondo la forma e professione di fede nel Concilio Fiorentino contenuta⁹⁶. Ma tante discordie ne nacquero e così si posero nelle Diete ad impugnar quell' unione li nobili Greci, dagli heretici favoriti che si è havuto a metter sozzopra il Regno. Imperochè pochi del Clero e

poważniejsza i niebezpieczna. Jako wyznawcy obrządku greckiego zagubieni oni byli w najgłębszych ciemnościach niewiedzy. Do Kościoła przyłączeni zostali za czasów papieża Klementa VIII: ich biskupi czyli władcy, idąc za przykładem Hipacego Pocięja, który był najpierw biskupem włodzimierskim, a potem metropolitą kijowskim, z wyjątkiem trwających w uporze biskupów lwowskiego i przemyskiego, połączyli się w roku 1595 z Kościołem Rzymskim i uznali [8v] papieża swym zwierzchnikiem, zgodnie z formułą wiary Soboru Florenckiego. Zrodziło to jednak wiele niezgody, a panowie prawosławni, popierani przez heretyków, tak bardzo opowiedzieli się przeciw unii, że omal nie doszło do zaburzeń w kraju. Niewielu bowiem duchownych, a mniej jeszcze

⁹³ Hipacy Pocięj (†1613), kasztelan brzeski, który po owdowieniu wstąpił do zakonu św. Bazylego, bp Włodzimierza obrządku greckokatolickiego w latach 1593-1613 i metropolita kijowski unitów w latach 1599-1613.

⁹⁴ Gedeon Bałaban (†1607), syn Arsencjusza bpa lwowskiego, który przygotował mu nominację na bp. Lwowa obrządku greckokatolickiego w latach 1566-1607; w 1594 r. podpisał unijny dokument bpów ruskich, ale ok. 1595 wycofał się z unii, a na synodzie brzeskim w 1596 r. należał do przeciwników unii. Zob. K. Chodynicki, *Bałaban Gedeon*, PSB, t. 1, s. 249.

⁹⁵ Michał Kopysteński (†1610), bp Przemyśla obrządku greckokatolickiego w latach 1595-1610, wycofał się z unii.

⁹⁶ Zob. P. Athanasius, G. Welykyj, *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600)*, Roma 1970; E. Likowski, *Unia brzeska (r. 1596)*, Poznań 1896, Warszawa 1907²; K. Lewicki, *Książę Konstanty Ostrogski a unia brzeska 1596 roku*, Warszawa 1933; O. Halecki, *Unia brzeska w świetle współczesnych świadectw greckich*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. 1, Rzym 1954, s. 117-140; tenże, *Jeszcze o nowych źródłach do dziejów unii brzeskiej. Ostatni apel Zygmunta III do Konstantego Ostrogskiego*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, t. 4, Rzym 1957, s. 11-134; A. J o b e r t, *Unia brzeska i jej architekci*, „Znak”, 36 (1984) n. 11/12 s. 1491-1524; B. K u m o r, *Geneza i zawarcie unii brzeskiej*, w: *Unia brzeska geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, Kraków 1994, s. 26-44; H. D y l ą g o w a, *Dzieje Unii Brzeskiej*, Warszawa, 1996; M. S z e g d a, *Unia brzeska 1596 roku jako wyraz dążności wspólnot prawosławnych do reformy Kościoła*, w: *Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, Przemyśl 1994, s. 77-84; efektem zamkniętego sympozjum jest publikacja *Unia brzeska – geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, Kraków 1994. Najnowszą cenną pozycję stanowi praca – *Unia brzeska z perspektywy czterech stuleci*, t. 8: *Teologia w dialogu*, red. J. S. Gajek, S. Nabywaniec, Lublin 1998.

molto minor numero del popolo l'hanno voluta abbracciare, affermando tutti essere per privati disegni e per ambizione di pochi stata fatta e senza loro participatione, onde si conservano ben li Vescovi e pastori cattolici, ma quasi soli se ne stanno senza trovar pecorelle che seguitare li vogliano; e di più corrono gran rischio di essere dalle sedie loro cacciati e che vegnano ancor' ad essi levate quelle chiese, che, tolte già agli scismatici, furono lor concesse. Onde in tutte le diete se ne fà lo strepito grande.

Et dell'anno passato avvenne che un Vescovo, o fosse il Patriarca, Scismatico di Gerusalemme⁹⁷, mandato in Moscovia e in Russia dal Patriarca di Costantinopoli⁹⁸, si fermò fra Ruteni e vi credè tanti Vescovi Scismatici quanti sono gli Uniti, et eccitò li Cosacchi che son tutti Greci Scismatici, a dimandar nella dieta con offerte grandi (perché il Regno per la guerra dal Turco haveva bisogno di loro) che alle loro [9r] antiche pretensioni si soddisfacesse. Ma il Vescovo di S. Angelo all' hora Nuntio⁹⁹ ne divertì l'empito, hè tra per questo e per le publiche necessità, che a nuove contesse non lasciavan luogo, si pose con l'autorità del Rè il negotio in silentio. Si vive nondimeno dagli uniti nel me-

ludu chciało przystać do unii, twierdząc, że uczyniono ją bez ich udziału i dla prywatnych tylko celów i ambicji nielicznych osób. Są więc wprawdzie biskupi i pasterze, lecz bez owiec, za którymi chcieliby podążać; poza tym żyją ciągle w obawie, by nie zostać wypędzeni ze swych stolic i kościołów zabranych wcześniej schizmatykom i w ich ręce oddanych. Stąd, wielki zgiełk o to czyni się na każdym sejmie.

Zdarzyło się minionego roku, że biskup czy raczej patriarcha Jerozolimy wysłany do Moskwy i na Ruś przez patriarchę Konstantynopola zatrzymał się wśród Rusinów wyświęcając tylu biskupów, ilu jest wśród Rusinów Unitów i podburzył prawosławnych Kozaków, których wówczas Polacy potrzebowali do wojny z Turkami, aby domagali się na sejmie zadośćuczynienia swym [9r] wcześniejszym żądaniom. Biskup di S. Angelo, ówczesny nuncjusz zapobiegł burzy doprowadzając do porozumienia w oparciu o powagę królewskiego majestatu, jako że publiczne dobro wymagało zaprzestania sporów. Unici żyją jednak w nieustannym lęku, a najroztropniejsi prąci przewidują wiele złego, jeśli się

⁹⁷ Theophan III (†1644), patriarcha Jerozolimy w latach 1606-1644; był za zniszczeniem unii, ale w korespondencji z papieżem Urbanem VIII akcentował tylko swe pokojowe nastawienie; w 1620 r. przybył on do Kijowa, by nakłonić cara do napadu na Polskę; w drodze powrotnej wyświęcił Joba Boreckiego na metropolitę Kijowa, a następnie pięciu innych biskupów. Był to w aspekcie prawnym akt nielegalny, król Zygmunt jednak nie zareagował obawiając się najazdu Kozaków.

⁹⁸ Tymoteusz II (†1620), patriarcha Konstantynopola w latach 1612-1620.

⁹⁹ Francesco Diotallevi (†1621), bp S. Angelo, nuncjusz apostolski w Polsce w latach 1614-1621.

desimo timore; e li più prudenti Prelati ne pronosticano alla fine de' mali eventi, se alcun provvedimento non vi si piglia. Onde havrebbero alcuni havvuto per lo migliore che l'unione non si fosse mai fatta, apportando essi che sarebbe stato più agevole il ridurre li nobili singolarmente, e di famiglia in famiglia, alla chiesa catolica, perché si vede per pruova che tutti coloro che ad uno ad uno abbandonano o il rito Greco, o lo scisma, stanno nella nostra chiesa perseveranti. Ma dall'altro lato il Metropolitanò di Chiovia, scrivendo a me, si duole¹⁰⁰ che si traggano li nobili al rito latino, quasi che ciò sia un modo di alienare tanto più l'animo delli Scismatici dall'unione, dicendo loro che i latini non hanno altro fine che distruggere il rito Greco e che si è procurata l'unione per andarli con arte tale guadagnando. Il che tanto più duole ai Vescovi uniti, quanto che havendo pochi seguaci et ostinandosi gli altri nello scisma, temono di rimaner soli et in abbandono.

A noi poco importerebbe che divenissero del rito latino, o che fossero Greci uniti et ubbidienti, [9v] perché non ci siamo altra cosa proposta che la salute dell' anime. Ma pare da uno de' lati che debba essere stimata molto la fermezza e costanza di coloro che ad uno ad uno si convertono e di più la facilità che si trova del guadagnarli più tosto a poco a poco che in comune e di acquistare anzi i nobili che i plebei, perché fattisi del rito latino i nobili

wcześniej nie podejmie odpowiednich kroków. Niektórzy utrzymują dlatego, że byłoby lepiej, gdyby unii nie zawarto i że bez niej łatwiej byłoby szlachtę heretycką, pojedynczo, rodzina po rodzinie nawrócić na wiarę katolicką. Dowodem są ci, którzy pojedynczo opuścili obrządek grecki a teraz trwają w nowej wierze. Z drugiej strony, metropolita kijowski pisze do mnie skarżąc się, że szlachta przeciągana jest z unii na obrządek łaciński, co jest najlepszym sposobem, by odstręczyć od niej schizmatyków, którym mówi się, że rzymscy katolicy mają jedynie na celu zniszczenie obrządku greckiego, a unia to umiejętny sposób, by nad nimi zapanować. Biskupi unicy, którzy niewielu znajdują wiernych, bo większość uparcie trwa w schizmie, tym bardziej ubolewają żyjąc w obawie, że pozostaną bez trzody.

Nieważne jest dla nas czy przyjmą obrządek łaciński lub czy zostaną posłusznymi unitami, [9v] ponieważ pragniemy jedynie zbawienia ich dusz. Wydaje się jednak, że należycie dozniona powinna zostać stanowczość tych, którzy nawracają się pojedynczo i przyznać trzeba, iż łatwiej może jest ich nawrócić z osobna niżli razem, zachynając od szlachty, za którą jako za bardziej stałą i mającą miejsce w sejmie, poszedłby lud, czy to dobrowol-

¹⁰⁰ List Pocięja do kard. Ludovisi datowany przed 14 XII 1622, a dotyczący zarzutu przeciągania nobilitowanych na ryt łaciński (co w ten sposób utwierdzało przeciwników unii) nie został dotychczas wydany w żadnej z serii źródłowych A. Welykyja.

che riescono costanti e nelle diete tengono luogo, si potrebbe poi prendere ogni resolutione sopra la plebe, la quale é servile e seguirebbe l'esempio e l'autorità de' nobili e per amore o per forza sarebbe alla fine costretta di ubbidire alla legge che le s'imponesse e massimamente che trattandosi con animi di natura ostinati o superbi, non é da sperare che quegli scismatici si conducano giamai popolarmente a seguir l'unione. Se però non si procurasse di allevare la gioventù loro da fanciulli in seminarii bene instituiti, per eleggere poi di quelli il clero, et di andarne rimuovendo i presenti Sacerdoti, colmi d' ignoranza e di vitii e mettendovene degli eruditi e cattolici, egli convien nondimeno sostenere la già fatta unione e difendere nella prossima dieta e sempre che farà di mestieri le chiese che si posseggano da nostri.

Et se la via del ridurre la nobilità al rito latino che forse é riputata la migliore, non allontanasse con l'esempio gli animi [10r] degli Scismatici, non solo di quella parte, ma di levante, dall' inclinazione della chiesa Romana, si potrebbe lasciare che i Vescovi latini si studiassero di andare accrescendo il gregge loro.

Nella Congregazione de Propaganda Fide, per quanto da lontano si può argomentare il bisogno, se ne prenderà facilmente alcuna deliberatione. V.ra Signoria nondimeno informata da vicino di ciò che per salute di quell' anime e per la quiete pubblica e per la dignità di questa Santa Sede potrà farsi, ce ne significherà il suo parere; percibche il Metropolitanò di Chiovia che al passaggio si oppone,

nie, czy zmuszony siłą i dałby posłuch nałożonym na siebie prawom, zwłaszcza, że lud ten z natury dumny i uparty nie rokuje wielkich nadziei na masowe przystąpienie do unii. Jeśli więc nie udałoby się wychowywać od małego ich synów w dobrych seminariach, by wykształcić z nich duchownych i usunąć obecnych pełnych przywar i zcofanych księży, zastępując ich uczonymi katolikami, wypada przynajmniej na przyszłym sejmie bronić i wspierać unię zawsze, gdy tylko okaże się to potrzebne.

A gdyby obrona droga nawracania szlachty, uznana przecież za najlepszą, nie odstręczała [10r] polskich i wschodnich schizmatyków od Kościoła Rzymskiego, można by pozwolić biskupom katolickim, aby w ten sposób powiększali swoje trzody.

Kongregacja Rozkrzewiania Wiary, o ile z daleka może o tym sądzić, wyda w tej mierze jakieś postanowienie. Jaśnie Wielmożny Pan ze swej strony, przypatrzwszy się z bliska tej sprawie i dowiedziawszy się co można zrobić dla zbawienia dusz, dla spokoju publicznego i powagi Stolicy Apostolskiej, przedstawi nam swoje zdanie; albowiem metropolita kijowski sprzeciwiający się przechodzeniu z unii do

dice, che quando il vietarlo del tutto paresse duro, non si dovrebbe permettere, se non col consenso dell'uno e l'altro Vescovo: Latino e Greco, a quali appartenesse di vedere, se tal passaggio con pregiudicio dell'unione si facesse; ma ben vorrebbe che del tutto si vietasse ai monachi uniti di S. àasilio della Congregatione della Santissima Trinità di Vilna il passare alla Congregatione del rito latino, perché lo fanno volentieri per andare da una più stretta ad una più larga e per isfuggire la severità della santa disciplina. Ma V.ra Signoria pondererà informata queste cose e come ho detto, ce ne spiegherà il suo parere.

E da questo argomento di religione me n'andrò di alcun' altro dell'autorità Apostolica e della giurisdittione e disciplina ecclesiastica discorrendo [10v]. Uno de più importanti affari che al Nuntio di Polonia possa accader di trattare, si é quello della difesa degli Ecclesiastici e dell'autorità e giurisdittione et immunità loro nel Reame ai tempi de publici Comiti ovvero Diete del Regno; percibche, dapoiche l'heresia v'entrò, sempre i secolari che per ragioni politiche e di proprio interesse sono verso agli Ecclesiastici poco ben disposti, si é tentato di levar loro i beni, di non pagar le decime, di negar la ricognitione de diritti dominii, di scemare la giurisdittione e cose tali; proponendole tutte sotto spetie di beneficio publico, quasi che a loro che con la vita e la robba contro i nemici comuni la Republica difendono, si debbano maggiori premii e ricognitioni ch'a coloro che se ne stanno a goderi si otiosi tante ricchezze e delitie alle

Kościola łacińskiego powiada, że pomimo, iż całkowity zakaz byłby niemożliwy, nie należy na to zezwalać, chyba, że za obustronną zgodą obu biskupów: katolickiego i unickiego, którzy mogliby ocenić czy takie przejście nie jest ze szkodą dla unii. Chciałby on przede wszystkim, by zakazać zakonnikom św. Bazylego z wileńskiego Zgromadzenia Przenajświętszej Trójcy przechodzenia do zakonów katolickich, bo uczyniliby to z ochotą uciekając od surowej do bardziej łagodnej dyscypliny. Jaśnie Wielmożny Pan rozważysz to wszystko i jak wspomniałem dasz nam swoją opinię.

Od religii i jej przedmiotu przejdę teraz do władzy, sądownictwa i dyscypliny kościelnej. [10v] Jednym z najważniejszych obowiązków nuncjusza w Polsce jest bronić na sejmach autorytetu duchownych, ich immunitetów i sądownictwa; bo odkąd herezja weszła do Polski, stan świecki, który z powodów politycznych i prywatnych nie najlepiej jest usposobiony do duchownych, próbuje odebrać ich dobra, uwolnić się od płacenia dziesięciny, odrzucić prawa kościelne i uszczuplić ich sądownictwo, ukrywając to wszystko pod nazwą dobra publicznego; głosi się, że stan świecki, który życiem i majątkiem broni Rzeczypospolitej, zasługuje na większą wdzięczność i nagrodę niż ci, którzy we wszystko opływając prowadzą życie bezczynne, że dobra nie są sprawiedliwie podzielone, a duchowni, którzy ich ciągle nie mają dosyć, z nienasyconą chciwością coraz więcej nabywają rozciągając swą władzę tam, gdzie nie powinna

case loro; non essere giustamente compartiti i beni usurparsene continuamente degli altri con l'ingordigia, a farsene con l'avaritia acquisto, estendere la loro podestà là dov' ella non giunge, havere più autorità che non conviene nel supremo tribunale della giustizia e nel Senato e ne' Comitii. Et in somma continuamente vorrebbero andarli restringendo.

E benché, la Divina mercè passino hoggi le cose meglio assai e con minore pericolo di quel che già si faceva, nondimeno, perché l'autorità regia è limitata e 'l numero di Nuntii terrestri che portano dalle provincie tali sentimenti, è grande, [11r] se nel guadagnare gli animi degli officiali del Regno e de' principali Senatori che possano raffrenare la moltitudine e tirarla nel lor parere, non si usa dai Nuntii nostri molta cura e diligenza, si corre sempre alcun rischio. Onde desidera oltre modo N.ro Signore, o che la Dieta intimata per li 24 di Gennaro si differisca, o che V.ra Signoria possa, senza l'impedimento della rea stagione e con la felicità del camino, giungervi a tempo da operare il suo zelo e 'l suo valore nella maggiore occasione, ch'ella possa havere di mostrarlo¹⁰¹. Quando dunque si conceda a V.ra Signoria di arrivarvi opportuno, informata prima e dall'Auditore del Sig. Cardinal de Torres che vi é rimasto e dai Prelati, co' quali si abbotcherà di ciò che vi sia per agitarsi di materie di religione o di cose ecclesiastiche, et in

sięgać; że posiadają oni zbyt wielkie wpływy w najwyższym Trybunale, w Senacie, w komisjach sejmowych. Stąd też szlachta nieustannie stara się ograniczyć te wpływy.

I chociaż, Bogu dzięki, dzisiaj sprawy wyglądają lepiej niż dawniej, to, ponieważ władza królewska jest ograniczona, a liczba posłów, przybywających z prowincji z takimi odczuciami, znaczna, [11r] duchowni narażeni są na pewne niebezpieczeństwa, jeżeli nuncjusz nie dołoży wszelkich starań, by zjednać sobie ministrów i ważniejszych senatorów, którzy mogą zahamować zapędy szlachty i przekonać ich do swego zdania. Dlatego Jego Świątobliwość życzy sobie niezmiernie, by albo sejm zapowiedziany na 24 stycznia mógł zostać przełożony, albo byś Jaśnie Wielmożny Pan, pomimo surowej pory roku mógł szczęśliwie przybyć na czas i pokazać swój zapał i cnoty w tak ważnej sprawie. Gdy więc uda się Jaśnie Wielmożnemu Panu przybyć na czas, dowiedziawszy się pierwej od audytora kardynała de Torres i od prałatów, o czym w sprawach religii będzie mowa na sejmie, a w szczególności o zamiarach prawosławnych przeciwko unitom, przedsięwziędziesz kroki odpowiednie i konieczne dla publicznego pożytku.

¹⁰¹ Wzmiankowany sejm zwyczajny, odbył się w Warszawie w dniach od 24 stycznia do 5 marca 1623 r., a nuncjusz Lancellotti zdołał dotrzeć do Warszawy dopiero 16 kwietnia 1623 r.; zob. Reg.: Lauro, AL, Reg.lett.princ. f. 6rv.

particolare delli Scismatici Greci, in pregiudicio degli uniti alla chiesa Romana, si disporrà ad usar i suoi officii, secondo il bisogno e l'utilità publica. E quando anche trovasse le cose tranquille e senza sospetto di tempesta o di turbolenza, non lascerà però in generale, nel presentare li Brevi che le si danno¹⁰², di raccomandare efficacemente a que' Signori le cose della religione Catolica e della giurisdittione ecclesiastica.

Li negotii da proporsi nella Dieta pare che sieno per esser molti e gravi; e per avventura si riduranno a questi. Imperochè si tratterà di confirmare la rinovata tregua col Turco, per la quale é andato il Duca [11v] Christoforo Sbaraschi a Costantinopoli¹⁰³; di maneggiare l'acordo col Rè di Suezia, del quale si é favellato di sopra; di comporre le differenze che ne' confini si tengono col Moscovita, secondo l'istanza, ch'egli ne fa; di porre alcun rimedio alle sempre imminenti, benché sempre incerte scorrerie del Tartaro sopra le confinanti provincie del Regno; di metter fine alle cose convenute nel disciorre l'ultima confederatione degli ammutinati e provvedere alle reliquie di quelli che non tornino a ruinare il Regno; di dare la sodisfatione che li stati pretendono intorno ad alcune constitutioni del Regno, di qualche affare appartenente all'autorità re-

Choćbyś nawet zastał umysły spokojne i nie byłoby powodu obawiać się żadnych burz ani zamachów, to jednak przedstawiając panom papieskie brewia nie zapomnisz powierzyć ich opiece religii katolicką i sprawy kościelnego sądownictwa.

Do najpoważniejszych spraw na sejmie należeć będą zapewne następujące: potwierdzenie rozejmu z Turcją, dla odnowienia którego udał się do Konstantynopola książę [11v] Krzysztof Zbaraski; ugoda z królem szwedzkim, o której była mowa wyżej; zamknięcie sporu o granicę z Moskwą; obrona przed groźnymi ciągle napadami Tatarów na tereny przygraniczne; zamknięcie spraw związanych z ostatnio rozwiązaną konfederacją i dopilnowanie, by resztką buntowników nie zagrażała Królestwu; mowa będzie także o zadośćuczynieniu żądaniom stanów co do niektórych konstytucji; o władzy królewskiej, którą jedni nieustannie pragną ograniczać, a inni rozszerzyć lub przynajmniej zdecydować o zapewnieniu sukcesji królewiczowi, bo skoro król ma jeszcze młodszych synów, niektórzy boją się, że zbyt liczni królewscy potomkowie

¹⁰² Chodzi tu o zestaw 73 listów rekomendacyjnych papieża Gregorza XV oddanych do dyspozycji nuncjusza Giovanni Battisty Lancellottiego oraz audytora Francesco Maria Cerioli, a wystawionych w Rzymie z datą od 26 XI do 10 XII 1622. Zob. NC. 2 (Reg.: AV, Arm. XLV, 20 f.2).

¹⁰³ Krzysztof Zbaraski (†1627), książę, syn Stefana Zbaraskiego (†1608) księcia ruskiego i wojewody braclawskiego, a młodszy brat Grzegorza Zbaraskiego (†1631) kasztelana krakowskiego, koniuszy koronny; został wysłany we wrześniu 1621 r. do Konstantynopola z misją legata.

gia che da un lato si desidera del continuo di moderare e dall'altro di accrescere, o almeno di stabilire dell'as[sic]urare la successione del Principe¹⁰⁴; se bene havendo il Rè più figliuoli piccoli, non ne sono forse di soverchio desiderosi, accioché non si moltiplichino troppo la stirpe reale che al Regno sarebbe di gravezza¹⁰⁵. E finalmente crediamo che non lasceranno indietro le cose della religione Catolica e l'ecclesiastiche, oltra che si tratterà di molte cause gravi giudiciali, a posta alla Dieta riserbate.

Ma di questi dieci capi a noi importa principalmente il penultimo. Nè gli altri N.ro Signore desidera la quiete e concordia de' gli ordini del Regno col Rè e la felicità comune. E [12r] [sic]ome Sua Santità dà loro la sua benedictione e gli accompagna con perpetue orationi, così aspetta che prendano in ogni capo resolutioni prudentissime e con avanzamento della Santa fede nostra, della publica quiete e tranquillità e della gloria del Rè e della Republica. E spera Sua Beatitudine che non vi sieno per nascere discordie, ma quando vi pur nascessero che Dio nol permetta, V.ra Signoria con quella destrezza che conviene, poichè sempre al Padre comune si dee il procurar la pace e l'unione de' suoi figliuoli, si adopererà, per levar le discordie publiche e senza rendersi alle parti sospetto, favorirà sempre la causa più

mogliby stać się ciężarem dla kraju. W końcu sądzimy, że nie obejdzie się bez dyskusji na temat religii i duchowieństwa oraz o sprawach sądowych, zachowanych specjalnie dla sejmu.

Spośród tych dziesięciu przedmiotów, nas interesuje szczególnie przedostatni; w innych Jego Świątobliwość pragnie wspólnego dobra i zgody między królem a stanami. [12r] Ojciec Święty dając im swe błogosławieństwo i wspierając ich swymi modłami spodziewa się, że w każdym przedmiocie wydadzą mądre postanowienia, służące pomnażaniu świętej wiary, spokoju publicznego, chwały króla i Rzeczypospolitej. Jego Świątobliwość ma nadzieję, że nie powstaną nieporozumienia, a gdyby, nie daj Boże, powstały, ponieważ do Ojca Świętego należy zapewnienie spokoju i zgody między swymi dziećmi, poleca Jaśnie Wielmożnemu Panu, byś zadbał z odpowiednią zręcznością o usunięcie niezgody i unikając podejrzeń sprzyjał zawsze racji sprawiedliwej i pobożnej w szczególności królowi, który swymi wielki-

¹⁰⁴ Władysław pierworodny syn Zygmunta III Wazy.

¹⁰⁵ Konstancja, królowa Polski (1588-1631), druga żona Zygmunta III Wazy (od 11 XII 1605) a córka arcyks. Austrii Karola Habsburga i księżnej Bawarskiej Marii; matka czterech synów: Jana Kazimierza (późniejszego króla Polski w latach 1648-1668), Jana Olbrachta, Karola Ferdynanda, Aleksandra – Karola oraz córki Anny Katarzyny.

giusta e pia e la maestà regia che per tanti titoli vince co' veri meriti tutti gli elogi che dare le si potessono.

Dolgonsi i Vescovi di Polonia che delle parrochiali, ne' mesi apostolici vacanti, li Nuntii voglian tenere innanzi a loro, o commetterne in partibus il concorso che per la dispositione del Concilio di Trento e della costituzione di Pio V, tocca senza dubbio di fare all'ordinario. E si pretendeva, esser ciò un'uso di questo tempo introdotto dal Vescovo di S. Angelo¹⁰⁶ mentre alcuni Vescovi erano dalle loro diocesi assenti; ma essendosene presa informazione, si son trovati nella Cancelleria del Nuntio gli esempi de' concorsi venuti fin dall'anno 1579 e successivamente continuati, senza che i Vescovi se ne sieno che si sappia, giamai doluti; essere simil costume stato per avventura introdotto per rime[12v]dio di maggiore inconveniente, perciò che i Vescovi per far cadere li benefici nelle persone da loro desiderate, non procuravano che ne' Sinodi gli esaminatori sinodali si deputassero, ma di volta in volta eleggevano quegli esaminatori, de' voti de' quali erano [sic]juri, onde disponevano delle collationi del tutto a lor voglia. Quando sono ricorsi a N.ro Signore et alla Congregazione del Concilio, accioché si provvegga che i concorsi si facciano da loro medesimi, é stato ad essi risposto per parte di Sua Beatitudine che osservino eglino il Concilio nel deputare nel sinodo gli esaminatori che si farà ancora osservare dal Nuntio, nel lasciare

mi zaslugami przewyższa wszelkie pochwały.

Skarżą się biskupi polscy, że gdy w miesiącach apostolskich zawakuje parafia, nuncjusze pragnący zatrzymać ją dla siebie ogłaszają konkurs *in partibus*, co według rozporządzenia Soboru Trydenckiego i postanowienia Piusa V należy bez wątpienia do właściwego biskupa. Utrzymują oni, że wprowadził to w ostatnim czasie biskup di S. Angelo w czasie, gdy niektórzy biskupi byli w swoich diecezjach nieobecni. Po zasięgnięciu wiadomości, okazało się, że są w kancelarii Nuncjatury przykłady konkursów do roku 1579 i późniejszych, co do których nie było żadnych skarg ze strony biskupów. Zwyczaj ten został wprowadzony zapewne dla zaradzenia [12v] pewnej nieprawidłowości; albowiem biskupi, by móc powierzać beneficja osobom ich upodobania, nie starali się o wyznaczenie na synodach egzaminatorów synodalnych, lecz od czasu do czasu wybierali takich egzaminatorów, o których poparciu mogli być pewni i tym sposobem decydowali według swej woli o podziale beneficjów. Gdy więc udali się do króla i do Kongregacji Soboru z prośbą, by do nich należał rozdział dóbr, usłyszeli w odpowiedzi, że zgodnie z wolą Jego Świątobliwości muszą przestrzegać przepisów Soboru, nakazujących wybierania egzaminatorów na synodach, oraz, że poleci się nuncjuszowi dopilnowanie, by do nich należało decydo-

¹⁰⁶ Franciszek Diotallevi, nuncjusz w Polsce 1614-1620.

a loro la cura degli esami. E tanto V.ra Signoria potrà rispondere e mandare dal suo lato ad effetto.

Nella precedente istruttione parlossi per avventura a suficienza dell'autorità che i Vescovi della Polonia cercano di arrogarsi oltr'a'quello che di quando in quando si studiano con vari mezzi di haver da Roma¹⁰⁷, ma io non tacerò a V.ra Signoria nella presente che sentono così mal volentieri che gli ecclesiastici loro sudditi ricorrano per via di appellatione, o in altra maniera al Nuntio che se venissero nelle persone proprie offese, non potrebbono tal volta di maggior disgusto dar segno, poichè li maltrattano per quanto possono e levano a quelli l'ardire di più ricorrere al tribunale Apostolico. Avvenimento nel vero che essendo fuori di ogni [13r] ragione, vuole N.ro Signore che secondo i bisogni V.ra Signoria abbracci e favorisca gli aggravati da' Vescovi per tal cagione e porga loro animo di non avere nonchè a fuggire il tribunale di V.ra Signoria, ma a ricorrervi confidentemente. E se la via giudiciale non fosse sempre la migliore l'ufficiosa del comporre le differenze e dell'interporsi co' Prelati e con le parti, sarà per avventura la più [sic] iura e si potrà sodisfare ad un'hora ai Vescovi, a gli aggravati et alla giustitia. In somma la destrezza del procedere hora per via giuridica e con la dirittura delle leggi, hora per via estragiudiciale e co' ripieghi de trattati di accordo, potrebbono senza rotture conservare

wanie o rozdziale beneficjów. A o tym Jaśnie Wielmożny Pan sam będziesz mógł przesłać nam wieści.

Poprzednia instrukcja dość wiele mówiła o władzy którą biskupi polscy próbują sobie przywłaszczyć, nie porzostając na tym, co im się uda niekiedy różnymi sposobami wyprosić w Rzymie. Muszę jednak dodać, że gdy ich podwładni odwołują się do nuncjusza drogą apelacji lub innym sposobem, biskupi nie są temu przychylni i większe okazują niezadowolenie, niż gdyby osobiście wysłuchiwali zarzutów i dlatego surowo się z nimi obchodzą odbierając im ochotę do ponownego uciekania się do Trybunału Apostolskiego. Przypadek to osobliwy, [13r] dlatego wolą Jego Świątobliwości jest byś Jaśnie Wielmożny Pan wziął pod swą opiekę uciskanych przez biskupów i dodał im śmiałości, by nie tylko nie unikali tego Trybunału, lecz by się doń udawali z ufnością. A gdyby droga sądowa nie zawsze była najlepszą, być może uda się godzić spory polubownie pośrednicząc między biskupami i ich podwładnymi i w ten sposób zadośćuczynić pokrzywdzonym biskupom i sprawiedliwości. Jednym słowem, umiejętność postępowania, bądź drogą sądową z zachowaniem prawa, bądź drogą nieurzędową za pomocą ugody, mogłyby zachować powagę Trybunału Jaśnie Wielmożnego Pana, jednak, jak przypomina Jego Świątobliwość, dla osobistych względów nie powinieneś nigdy zezwolić, by wyrządzano Stolicy

¹⁰⁷ Zob. przypis nr 2.

a V.ra Signoria et al suo Tribunale l'autorità; se ben Sua Santità dice che per rispetti particolari, ella non dovrà mai lasciar fare pregiudicio all'autorità Apostolica, nè ingiustitia a niuno.

Il Vescovo di Cracovia¹⁰⁸ infra gli altri che quanto può il più allarga la sua giurisdittione, pretende di visitare li monasteri de regolari esenti et alla Sedia Apostolica immediatamente sottoposti e ne ha fatti nel suo Sinodo alcuni decreti. Ma se li fa sapere per mezzo del Nuntio che mandasse quà le sue costituzioni, poichè la Congregazione del Concilio¹⁰⁹ intendeva di rivederle e che ad essa facesse insieme le sue ragioni rappresentare, perchè sarebbero state volentieri ascoltate. E intanto portandosi qui alcun dubbio del Sinodo dell'Arcivescovo di Gnesna in [13v] simigliante materia¹¹⁰, si é procurato che lo mandi; [sic]ome ha fatto e si intende che non sia stato trovato, se non conforme alla dispositione de sacri Canoni e delle costituzioni Apostoliche. Per la qual ragione, se al tempo di V.ra Signoria altri Sinodi si celeberranno e se ne vorranno pubblicare i decreti, V.ra Signoria ricorderà a que' Prelati di mandarli a questa Santa Sede a rivedere, perchè venen-

Apostolskiej szkodę a wiernym działa się krzywda.

Biskup krakowski, który bardziej niż inni stara się rozszerzyć swą władzę, domaga się prawa wizytowania zakonów, będących pod bezpośrednią zwierzchnością Stolicy Apostolskiej i w tej sprawie wydał już na swym synodzie pewne dekryty. Za pośrednictwem nuncjusza polecono mu przesłać owe dekryty celem przedłożenia ich Kongregacji Soborowej i przedstawić swoje racje, zapewniając go, że zostaną one chętnie wysłuchane. Ponieważ miano podobne wątpliwości co do synodu Arcybiskupa gnieźnieńskiego, [13v] polecono jemu także poinformować o zapadłych postanowieniach; to też uczynił i słycać, że nie znaleziono w nich nic niezgodnego z prawem kanonicznym i papieskimi ustawami. Jeśli więc w czasie urzędowania Jaśnie Wielmożnego Pana zwołane zostaną inne synody z zamiarem ogłoszenia nowych dekretów, przypomnisz prałatom, by swoje uchwały najpierw przesłali do Rzymu celem sprawdzenia, gdyż potwierdzone powagą Jego

¹⁰⁸ Marcin Szyszkowski.

¹⁰⁹ Kongregacja założona przez papieża Piusa IV dnia 2 sierpnia 1564 r. w celu dopilnowania realizacji dekretów Soboru Trydenckiego tak wewnątrz samej Kurii Rzymskiej jak i w całym Kościele.

¹¹⁰ Wawrzyniec Gembicki (1559-1624), bp chełmiński, administrator ap. diecezji pomezjańskiej, bp kujawsko-pomorski, abp metropolita gnieźnieński, prymas Polski w latach 1616-1624. Sekretarz królewski, kanonik krakowski (1594) i poznański, kanclerz gnieźnieński (1595), prepozyt w Krakowie. Przeprowadził m. in. synod w Łowiczu (1620) oraz Piotrkowie i Krakowie (1621). Wspomniany synod arcybiskupi odbył się w Łowiczu w dniach 13-15 października 1620 r., a przewodniczył mu osobiście sam prymas. Por. J. S a w i c k i, *Concilia Poloniae*, t. 5 s. 220-227.

do poi approvati con l'autorità di N.ro Signore, riceveranno i lor decreti maggior vigore e gli stessi Prelati più chiara laude ne riporteranno.

La Polonia, in riguardo della sua ampiezza, dicesi penuriosa di benefici e quelli pure son poveri. Ma più povera é di sacerdoti o chierici secolari, percibche, quantunque habbiano i benefici congiunto l' obbligo della residenza, ciascuno nondimeno pretende di essere dispensato a tenerne tre e quattro e sei¹¹¹. Sono stati i Pontefici facili a conceder tali dispense per diverse cagioni, ma spetialmente per l' allegata tenuità de frutti. Laonde si afferma dai Polacchi che non si volesse da loro accettare il Concilio di Trento, se non con conditione che alla pluralità de beneficii, dianzi costumata, non si avesse a rinuntiare. E quindi li Pontefici Pio V, Gregorio e Sisto diedono general facultà ai Nuntii di dispensarle¹¹². Ma Clemente, stato legato in Polonia¹¹³ e conosciuto intor-

Świątobliwości nabiorą większej mocy, a sami pralaci większą chwałę stąd uzyskają.

Powiadają, że Polska w stosunku do wielkości swego obszaru uboga jest w beneficja, a i te w większości są skromne, szczególnie należące do duchownych świeckich, dlatego też, pomimo związanego z beneficjum obowiązku rezydencji, każdy z nich utrzymuje, że wolno mu posiadać trzy, cztery i więcej beneficjów. Łatwo papieżę dawali na to dyspensy dla różnych przyczyn, a szczególnie dla wspomnianej szczupłości dochodów. Polacy twierdzą, że gotowi byli przyjąć postanowienia Soboru Trydenckiego tylko pod warunkiem, że nie byłiby zmuszeni do zrzeczenia się wprowadzonego dawniej zwyczaju posiadania kilku beneficjów, dlatego też Pius V, Grzegorz i Sykstus dawali swym nuncjuszom szerokie prawo udzielania dyspensy. Ale Klemens, który był legatem

¹¹¹ Szerzej problem ten opisuje instrukcja C. de Torresa z 30 V 1621 cfr. Or.: Lauro, AL, Arm. B 2, fasc. H, 24 f. 9rv.

¹¹² Mowa o papieżach: Pius V (1566-1572), Grzegorz XIII (1572-1585), Sykstus V (1585-1590); na możliwość posiadania przez polskie duchowieństwo kilku beneficjów bez obowiązku rezydencji wyraził już zgodę Pius IV zawieszając w tym względzie na trzy lata realizację uchwał trydenckich, z kolei po petycji synodu piotrkowskiego Grzegorz XIII w 1578 r. wyposażył nuncjusza w kompetencję do dyspensowania duchowieństwa od kumulacji beneficjów oraz rezydencji przy mniejszych kościołach (z wyjątkiem katedr i kolegiat). Zob. K. Nitkiewicz, *La pratica della Sacra Congregazione del Consilio circa il cumulo di benefici in Polonia (1564-1752)*, Roma 1991.

¹¹³ Klemens VIII (1592-1605) był legatem w Polsce w latach 1588-1589, ale pomimo, iż był zwolennikiem ruchu reformistycznego zapoczątkowanego w XVI w. we franciszkańskich klasztorach obserwantów włoskich, to nie opowiedział się za jego rozszerzeniem poza Włochami, ani też za wprowadzeniem go do polskich bernardynów. Natomiast w poszczególnych prowincjach włoskich przydzielił reformatom klasztory, pod warunkiem, że będą w nich pomieszczenia przynajmniej dla 12 zakonników. Ponadto złagodził warunki postawione reformatom w przełomowej bulli Klemensa VII z 1532 r. odnośnie przyjmowania nowych klasztorów, wymagając jedynie 3/4 dotychczas wymaganej liczby zakonników. Zob. brewia Klemensa VIII – „Pastoralis Romani Pontifici” z 21 X 1594 i „Pro injuncti nobis” z 12 X 1596 w: *Annales Minorum*, wyd. L. Wadding, Quaracchi 1934, t. 23, s. 443, n. 28; s. 457 n. 46; s. 498; BR, t. 10, s. 182-184.

no a ciò il grande abuso, la levò ai Nuntii et a se la ritirò, dandola con più riguardo e negandola delle [14r] parochiali. Seguì Papa Paolo V che per haver favorevole il clero là dove il Rè si mostrava per altro disgustato, si allargò a concederne le dispense. Ma N.ro Signore ha giudicato di doverle al quanto restringere, et havendone fatto trattar col Rè, é piaciuto a Sua Maestà il pensiero, dicendo tuttavia che sebene ha lodato che non si lascino ritenere due parochiali da niuno, s'elle non sieno di rendita più che tenue e molto vicine, si che si possa servire ad amendue; nondimeno conosce che quanto ai Canonici, et alle dignità nelle collegiate non si potrà in alcuni casi ritenere la severità di negar la dispensa di due o tre al più, da concedersi almeno ad tempus. Ma percibchè tutti ricorrono al Nuntio, ha voluto N.ro Signore che se ne dia questo conto a V.ra Signoria, accioché ella difficulti loro con destrezza le intercessioni il più che potrà, per gli ordini che sopra ciò tiene che poi, secondo la qualità delle persone e de' casi, si avrà quel riguardo che conviene e non ha dubbio che così continuandosi a fare, si ridurrebbe l'abuso a comportabile costume.

Clemente 8° di felice memoria, dandosi ad introdurre, o ad accrescere la riforma ne' frati minori osservanti di S. Francesco¹¹⁴, ordinò che in ogni

w Polsce, poznał liczne nadużycia tego prawa i odebrał je nuncjuszom i sam tylko z wielką ostrożnością dyspensował, nie pozwalając nikomu mieć dwóch parafii. [14r] Jego następca papież Paweł V, dla zjednania sobie duchowieństwa, znowu zaczął szafować dispensami, z czego król nie był zadowolony. Ale obecnie panujący papież osądził, że należy zmniejszyć ich liczbę i porozumiał się w tej sprawie z królem, który pochwalając tę myśl dodał, że nie zgadza się, by dwie parafie należały do jednego duchownego, chyba, że ich dochody są bardzo niskie, a parafie położone blisko siebie, tak, by można służyć w jednej i w drugiej; tymczasem, co do kanonii i godności kolegialnych, w niektórych przypadkach, niepodobna odmawiać dyspensy i wypada zezwolić na posiadanie dwóch lub trzech, przynajmniej na jakiś czas. Jako że wszyscy udają się w tej sprawie do nuncjusza, Jego Świątobliwość chciał Jaśnie Wielmożnego Pana o tym powiadomić, byś, jak tylko można, utrudniał staranie się o dyspensę posługując się rozkazami, które masz w tej mierze, tak, by w końcu nabrać w stosunku do każdego przypadku odpowiedniej ostrożności i by nie było wątpliwości, iż tym sposobem uda się zmienić nadużycie w możliwy do przyjęcia zwyczaj.

Ś.P. Klemens VIII, pragnący wprowadzić i rozszerzać reformę w Zakonie Braci Mniejszych Obserwantów od św. Franciszka rozkazał

¹¹⁴ Instrukcja Giovanni Battisty Lancellottiego akcentuje w tym miejscu nowy temat. Jest nim niezwykle złożony proces reformy zachodzący w zakonie franciszkańskim. W sytuacji gdy na początku XVI w. ukonstytuowane już były trzy równorzędne rodziny franciszkańskie – Zakony

Provincia tanti conventi de' riformati dovessero essere, togliendoli a quelli che chiamano della famiglia¹¹⁵. Ma nella Polonia dicono si contentasse che la riforma non s'introducesse, percibchè li frati osservanti, chiamati colà Bernardini, [14v] in maniera vivevano che non ne havevano mestieri¹¹⁶. Laonde Papa Paolo ha poi con un suo Breve disposto che la costituzione di Clemente nella Polonia non avesse effetto¹¹⁷. Ma al tempo di N.ro Signore andati li riformati per haver luogo in quel Regno, favoriti in ciò da

odebrać w każdej prowincji klasztorzy tychże zakonników i oddać je w ręce Reformatów. Nie objęło to Polski, gdzie bracia Obserwanci zwani Bernardynami [14v] żyli tak przykładnie, iż żadnej reformy nie potrzebowali. Dlatego papież Paweł wydał brewe, na mocy którego wstrzymano wykonanie postanowień Klemensa VIII. Gdy więc Reformaci, przy poparciu obecnego papieża, udali się do Polski, chcąc tam założyć swój zakon, Bernardyni mocno się temu oparli i by temu zapobiec przybyli do Ojca

Braci Mniejszych: Obserwantów, Konwentualnych i Kapucynów to kolejna faza ruchu reformistycznego z nową dynamiką ogarnęła franciszkanów – obserwantów. W efekcie jeszcze w XVI stuleciu, nie tworząc nowego zakonu i uznając jednego wspólnego generała, w ich gronie wyłonią się trzy nowe ugrupowania. Byli to Franciszkanie Bosi lub Alkantarzyści, Reformaci i Rekolektanci. Odwołując się do kilku najważniejszych brewiów papieskich instrukcja nuncjusza odsłania niezwykle dramatyczny 40 letni proces przenikania reformy do Polski i zmagani pomiędzy Obserwantami tzn. Bernardynami a Reformatami. Papież Grzegorz XV udzielając w 1622 r. zezwolenia na osiedlanie się Reformatów w Polsce dokonał istotnego zwrotu w genezie polskich Reformatów. Por. *Riformati – Francescani w: Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. 7, Roma 1983, k. 1723-1748; D. Cresci, *San Francesco e i suoi ordini*, Firenze 1955, p. 165-166; G. Wiśniowski, *Franciszkanie-Reformaci*, EK, t. 5, k. 501. Njanowszys zarys genezy reformatów i historii ich osiedlenia się w Polsce na podstawie kroniki źródłowej D. de Gubernatis, *Orbis Seraficus*, Lugduni 1685, opracował A. J. Szeinke, *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-reformatów w Warszawie*, Kraków 1990, s. 35-50.

¹¹⁵ Klemens VIII (†1605) konstytucją „Pro injuncti nobis” z 12 X 1596 udzielając poparcia tylko dla ruchu Reformatów we Włoszech, nawiązywał do zarządzenia wrazonego już przez papieża Klemensa VII w 1532 r. i brewe Grzegorza XIII „Cum Illius vicem” z 1579 r. umożliwiającego Reformatom, po spełnieniu kilku warunków, domagać się od prowincjatorów Obserwantów przyznania im odrębnych klasztorów w każdej prowincji. Zob. *Orbis Seraficus* D. de Gubernatis (wyd.) II, 355-360, 426.

¹¹⁶ Klemens VIII „Pastoralis Romani Pontificis” z 21.X.1594.

¹¹⁷ Paweł V (†1621) papież w latach 1605-1621, swoim breve „Licet alias” z 31 X 1608 (zob. *Annales Minorum*, wyd. L. Wedding, Quarachi 1934, t. 24, 568) zabraniając wprowadzenia ściślej- szej obserwancji u Obserwantów i w Polsce, zawiesił konstytucję Klemesa VIII (†1605) „Pastoralis Romani Pontificis” wydaną 21 X 1594, (zob. BR, t. 10 s. 182-184). Ponadto Paweł V już w brewe z 30 XI 1605 adresowanym do Mikołaja Zebrzydowskiego wojewody krak. i dobrodzieja Bernardynów oświadczył, że nie ma zamiaru narzucać im reformy. Listy podobnej treści skierował papież do kardynała Bernarda Maciejowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego i Adama Stadnickiego, kszte- lana przemyskiego. Zob. K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933 s. 61; Kraków: Arch. Prow. Bern., rkps. W-25, *Annales*, t. 2, s. 109-112; Lwów, Bibl. Ukraińskiej Akad. Nauk im. Wasyla Stefanyka, rkps. 651: Benedykta Gąsiorka Memoriał o wprowadzeniu reformy 1587-1604, s. 87.

Sua Santità¹¹⁸, si son loro gagliardamente opposti li Bernardini e sono a lei ricorsi per impedirli¹¹⁹, con molte lettere testimoniali e di raccomandatione del Ser.mo Principe Vladislao, di alcuni Prelati e de' principali Senatori del Regno, allegando quel che da Clemente e da Paolo era stato determinato e molte cose dicendo per dimostrare che ciò sequiva in grave pregiudicio loro, quasi ch'eglino riformati non sieno e nella disciplina regolare e nell'osservanza della regola sieno a questi novelli frati inferiori. Et oltr'a ciò, temendo di perdere con la reputatione anche le limosine, si sono grandemente faticati per tenerli lontani¹²⁰,

Świętego ze świadectwami i listami rekomendacyjnymi od królewicza Władysława, niektórych prałatów i głównych senatorów. Przypomnieli o postanowieniach Klemensa i Pawła, twierdząc, że byłoby wielką szkodą dla nich, gdyby Reformaci osiedli w Polsce i że co do karnośći zakonnej i zachowania reguły nie są oni wcale gorszi od nowych zakonników. Obawiając się, by wraz z dobrym imieniem nie stracić także jałmużny, poczynili niemałe zabiegi, by tamtych z Polski oddalić i otrzymali w końcu od Kongregacji do spraw Zakonów przychylny dekret, na mocy którego Jego Świątobliwość wydał brewe

¹¹⁸ Reformaci polscy z o. Cyprianem Gozdeckim na czele, którzy na początku chcieli dla swych celów pozyskać całą prowincję bernardyńską, zostali zmuszeni do opuszczenia Polski, a w 1620 r. wysłali swą delegację do Rzymu. W tym okresie sprawą swego osiedlenia w Polsce zdołali zainteresować zarówno grupę wpływowych osobistości w Polsce jak i grono takich kardynałów jak Andrea Peretti Montalto – protektor Polski, Fabricio Verallo – protektor zakonu franciszkańskiego oraz nepota Grzegorza XV Ludovico Ludovisi. W efekcie już 13 VII 1621 kardynał F. Verallo na polecenie Grzegorza XV zamianował komisarza apostołskiego do sprawy wprowadzenia Reformatów do Polski, a ten w osobie Alessandro Patawino już 25 VIII 1621 wyruszył do Polski. Zob. D. de Gubernatis, *Orbis Seraficus*, Lugduni 1685, p. 426-427; Steinkę, *Kościół Świętego Antoniego*, s. 36-38.

¹¹⁹ Wobec faktu, iż A. Patawin jako komisarz reformy po przedłożeniu swych uprawnień poprosił biskupa krakowskiego M. Szyszkowskiego o wyrażenie zgody na osiedlenie się Reformatów w Zakliczynie, biskup zgodnie z ówczesną praktyką, w dniu 3 XI 1621 r. doprowadził do rozpatrywania tej sprawy przed trybunałem biskupim. Na tym forum prowincjał polskich Bernardynów Cristoforo Scipio Campo zakwestionował podstwy prawne misji A. Patawina, a następnie odwołując się do brewe Pawła V z 1608 r. domagał się od biskupa M. Szyszkowskiego, by nie pozwolił na realizację pisma kardynała F. Verallo z 13 VII 1621 w sprawie osiedlenia się Reformatów w Polsce. Listem z 29 XI 1621 biskup krakowski, M. Szyszkowski odwołał się do Stolicy Apostolskiej w celu definitywnego rozstrzygnięcia sporu w kwestii interpretacji brewe Pawła V (kopia listu znajduje się w Krakowie, AKM: Acta actorum (1620-162) sygn. AE, s. 391-392). Zob. *Annales Minorum*, t. 25, Quracchi 1934², s. 409-410; A. J. Steinkę, *Kościół Świętego Antoniego*, s. 39-41 i 466-467.

¹²⁰ W okresie oczekiwania na decyzję Stolicy Apostolskiej Bernardyni wykorzystywali czas, działając po swojej myśli. Zebrałi więc i przesłali do Rzymu listy rekomendacyjne od królewicza Władysława, prymasa Wawrzyńca Gembickiego, niektórych biskupów, kapituł i dostojników państwowych potwierdzające fakt zachowywania przez nich ścisłej obserwancji zgodnej z postulowaną przez Reformatów włoskich wobec czego przybycie Reformatów do Polski jest zbyt bezużyteczne. Wzmiankowanych listów nie udało się zlokalizować. Zob. Steinkę, *Kościół Świętego Antoniego*, s. 41.

et hanno anche dalla Congregatione de regulari ottenuto certo decreto a favor loro¹²¹, et in virtù di esso un Breve di Sua Santità, quasi simigliante a quello di Papa Paolo¹²².

Ma N.ro Signore sentiva nondimeno il negotio diversamente da quello che si era nella Congregatione determinato, o per dir meglio Sua Santità non era stata diversa di parere sopra l'uso della costituzione di Clemente¹²³, ma si era più tosto intorno a ciò pigliato alcuno equivoco et haveva però un pezzo avanti fatto commettere [15r] al Nuntio che favorisse i riformati et appresso il Rè li sostenesse¹²⁴, ren-

podobne do wydanego przez papieża Pawła.

Ale Ojciec Święty inaczej pojmował tę sprawę niż kongregacja lub, inaczej mówiąc, niewiele różnił się w swoim postanowieniu od Klemensa VIII; jednak z powodu jakiegoś nieporozumienia, nieco wcześniej polecił [15r] nuncjuszowi, by dopomagał Reformatom i wspierał ich u króla, przedstawiając Jego Królewskiej Mości, Królewiczowi i Panom, którzy wstawiali się za Bernardynami, nastę-

¹²¹ Mając świadomość zyczliwości Grzegorza XV wobec Reformatów, Bernardyni poczynili niezbędne kroki, aby rozstrzygnięciem sporu zajęła się Kongregacja do Spraw Zakonów. Wyrazem tego było pismo prefekta tej kongregacji, Kardynała Antonio Sauliego z dnia 18 III 1622 adresowane do nuncjusza Cosmy de Torresa z prośbą, aby ten zahamował osiedlenie się Reformatów na terenie Polski. Dekret ten nie został odnaleziony. Zob. *Annales Minorum*, t. 25, Quaracchi 1934², s. 473; D. de Gubernatis, *Orbis Seraficus*, Lugduni 1685, p. 429-430; Sztejnke, *Kościół Świętego Antoniego*, s. 41-42.

¹²² Papież Grzegorz XV w brewe „Alias a fel. rec. Paulo Papa V” z 24 lub 29 V 1622 (w literaturze związane są z nim te dwie różne daty dzienne, dotychczas nie udało się go zlokalizować; po datą 29 V 1622 wydano je w: *Annales Minorum*, t. 25, Quaracchi² 1934) a zbliżonym w tonie do brewe papieża Pawła V z „Licet alias” 31 X 1608 r., (który zabronił wprowadzenia do Polski ściślejszej obserwacji) wyjaśniał, że chodziło o to, by nie wprowadzać Reformatów do klasztorów bernardyńskich, ale nie zabraniał im budowania nowych osobnych klasztorów. Zob. Kraków: Archiwum Prowincji Reformatów, Rkps [bez sygn], Acta Provinciae, s. 78-79; Rkps [bez sygn.], *Annales*, t.1. s. 47.

¹²³ Chodzi tu o konstytucję „Pastoralis Romani Pontificis” z 21 X 1594 lub „Pro injuncti nobis” z 12 X 1596 Klemens VIII (†1605), pierwszego z trzech poprzedników Grzegorza XV (†1623).

¹²⁴ Chodzi tu zapewne o brewe z 22 I 1622, które w imieniu papieża przesłał nuncjuszowi w Polsce Cosimo de Torres, sekretarz stanu St. Ap. kard. Ludovico Ludovisi (listu nie udało się zlokalizować). Grzegorz XV oznajmił, że Reformaci mogą się osiedlać na obszarze całej Rzeczypospolitej, jeśli tylko fundatorzy wzniosą im klasztory. Nuncjusz C. de Torres podjął szereg zdecydowanych kroków: zwrócił się listownie do kard. L. Ludovisiego w celu wyjaśnienia odmiennego stanowiska kard. A. Sauliego z Kongr. dla Zakonów; a następnie Komisarza Gen. A. Patawina wyposażonego w pismo papieskie i swój dekret skierował do biskupa krakowskiego M. Szyzkowskiego (który mimo przedłożonego przez Bernardynów sprzeciwu Kongr. dla Biskupów z 9 IV 1622, w dniu 30 V 1622 w Ilży rozstrzygnął spór na korzyść Reformatów); omówił spawę polskich Reformatów z królem, a wreszcie w dniu 22 VII 1622 doprowadził do spotkania Bernardynów i Reformatów i wyjaśnienia stanowisk. 27 VIII 1622 otrzymał ostateczne wyjaśnienie sekretarza stanu kard. L. Ludovisiego i na tej podstawie nuncjusz przygotował dekret stwierdzający, iż jest

dendo non meno Sua Maestà, che il Principe e quegli altri Signori capaci delle ragioni che a ciò Sua Beatitudine havevano mosso, le quali in somma a questi capi si riducono: avere Papa Clemente ordinato che s'introduca dapertutte le Provincie la riforma in alcuni conventi de' frati della famiglia e dappoi sospesane l' esecutione nella Polonia¹²⁵; e similmente haver Papa Paolo vietato che una tale costituzione vi si eseguisca¹²⁶. Ma ne meno volere Sua Beatitudine che vi habbia effetto, o che in alcun convento de' Bernardini s' introducano li riformati, o si dia loro molestia nesuna conforme al Breve di Paolo, non volere però dall'altro lato Sua Santità impedire che se la religiosa pietà de' Prelati e nobili Polacchi vuole invitare i riformati ad entrar nel Regno e fondar loro chiese e conventi, non vi possano haver luogo, perché, mentre se ne stanno separatamente da per loro, non offendono i Bernardini, i quali, se temono di essere vinti dai riformati nell' osservanza della regola e nella santità della vita e che non tragano perciò la divotione de' popoli alle lor chiese e dietro a loro stessi, hanno il rimedio in podestà loro e possono non lasciarsi vincere in niun'opera buona, emulando, secon-

pujące racje: Papież Klemens zarządził, by we wszystkich prowincjach wprowadzono reformę w niektórych zakonach, a potem zawiesił wykonanie tego postanowienia w Polsce; podobnie uczynił Paweł wstrzymując realizację tej ustawy. Obecny papież także nie chce, by ta ustawa weszła w życie ani by Reformaci zajmowali klasztory Bernardynów, ni by miała się im dzieć jakakolwiek krzywda, stosownie do brewe Pawła V. Lecz jeśli pobożni prałaci i panowie polscy chcą sprowadzić reformatów do Polski, ufundować im kościoły i klasztory, to także Jego Świątobliwość nie może im zabronić osiadania w tym kraju; bo mieszkając osobno nie zaszkodzą Bernardynom, którzy jeśli się boją, by ich Reformaci nie przewyższyli w zachowywaniu reguły, w świątobliwości życia i tym sposobem nie pociągnęli pobożnego ludu do swych kościołów, mogą temu łatwo zapobiec nie dając się wyprzedzić w żadnym dobrym uczynku, współzawodnicząc z nimi według słów apostoła *charismata meliora*. Zdaniem Jego Świątobliwości, z oporu Bernardynów można wnosić, [15v] że istotnie potrzebują reformy, skoro obawiają się, by przykład Reformatów nie pozbawił ich szacunku

wolą Ojca Św., aby Reformaci mogli się osiedlać w Koronie i na Litwie, wystawiony w Warszawie z datą 27 IX 1622 (w którym przytoczył brewe Grzegorza XV z 29 V 1622), zakomunikował go obu stronom i nakazał spełniać pod karą ekskomuniki. Zob. S z t e i n k e, *Kościół Świętego Antoniego*, s. 42-44 i 468-474 (ankes który posiada wspomniany dekret nuncjusza oraz inne ważne dokumenty dotyczące tej fazy sporu); dekret C. de Torresa zawary został w: *Annales Minorum*, t. 25, s. 473-475.

¹²⁵ Zob. „Pro injuncti nobis” Klemensa VIII z 12 X 1596.

¹²⁶ Paweł V najpierw w swym brewe z 30 XI 1605 skierowanym do Mikołaja Zebrzydowskiego (wojewody krakowskiego i przyjaciela bernardynów) oświadczył, że nie ma zamiaru narzucać bernardynom reformy, ale już w brewe z 31 X 1608 zabronił wprowadzania do Polski ściślejszej obserwancji w wydaniu Reformatów. Zob. Kraków: Archiwum Prowincji Reformatów, Rkps W-25: *Annales*, t. 2, s. 109-112; K. K a n t a k, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 61.

do l'Apostolo, charismata meliora¹²⁷. Ma dice Sua Santità doversi dall'opposizione loro argomentare [15v] che hanno veramente bisogno di riforma, poichè temono che l'esempio de' reformati non toglia loro il credito e'l concorso delle limosine, né vogliono con tutto ciò all'istessa perfettione ridursi. Esser vana cosa il dubitare che 'l nome solo de' reformati gli offenda, perché si accorgono ben tosto i popoli, se al nome corrispondono i fatti e veggono la differenza della disciplina regolare tra gli uni e gli altri. Dovere li Bernardini, se sono veri amatori di Santità anzi haver caro uno stimolo tale e dovere egualmente piacere al Rè et al Regno che sorga fra di loro una santa emulatione, essendosi veduto quanto habbia giovato nella Christianità l'esempio e l'emulatione de' Preti regolari, nel secolo passato instituiti, per riformare insensibilmente li frati.

A queste et altre ragioni Sua Maestà si quietò, e li reformati già pervenuti a Cracovia passarono avanti¹²⁸, e 'l Nuntio ritenuto il Breve, spedito a favore de' Bernardini, seguitò ad

i jałmużny, a nie chcą temu zapobiec doskonaląc się w świętości. Próżno byłoby się obawiać, że samo imię Reformatów może im zaszkodzić, bo ludzie szybko spostrzegą czy uczynki zgadzają się z imieniem, i zobaczą różnice między postępowaniem jednych i drugich. Bernardyni, jeśli rzeczywiście prowadzą świątobliwe życie, powinni cieszyć się z takiego przynaglenia; powinno cieszyć także króla i królestwo, że zrodzi się między nimi święta rywalizacja, bośmy widzieli jak przykład i emulacja księży zakonnych, ustanowionych w minionym wieku, wpłynęły nieznacznie na poprawę innych zakonników.

Te i podobne racje zadowolily króla. Zaś Reformaci, którzy dotarli już do Krakowa, wyruszyli dalej w kraj, a nuncjusz, schowawszy przyślane sobie brewe w obronie Bernar-

¹²⁷ Podobny ton ma brewe Grzegorza XV „Alias a fel. rec. Paulo papa V” z dnia 29 V 1622. Zob. *Annales Minorum*, t. 25, s. 473-474.

¹²⁸ Jest tu mowa o Komisarzu Apostolskim do spraw reformy Alessandro Patavino, który wraz z sześcioma zakonnikami przybył do Krakowa i 16 X 1621 spotkał się z nuncjuszem C. Torresem, a następnie z biskupem M. Szyszkowskim. Próba utrzymania pierwszej placówki Reformatów w Pińczowie w 1607 r. nie udała się; fundacja krakowska łączyła się ściśle z początkowym okresem rozwoju Reformatów małopolskich. Nastąpiła ona po zgodzie bpa M. Szyszkowskiego w dniu 31 V 1622 na fundację w Zakliczynie n/Dunajcem, Wieliczce – 1623, Bieczu – 1624. O fundację w Krakowie zabiegali głównie wicekomisarz reformatów Bonawentura Varallo i Feliks Mąkowski kustosz Małopolski. Dobrodziejką fundacji krakowskiej była Krystyna ze Zborowskich Grochowska, która 16 I 1625 zakupiła posiadłość na Grabarach poza miastem. Zob. J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor reformatów w Krakowie*, Kraków 1978 s. 14-20, *Schematyzm prowincji M. B. Anielskiej OO. Franciszkanów Reformatów w Polsce*, Kraków 1971.

aiutarli¹²⁹. Con tutto ciò non si quietano li Bernardini, ma qui per varie vie cercano d' impedire il progresso degli altri. Et invece di emular gli, gli accusano d'errori gravi. Ma perciochè da quella corte non si é mai inteso alcuno inconveniente, né si dee prestar fede ai detti loro che troppo si mostrano appassionati, mentre non vogliono comportare che altri operino meglio, nè imitarli, ma cacciarli, [16r] vuole Sua Santità che, informata V.ra Signoria di tutto ciò, continui a proteggere li riformati, non permettendo già, che essi niuna molestia apportino ai Bernardini, nè ai conventi loro, ma favorendo gli uni e gli altri, per quanto sarà ragionevole e procurando di metterli d'accordo e d'unirli nella vera via del Signore. E se pure intanto alcun disordine, o altro male di consideratione fosse per avvenire, V.ra Signoria ce ne darà diligente avviso procurando ad un hora col zelo e la prudenza sua di rimediarvi. Et assai delle cose ecclesiastiche ho divisato con esso lei.

Resta in ultimo un capo che equalmente può dirsi argomento politico e di christiana pietà, del quale favellerò per essersi del tutto cambiato lo stato di cose sopra questo istesso

dynów, zaczął im dopomagać. Nie uspokoiło to wcale Bernardynów, którzy w Rzymie różnymi sposobami starają się o powstrzymanie postępu Reformatów i zamiast z nimi współzawodniczyć, oskarżają ich o ciężkie błędy. Ale ponieważ nigdy nie słyszeliśmy o jakimkolwiek ich uchybieniu i że nie można dać wiary zbyt zajadłym słowom Bernardynów, którzy nie mogą znieść, gdy inni są od nich lepsi i nie są zdolni, by ich naśladować, pragnąc jedynie ich wygnać, [16r] wołą Jego Świątobliwości jest, byś Jaśnie Wielmożny Pan, powiadomiony o tym wszystkim, nie przestawał chronić Reformatów, nie pozwalając wszakże wyrządzić Bernardynom i ich klasztorom najmniejszej przykrości, lecz sprzyjając zarówno jednemu, jak i drugiemu o ile będzie to słuszne, starał się ich pogodzić i zjednoczyć na prawdziwej drodze pańskiej. Gdyby jednak miał powstać jakiś zamęt i natężyć miałyby się nieporozumienia, Jaśnie Wielmożny Pan dasz nam o tym staranne sprawozdanie, próbując gorliwie, lecz ostrożnie natychmiast temu zaradzić.

Pozostał jeszcze jeden temat, który można nazwać zarówno politycznym jak i religijnym, o którym powiem dlatego, że w tej sprawie zmienił się całkowicie stan rzeczy przedsta-

¹²⁹ Za pontyfikatu Pawła V nuncjusz Franciszek Simonetta (1606-1612) nałożył ekskomunikę i nakazał Reformatom opuszczenie Polski. Natomiast Cosma de Torres (1621-1622) pomimo, iż otrzymał z Rzymu szereg listów rekomendujących Bernardynów (począwszy od brewe kard. A Saulliego z 18 III 1621), to od momentu otrzymania brewe kard. L. Ludovisi z 22 I 1622 popierał Reformatów, a w pełni umocniło go w tym działaniu brewe Grzegorza XV „Alias a fel. rec. Paulo V” z 24.V.1622 (zob. Rzym-Zatybrze, Archiwum Klasztoru św. Franciszka: Cyprianus Gozdinus, Liber Custodiae Minoris Poloniae, s.f.; Kraków, Arch. Prow., *Annales Provinciae S.V. Mariae Angelorum Minoris Poloniae ab initio Reformationis descripti*, t. 1, p. 48-49).

soggetto nell'altra istruttione spiegate¹³⁰. Nell'entrare N.ro Signore nel Pontificato entrò insieme in grande speranza di potere al suo tempo quello conseguire che indarno già nel corso di molt'età si é procurato, io dico di unire in perpetua confederazione contra 'l Turco la Polonia con la Germania e tirarvi dappoi il rimanente della christianità catolica¹³¹. Poichè apparrecchiandosi il Turco per andar sopra la Polonia con immenso esercito e temendosi egualmente dall'Imperatore¹³² che contra l'Ungheria non si voltasse, invitatovi da Betlem Gabor¹³³ e da suoi ribelli, erano amenable queste nationi per la comune difesa [16v] costrette a confederarsi. E nel vero se n'erano gittati felici fundamenti per condurli avanti, se la difficoltà di convocar la Dieta Imperiale per traervi i Principi dell'Imperio e se le ribellioni di molti e le discordie di tutti, non ce ne avesse portata in lungo e levata finalmente la speranza. Imperochè volevano i Polacchi confederarsi non con Cesare solo, ma con l'Imperio, nè potevano questi unirsi col Rè senza il Regno; e di più per gli odii antichi e per li dispareri novelli, gli uni erano malsoddisfatti degli

wiony w wymienionej już instrukcji. Wstępując na Tron Piotrowy, Jego Świątobliwość nabrał zarazem wielkiej nadziei, że zdoła dokonać tego, o co daremnie trudzono się przez wiele wieków, a mianowicie zjednoczyć wieczystym przymierzem Polskę i Niemcy przeciwko Turcji i skłonić resztę Chrześcijaństwa do połączenia się z nimi. Bo gdy Turcy gotowali się na wielką wojnę z Polską, cesarz obawiając się, by zaproszeni przez Gabora Betlema i jego buntowników do Siedmiogrodu, nie obrócili się także przeciwko Węgrom, zrozumiał, że dla wspólnej obrony [16v] należy zjednoczyć oba narody. Poczyniono nawet ku temu pewne kroki, lecz bunty i nieporozumienia wśród książąt Rzeszy utrudniały zwołanie sejmu cesarstwa i pogrzebały w końcu wszelką nadzieję. Albowiem, Polacy chcieli łączyć się nie z samym cesarzem, ale z całą Rzeszą, książęta niemieccy nie z królem, ale z królestwem; nadto z powodu dawnych nienawiści i świeżych nieporozumień, jedni z drugich byli niezadowoleni: Polacy narzekali, że w swej ostatniej potrzebie nie znaleźli u cesarza pomocy, którą on od nich otrzymał w czasie najazdu księcia siedmio-

¹³⁰ Specjalną instrukcję w sprawie ligi antytureckiej otrzymał Cosma de Torres, zob. BV, Borg.Lat. 32 f. 437r-448v.

¹³¹ Nie był to jednak czas stosowny dla zawarcia powszechnego przymierza przeciw Turcji. Wielkie państwa katolickie były na początku wojny 30-letniej. Polska po rozejmach ze Szwecją, Moskwą i Turcją przygotowywała się do walki z Gustawem Adolfem. Cesarz na czele ligi katolickiej zmagał się z protestantami niemieckimi (a wkrótce potem z Danią) wspieranymi przez Francję, która była w stanie pokoju z Turcją, ale toczyła wojnę z Hiszpanią i zamierzała przeciwko obozowi katolików uzbroić Szwecję.

¹³² Ferdynand II Habsburg (†1637), syn Karola Habsburga i Marii Bawarskiej; od 1617 r. król Czech, a od 1618 r. Węgier, cesarz w latach 1619-1637.

¹³³ Gabriel (Gabor) Bethlen (†1629), książę Transylwanii w latach 1613-1629. Zob. W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław 1966, s. 141-143.

altri; e lamentavano li Polacchi di non trovare nella necessità loro quella corrispondenza di sovvenimento in Germania che l'Imperatore haveva negli aiuti Polacchi ricevuta, senza i quali, sarebbe rimasto l'Imperio dai suoi ribelli e dal Transilvano oppresso, con la perdita de' Regni di Ungheria e òemia e delli stati hereditarii. Ma quello che più dell'altre cose ha rotta la via ad ogni trattato, é stata la lentissima dispositione de Polacchi alla propria difesa, perché, non sapendo trovare il verso a prender l'armi nella spedizione generale del Regno, benché havessero il nimico a fronte potentissimo e vedessero posto in pericolo manifesto l'esercito che assediato negli alloggiamenti, ne sosteneva l'empito, furono sì tardi muoversi, ch'l Rè non poté al soccorso loro andare opportuno: onde [17r] gli assediati che troppo più havevano ripreso e ributtato valorosamente il nimico che le loro forze non comportavano, vedutisi costretti dalle necessità de viveri e da altri bisogni, col medesimo soccorso troppo lontano, porsono orecchio al trattato d'accordo e senza saputa del Rè con conditioni e maniere honorevoli, l'antica tregua rinovarono¹³⁴, togliendovi tutte le speranze di leghe e di unioni.

grodzkiego i innych buntowników i bez której nie zdołałby się obronić, mogąc utracić Węgry, Czechy i inne państwa dziedziczne. Lecz tym, co najbardziej przeszkodziło na drodze do przymierza z Niemcami była opieszałość samych Polaków w przygotowaniach do obrony; nie znajdując bowiem sposobu, by zebrać wszystkie siły na tak wielką wyprawę, pomimo, że znali potęgę wroga i świadomi byli niebezpieczeństwa, w jakim znalazła się część oblężonego wojska, ruszyli na nieprzyjaciela zbyt późno, tak że król nie mógł na czas przybyć im z odsieczą. Tymczasem [17r] oblężeni, którzy bardzo dzielnie odpierali ataki przeważających sił nieprzyjaciela, z powodu braku żywności, nie widząc nadchodzącej pomocy, zmuszeni byli skłonić się do układów i nie powiadamiając o tym króla, odnowili na uczciwych warunkach dawny rozejm i tym sposobem odebrali nam wszelką nadzieję zawiązania ligi albo unii przeciw Turkom.

¹³⁴ W okresie 2 IX-9 X 1621 pod Chocimem (miasto nad Dnieprem na Ukrainie) miała miejsce obrona obozu warownego przez wojska polskie pod dowództwem hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza (†1621) i wspomagające je wojska kozackie z hetmanem P. Konaszewiczem Sahajdacznym; liczebność armii polskiej wynosiła 35 tys. żołnierzy i 30 tys. Kozaków, zaś armia turecka liczyła 120-150 tys. m.in janczarów. Bitwa zakończyła się niepełnym zwycięstwem polskim; 9 X 1621 podpisano rozejm, który ustalał granicę polsko-turecką na Dnieprze.

Gran dolore ne sentì N.ro Signore, perchè una bellissima occasione si perdè, non solo di mettere all'hora in isconfitta il Turco che più non poteva resistere all'uccisioni, alle mortalità et alla penuria de' viveri, ma di stabilire la desiderata confederatione, per proseguire l'incominciata vittoria; poichè se quando il Rè da Varsovia si mosse, fosse potuto arrivare al campo, o almeno alla fortezza di Camenez¹³⁵, benché assai minori aiuti traesse con seco della conceputa opinione, nondimeno la sola fama del soccorso presente e della venuta del Rè, havrebbe fatto ritirare il nimico che disordinato e confuso e con la perdita già fatta d'un numero incredibile di suoi, di leggieri poteva rompersi e nella fuga tagliare a pezzi. Ma sostennero ancora in quell'anno i Polacchi così gran carestia e la nobiltà, angustiata dalla penuria de' viveri e de' denari, con tanto suo sconcio si mosse all'impresa che inchinata per altro alle private comodità e rifuggendo un ^{(b-}inimico^{-b)} così formidabile, non solo amò il fare all'hora la pace, ma P^{c-}desiderosissima^{c)} di conservarla nell'avvenire, disposta di mantenerla [17v] ad ogni prezzo, né però, fuori dell'espressa necessità, né a qualunque utile invito di lega, sarebbe per convertire a riprender l'armi e massimamente che non amando ella troppo il suo Rè, né credendo di essere amata da lui e tenendo, non fosse con le victorie se gli accrescesse la podestà, niuna inclinatione per rispetto del nome regio e

Ojciec Święty został przejęty wielką boleścią, widząc, że stracono tak wspaniałą okazję nie tylko, by zadać klęskę Turkom osłabionym stratami i wycieńczonym cierpieniem, lecz także by ustanowić owo przymierze dla pomnażania zaczętego zwycięstwa. Gdyby bowiem król wyruszywszy z Warszawy, mógł dotrzeć do obozu lub przynajmniej do twierdzy w Kamieńcu, pomimo, że prowadził siły mniejsze niż się spodziewano, sama wieść o zbliżającej się odsieczy i nadchodzącym władcy, zmusiłaby do wycofania się nieprzyjaciela, który poniosłszy już ogromne straty mógłby łatwo rozpiezchnąć się i w ten sposób zostałby rozniesiony w proch. Ale i Polacy w tym roku nie mało cierpieli; szlachta trapiąca niedostatkiem pieniędzy i żywności, tak źle zaopatrzona wybrała się na wojnę, że, mając zresztą upodobanie do domowych wygod i pragnąc uniknąć spotkania z tak straszliwym wrogiem, wołała nie tylko zawrzeć pokój, lecz także [17v] za wszelką cenę zachować go na przyszłość. Dlatego pomimo potrzeby stworzenia ligi antytureckiej, trudno byłoby ich przekonać, by chwycili za broń. Z drugiej strony, nie lubiąc zbyt króla i uważając się za nieszanowaną przez niego, szlachta obawiała się, by zwycięstwo nie powiększyło władzy królewskiej, toteż nie dałaby się nakłonić, aby, przez wzgląd na szacunek dla jego imienia i chwałę jego majestatu, narażić się na niebezpieczeństwa i wyruszyć na wojnę.

¹³⁵ Camenec (Kamieniec Podolski) – miasto nad Dniestrem, twierdza obronna na granicy Rzeczypospolitej; stolica diecezji łacińskiej i eparchii greckokatolickiej.

della gloria di Sua Maestà a tentare alcuna impresa, o a mettersi ad alcun pericolo, la piegherebbe.

Per la qual cagione non son bastati ad eccitarli l'ultime rivoluzioni di Costantinopoli¹³⁶, nè le ragioni efficaci da convincerli che questo era tempo opportunissimo che la ruina di quell'Imperio non può da niuna parte più fortemente uscire che dalla Polonia, contra la quale non ha riparo; e che le sole piccole barchette de Cosacchi possono metter la fame e 'l sacco e 'l terrore a Costantinopoli. Imperochè, non ostante che per [sic]urezza scambievolmente si proponesse di fare almeno una lega difensiva da ogni sorte di nimici, senza nominare il Turco, il Rè medesimo et altri principali senatori hanno fatta conoscere al Nuntio¹³⁷ la desperata speranza che avere se ne può. La onde un hora pare a quel Regno mill'anni che 'l Duca Sbaraschi habbia riconfirmata la tregua in Costantinopoli¹³⁸ e le cose loro sien poste insicuro. Ben dicono che come la nobilità dalle passate calamità sarà ristorata, se seguiranno altre rivoluzioni in quell'Imperio, potrebbe

Dlatego ani ostatnie zamieszki w Konstantynopolu, ani żadne słuszne racje nie zdołały przekonać szlachty, że jest teraz najlepszy moment, by zniszczyć imperium tureckie, że do jego upadku doprowadzić można jedynie z pomocą Polski, której Turcy nie zdołają zwyciężyć, że przecież sami Kozacy na swych niewielkich łodziach mogą głodzić, łupić i przyprawiać o trwogę cały Konstantynopol. Choćby nawet nic nie stało na przeszkodzie, by dla wspólnego bezpieczeństwa zaproponować Polsce zawarcie przymierza obronnego przeciw nieprzyjacielowi, nie mówiąc głośno o Turcji, sam król i przedniejsi senatorowie dali poznać nuncjuszowi płonność takiej nadziei. Dlatego z wielką niecierpliwością, żyjąc w strachu i niepewności, oczekują potwierdzenia rozejmu w Konstantynopolu przez księcia Zbaraskiego. Powiada się wprawdzie, że, gdy w imperium tureckim trwać będą zamieszki, a szlachta, po ostatnich klęskach, odzyska siły, Polacy mogliby

¹³⁶ Po bitwie przegranej 9 IX 1621 pod Chocimem, rozruchy janczarów niezadowolonych z rządów Osmana II, doprowadzają do jego śmierci w dniu 20 maja 1622 r., po czym przedłuża się niepokój i następują liczne zmiany wezyrów.

¹³⁷ Cosma de Torres.

¹³⁸ Na początku listopada 1622 r. przybył do Konstantynopola wielki poseł królewski książę Krzysztof Zbaraski w celu dopełnienia traktatu pokojowego zawartego pod Chocimem. Pertraktował z aktualnym wezyrem Guardzi Mahometem, który będąc przepłaconym przez posła moskiewskiego oponował, stawiając dalsze wymagania; przedłużające się pertraktacje zamknięto dopiero 18 lutego 1623 r., potwierdzając ów traktat już jako efekt rozmów z jego następcą wezyrem Mer Husseinem Pasha (†1659) i uwalniając polskich jeńców wziętych pod Cecorą. Zob. J. T r e t i a k, *Wojna chocimska*, Kraków 1921; instrukcja dla K. Zbaraskiego, zob. S. O c h m a n n, *Sprawa traktatu chocimskiego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 54, Historia XII, Wrocław 1966, s. 66-70; losy poselstwa zob. W. C h o m ę t o w s k i, *Książę Krzysztof Zbaraski koniuszy koronny*, „Biblioteka Warszawska”, 1865, z. 4, s. 148 nn.

alla fine muoversi, ma in vita [18r] di questo Rè non siamo facili a persuaderelo.

A V.ra Signoria ho voluto dar parte di tutto ciò, perché, quantunque ci vegna posto avanti il negotio come disperato, nondimeno scorgendosi che i movimenti di Costantinopoli possono aprire la via et accender gli animi, benché del tutto sopiti, a non permettere che dividendosi quell'Imperio, li vicini Barbari occupino quello che a loro si dovrebbe e potendo ancora gl'inatamente delle scorrerie de' Tartari e de' Cosacchi tirar di nuovo gli uni e gli altri all'arme per forza et alla fine ignorandosi ciò che la divina providenza et il corso del tempo sieno per operare, V.ra Signoria non perderà niuna occasione da eccitarli e commuoverli. Et in ogni evento, se non volesse il Regno imprendere a nome proprio la guerra, né si curasse di ampliare da quella parte i confini, ben potrebbe, consentendolo il Rè, porgere aiuto al Principe Vladislao amato da loro, o almeno permettere che dai Cosacchi e dai voluntarii fosse seguito, accioché andasse a fabricarsi in quella parte una fortuna et a fondarsi un Regno, non mancando massimamente la stirpe reale alla Polonia, né dovendo la grandezza del Principe metter gelosia ai fratelli, mentre sia da credere, ch'egli amerebbe più di essere signore assoluto in Regno minore che capo contrapesato e con la podestà limitata, in un maggiore.

Ma perciocchè sono avvenimenti questi che paion per hora più da desiderare che da sperare, se alle leghe et

wyruszyć przeciwko Turkom, ale [18r] trudno ich będzie ku temu namówić za życia obecnego króla.

Chciałem o tym wszystkim powiadomić Jaśnie Wielmożnego Pana, bo jakkolwiek nie ma teraz nadziei na odnowienie wojny, to zamieszki w Konstantynopolu mogą otworzyć ku temu drogę i obudzić uspione umysły, a w razie rozpadu państwa otomańskiego, Polacy nie zechcą pozwolić, by to, co im się należy przypadło barbarzyńcom. A ponieważ wzajemne napady Kozaków i Tatarów mogą doprowadzić do nowej wojny, choć ostatecznie nie znając zamierzeń Boskiej Opatrzności i nie wiedząc, co przyniesie ze sobą czas, polecamy Jaśnie Wielmożnemu Panu, byś nie tracił żadnej okazji dla pobudzenia i do tego. W każdym razie, gdyby królestwo nie chciało we własnym imieniu podjąć się wojny, nie dbając o rozszerzenie granic od tej strony, mogłoby, za zezwoleniem króla, udzielić pomocy królewiczowi Władysławowi, miłowanemu przez naród, a przynajmniej pozwolić Kozakom i innym ochotnikom dopomóc mu w zdobyciu i założeniu sobie w tych stronach królestwa, bo król ma wielu potomków, z których jeden może dziedziczyć tron polski, a, jak się wydaje, Władysław, nie chcąc narażać się na zazdrość braci, wolałby być władcą absolutnym w mniejszym królestwie, niż równym szlachcie i z władzą ograniczoną w większym.

Ale ponieważ są to sprawy, których można na razie bardziej sobie życzyć niż się spodziewać, jeśli nie ot-

all'impresе contra il comun nimico non si [18v] apre il camino, non si chiuda almeno al mantener l'ottima corrispondenza et unione fra Cesare et il Rè, fra la Casa d'Austria e la Casa reale di Sua Maestà, poichè grandemente ell'importa per tenere il Turco a freno e 'l Transilavano e i ribelli dell'Imperatore¹³⁹. Laonde sempre che egli fosse per accadere, si adopererà V.ra Signoria non solo per conservarli uniti, ma per istringerli maggiormente.

E quantunque gl'interessi del Rè Catolico¹⁴⁰ si mostrino assai da quelli del Polacco lontani, nondimeno per rispetto della Casa d'Austria che'gli ha grande obligatione e delle cose di Germania e della Fiandria e finalmente per contrapesare la potenza Turchesca, conviene oltre modo al Catolico il tener gran conto del Rè di Polonia e di Principi suoi figliuoli, a se di sangue tanto congiunti. Il che conoscendosi da N.ro Signore, non è per lasciar di operarne officii efficaci in tutte l'occasioni, accioché Sua Maestà riceva dal Catolico ogni ragionevole soddisfazione¹⁴¹: e con l'opportunità

wiera się [18v] droga do przymierza i wspólnego działania przeciwko wrogowi, niech nie zamyka się przynajmniej do dobrego porozumienia i zgody między królem a cesarzem, między domem austriackim a domem Jego Królewskiej Mości, bo od tego wiele zależy, by powstrzymywać Turków, Siedmiogrodzian i zbuntowanych przeciwko cesarzowi. Stąd Jaśnie Wielmożny Pan zawsze starać się będziesz, by w każdym zagrożeniu, nie tylko utrzymywać jedność między nimi, lecz by ich jeszcze ściślej ze sobą połączyć.

Pomimo że interesy króla Hiszpanii wydają się nie mieć zbyt wiele wspólnego z Polską, jednak przez wzgląd na dom austriacki, który wiele zawdzięcza królowi polskiemu, na sprawy Niemiec i Flandrii oraz dla zapewnienia przeciwwagi potędze otomańskiej, powinien król katolicki wielce sobie poważać króla Polski i królewiczów, jego synów, z którymi łączą go związki pokrewieństwa. Wiedząc o tym, Jego Świątobliwość dokłada wszelkich starań, aby król Hiszpanii zadośćuczynił we wszystkim życzeniom króla polskiego, a z okazji wyprawy polskiego posła na dwór hisz-

¹³⁹ Zygmunt III poprzez sojusz z Austrią (1613) i udzielenie jej pomocy (1619) przeciw Czechom i B. Gaborowi – księciu Siedmiogrodu, wspieranemu przez sułtana tureckiego, ściągnął na Rzeczpospolitą niszczące napady Tatarów i wojnę z Turkami. Mimo zwycięstwa ważnego dla całego świata chrześcijańskiego (Chocim 1621) niechęć wobec polityki króla przyczyniła się do dezorganizacji aparatu państwowego (sejmy często zamykano bez podjęcia uchwał, a funkcje sejmów przejmowały sejmiki).

¹⁴⁰ Filip IV (†1665), pierworodny syn Filipa III i Małgorzaty Habsburżanki, od 1621 r. król Hiszpanii, Niderlandów, Neapolu i Sycylii; książę Mediolanu w latach 1621-1655 i Portugalii w okresie od 1621 do 1649 r.

¹⁴¹ Chodziło o wciąż nie załatwioną sprawę zwrotu tzw. Sum Neapolitańskich, zagarniętych po śmierci królowej Bony (†1550) przez hiszpańską administrację Neapolu. Zob. K. K a n t e c k i, *Suny neapolitańskie*, Warszawa 1881.

dell'andata dell'Internuntio Polacco alla corte di Spagna¹⁴², si é commesso al N.ro Nuntio¹⁴³ che per quanto sarà di mestieri, si adoperi per servizio di Sua Maestà e come se gli affari suoi fossero propri di Sua Santità e della Sedia Apostolica¹⁴⁴.

Nel rimanente, come V.ra Signoria sa, il reame de' Polacchi é quasi d'ogn'intorno da nimici della religione Catolica circondato: Barbari, Maumetani, Scismatici et Heretici. Imperochè da un lato il Turco e 'l Transilvano e 'l Vallacco e 'l Moldavo, per le scorrerie de' Cosacchi e per gl' [19r] interessi de' confini e per la maligna doppiezza di Gabor, nonostante qualsivoglia tregua, lo mantengono sempre di nuova guerra in pericolo; e dall'altro il Tartaro inquieto che senza preda non può sostenere la sua povera moltitudine et al rapire più che ad alcun' arte avvezza, entra di quando in quando a ruinare la Podolia e la Russia. E quindi il Moscovia, tollerando con dolore la perdita di un paese grandissimo, se ne sta co' nimici del nome Polacco unito, per aspettare l'opportunità di ricuperarlo. E quindi il Suezco, non contento di occupare li paterni regni al Rè, li toglie quel che può dell'elettivo e gli porta la guerra in casa, per as[sic]urarsi di non riceverla

pański, polecił obecnemu tam nuncjuszowi, by, na ile może, wspierał we wszystkim interesy Jego Królewskiej Mości, jakby to były sprawy Jego Świątobliwości i samej Stolicy Apostolskiej.

Jak wiadomo Jaśnie Wielmożnemu Panu, Polska jest prawie ze wszystkich stron otoczona przez nieprzyjaciół religii katolickiej: mahometan, schizmatyków, heretyków, pogan; z jednej strony Turcy, Siedmiogrodzianie, Wołochowie i Mołdawianie, z powodu ciągłych napadów kozackich albo zatargów [19r] o tereny przygraniczne, lub jeszcze przez chytre oszustwa Gabora, pomimo sojuszów, grożą jej nową wojną; z drugiej strony, Tatarzy, którzy rzemiosło rabunku opanowali najlepiej, bojąc się, że bez łupów nie ostoi się ich mnogie państwo, najeżdżają czasem na Ruś i Podole. Moskwa tymczasem, bolejąca nad utratą wielkiej krainy, łączy się z nieprzyjaciółmi Polski w oczekiwaniu na możliwość jej odzyskania, a król szwedzki, któremu nie wystarcza zagarnięty dziedziczny tron króla Zygmunta, wydziera mu jego ziemie prowadząc na nie wojnę, by uniknąć jej w swoim kraju i doprowadzić do niesprawiedliwego pokoju. Z innej stro-

¹⁴² Adam Makowski, agent królewski w Neapolu; wysłany w 1622 r. na dwór hiszpański, by przedstawić Filipowi IV korzyści płynące z odzyskania przez monarchę tronu szwedzkiego.

¹⁴³ Deciusz Caraffa (†1626), abp Damaszk, nuncjusz apostolski na dworze hiszpańskim w okresie 22 V 1607 – 17 VIII 1620.

¹⁴⁴ Zygmunt III oczekiwał od Filipa III króla hiszpańskiego przysłania mu na Morze Bałtyckie obiecanej floty hiszpańskiej, nawet w sile tylko kilkunastu okrętów. Będąc zwodzonym przez dwór madrycki i wiedeński, odrzucał układy pokojowe ze Szwecją, którą dwory te chciały zaabsorbować militarnie w Polsce, by w ten sposób uniemożliwić udzielenie poparcia militarnego obozowi protestantów niemieckich.

nelle proprie viscere, o per trarne alla fine condizioni di tregua o di pace inique. Appresso il Marchese di Brandeburgh¹⁴⁵ e 'l Duca di Pomerania quanto più gli sono obligati¹⁴⁶, come feudatarii del Regno, più se li scuoprono nimici e si conservano uniti col Rè di Danimarca¹⁴⁷ e col Suezzo, o co' Protestanti della Germania e con gli Olandesi a danni comuni de' catolici; onde gli resta la sola Silesia e parte dell'Ungheria che se si guarda all'Imperatore son confini di Principe amico, ma se i popoli si considerano, sono e per l'heresia e per la naturale contesa e gara de' confinanti, non men che gli altri, o avversarii, o sospetti.

Onde la Republica di mantenersi in se stessa unita [19v] et al suo capo ben congiunta, et ubbidiente ha da fare ogni sforzo, potendo in tal maniera più tosto apportare ai confinanti che riceverne danno o pericolo o terrore niuno. Ma i Vescovi e i Pastori dell'anime e tutti gli ecclesiastici, anzi la religiosa pietà di Sua Maestà e degli officiali e Senatori del Regno, deono con vigilanza spetiale continuamente mirare alle parti esterne e non lasciar dilatar maggiormente inverso il centro l'heresia da que' confini, ma più tosto tenerne lontani i forestieri infetti e massimamente li Predicanti; incaminarvi delle missioni e favorire qualunque opera che gli ecclesiastici si facciano, essendo certissima cosa che le divisioni delle pestifere sette tengo-

ny, margrabia brandenburski i książę pomorski, którzy jako lennicy winni królowi polskiemu posłuszeństwo, łącząc się przeciwko katolikom ze Szwedami, Holendrami, królem Danii i protestantami niemieckimi, tym większymi okazują się wrogami. Tym sposobem, jedynie Śląsk i część Węgier należące do cesarza, nie stanowią zagrożenia dla polskiej granicy, choć lud tamten, czy to z powodu herezji, czy sąsiedzkich sporów, nie mniej wyjawia się wrogi i podejrzanym.

Dlatego też Polacy jak najusilniej muszą starać się o utrzymanie zgody między sobą, [19v] dochowując wierności i posłuszeństwa królowi, by dzięki temu nie obawiać się żadnej krzywdy ni niebezpieczeństwa ze strony sąsiadów, lecz ich właśnie w bojaźni utrzymywać. Powinni więc biskupi, duszpasterze i wszyscy duchowni, a także król, urzędnicy i senatorowie królestwa z wielką uwagą przyglądać się nadgranicznym krainom, nie pozwalając herezji na rozszerzanie się ku środkowi kraju i powstrzymywanie zarazy cudzoziemców a zwłaszcza kaznodziejów. Należy przeprowadzać misje i wspierać dzieła podjęte przez duchownych, bo jest rzeczą pewną, że z różnorodności wielu zepsutych sekt, powstały podziały, niezgoda i bunt

¹⁴⁵ Jerzy Wilhelm (†1640), margrabia Brandenburgii z rodziny Hohenzolernów, rządził od 1619 r.

¹⁴⁶ Filip Juliusz (†1625), książę pomorski, zarządził od 1620 r.

¹⁴⁷ Krystian IV (†1648), syn Anny Katarzyny Brandenburskiej, król Danii i Norwegii od 1588 r.

no non meno divisi che ribellanti, i popoli e scemano, non meno la potenza che la dignità del Regno e della Repubblica Polacca. Ma a Sua Maestà et alla sua descendenza utilissima riuscerà sempre l'unione de' popoli, dalla sola religione Catolica collegati, perché essendo essa co' Serenissimi suoi figliuoli così catolici, quando altra ragione di civile interesse non vi fosse che dividesse da loro gli animi della nobiltà non vi mancherebbe giamai il rispetto delle loro empie e contrarie sette che li moverebbe ad esser loro nelle Diete e nella pace e nella guerra avversi¹⁴⁸.

Per la qual cagione all'ufficio di V.ra Signoria apparterrà di por l'occhio in ogni parte e vicina e lontana e tanto più alle peggio disposti, [20r] come se dagl' heretici e da gl'infedeli circondata si vedesse e di far opera di esser diligentemente avvisata di quello che vi si tratterà che possa esser di danno e di pregiudicio alla nostra Santa fede, per avvertirne li Vescovi e significarlo a Sua Maestà e i suoi ministri e procurarne ancora presto rimedio. Ma perciochè V.a Signoria si acquisterà infatti di quegli affari maggior cognitione in pochi dì che non farebbe di quà in molti mesi, le ricorda N.ro Signore di esser presente dappertutto, con l'animo suo zelante e

wśród narodu, ujmując przez to chwały i powagi królowi oraz Rzeczypospolitej. Ale wierzymy, że królowi i jego tak pobożnym synom uda się z pewnością zjednoczyć naród w jednej religii katolickiej.

Obowiązkiem więc Jaśnie Wielmożnego Pana będzie baczenie na wszystkie strony, a zwłaszcza te najgorzej usposobione, pełne heretyków i niewiernych, byś dokładnie wiedział o wszystkim co się dzieje, a co mogłoby zagrażać naszej świętej religii i przestrzegał o tym biskupów, króla i jego ministrów, podejmując z nimi odpowiednie kroki. Ale ponieważ Jaśnie Wielmożny Pan szybciej poznasz na miejscu wszystkie te sprawy, przypomnę tylko jeszcze polecenie Jego Świątobliwości, byś był wszędzie obecny swym gorliwym umysłem i pasterską troskliwością i będąc czujnym, byś podawał rękę naszemu ludowi, który pogrążony w ciemnocie, grze-

¹⁴⁸ Założenia polityki wewnętrznej i zagranicznej króla Zygmunta III Wazy kształtowały się pod wpływem najbliższego otoczenia tzn. jezuitów – szermierzy kontrreformacji. Jego polityka od pierwszych lat nastwiona była na zniszczenie w Rzeczypospolitej reformacji i przywrócenie dawnej dominacji katolicyzmu. W nietolerancji wobec różnowierców umacniał króla zarówno sam prymas S. Karnkowski jak i jezuiti. W efekcie król walczący z protestantyzmem popierał katolików przy nominacjach na urzędy senatorskie, jak też rozdawnictwie stanowisk i dóbr materialnych. W tym okresie cechą charakterystyczną kontrreformacji polskiej było dążenie do umocnienia władzy monarchicznej. Wprowadzenia ustroju zbliżonego do absolutyzmu pragnął cały niemal dwór, szereg biskupów i magnatów.

con la pastorale sollecitudine e di porgere non solo il guardo, ma la mano a que' popoli di nome catolici che nell'ignoranza e nell'ubriachezza e nella crapula e ne' vitii abbandonandosi, non sanno di niuna cosa meno che di quello che alla nostra religione et alla salute propria appartiene. E per mezzo de' padri religiosi e dell'opera de' buoni Vescovi e della sua autorità soccorrerà ai bisogni di tutti e di ogni cosa ci avviserà.

Rappresenterà poi V.ra Signoria e al Rè e alla Regina e ai Serenissimi loro figliuoli, non meno il paterno e straordinario affetto che porta loro N.ro Signore che la stima grande che ne fà e spetialmente della persona del Rè¹⁴⁹. E la medesima viva testimonianza renderà alle Maestà et Altezze loro della mia osservanza e divotione. Et in brieve, quanto più sono da noi lontane quelle Provincie, tanto V.ra Signoria porrà studio maggiore di mantenerle vicine e strettamente congiunte a questa Santa Sede e di metter' negli animi di tutti l'amore e 'l rispetto di questa corte e l'idea della fede Romana; non essendo per avventura da lodar gran fatto coloro che si faticano per ridurre, per così dire, tutto 'l mondo in [20v] Roma. Ma certo somma et eterna laude si dee a chi prende ogni cura per metter Roma per tutto'l mondo.

Chi abbonda nell'affetto, abbonda anche nelle parole, ma V.ra Signoria, a cui poche ne facevano di mestieri,

chach pijaństwa i obżarstwa, nie wie nic o naszej religii i o tym co do zbawienia duszy jest konieczne. Z pomocą ojców duchownych, dobrych biskupów i własną powagą starać się będziesz zaradzić każdej potrzebie i nas o tym powiadomisz.

Zapewnisz także Jego Królewską Mość, królową i ich synów o ogromnej ojcowskiej miłości i poważaniu, jakimi darzy szczególnie króla Ojciec Święty i przekazesz Ich Wysokościom wyrazy mojego szacunku. Im bardziej ten kraj jest od nas oddalony, tym usilniej będziesz Jaśnie Wielmożny Pan starał się połączyć go nierozzerwalnym węzłem ze Stolicą Apostolską, zaszcześcić w umysłach wraz z wiarą Kościoła Rzymskiego miłość i szacunek do niej. Bo nie ten jest godzien chwały, kto usiłuje ograniczyć, że tak powiem, cały świat do Rzymu, lecz ten kto ze wszystkich sił stara się przybliżyć Rzym [20v] całemu światu.

Kto przepelniony jest miłością ten nie szczędzi słów, toteż razem z inną instrukcją otrzymasz ten list, jako wy-

¹⁴⁹ Jest to zrozumiałe bowiem podstawę polityki Zygmunta III Wazy stanowiło współdziałanie z papieżem i Habsburgami. Król – był wiernym bojownikiem St. Apost. na wschodzie i północy Europy.

riceverà questa giunta all'altra istrutione, per testimonio della mente di N.ro Signore e della volontà mia verso di lei. Se ne vada dunque felice e spargendo altamente i semi della sua virtù, procuri di vederne anche nascere e raccorre da altri i frutti e se ne riporti quà la copia degli honori e le corone delle laudi. Che intanto Sua Santità la benedice, et io dal Signore Iddio le prego perpetua felicità .

In Roma, li XIII di Decembre 1622.

^{(d-}Ludovisiu[s]^{-d)}

raz mojej pamięci i przywiązania. Obyś przeto szczęśliwie dotarł i rozsiał ziarno swoich cnót, by przyniosło ono obfity owoc, i byś Jaśnie Wielmożny Pan dostał licznych honorów i przywdział wieniec chwały. Błogosławi cię Jego Świątobliwość, a ja proszę Pana o nieustające łaski.

Rzym, XXIV grudnia 1622.

a) *in ms*: esso

c-c) *Wyraz nadpisany.*

b-b) *w ms*: mimico

d-d) *Autograf a poniżej owalna pieczęć.*

ZAKOŃCZENIE

W dniu 27 lutego 1627 r. kardynał Francesco Barberini awizował Pier Luigiemu Carafie, nuncjuszowi apostolskiemu w Kolonii, o nowych nominacjach na posłów papieskich w Holandii, Francji, Portugalii i Polsce. W ten oto sposób dobiegała końca misja Lancellottiego jako nuncjusza apostolskiego w Warszawie¹⁵⁰ (zob. tabela nr 5). Kiedy wiadomość ta dotarła do nuncjusza warszawskiego? Jak przeżywał on ostatnie cztery miesiące pracy dyplomatycznej w Warszawie? Jak należy oceniać pracę dyplomatyczną Giovanniego Battisty Lancellottiego, który należał początkowo do kandydatów na nuncjaturę I-szej kategorii w Paryżu¹⁵¹, a w końcu objął nuncjaturę II-giej kategorii, ale za to w państwie drugim co do wielkości, a czwartym co do liczby mieszkańców w Europie i mającym kluczową pozycję w polityce Stolicy Apostolskiej w sytuacji narastającego zagrożenia tureckiego? Niestety na obecnym etapie prac badawczych pytania te muszą pozostać jeszcze bez odpowiedzi. Jest też znamienne, że Giovanni Battista Lancellotti, członek jednej z największych i najbardziej zasłużonych rodzin rzymskich (jak to staraliśmy się ukazać we wstępie), który przez ponad 50 lat pełnił wzorową służbę w Kościele, rozpoczynając ją od pracy w dykasteriach Kurii Rzymskiej, kontynuował przez 10 lat w Państwie Kościelnym i przez bez mała 5 lat w nuncjaturze II kategorii w Warszawie (zob. tabela nr 4), a wreszcie duszpasterzując przez 35 lat w prestiżowej diecezji Nola w metropolii neapolitańskiej, po śmierci w opinii świętości pozostaje nadal praktycznie nieznanym i to nie tylko w swej diecezji, ale także w najnowszej włoskiej literaturze biograficznej.

Powyższa publikacja krytycznego opracowania instrukcji poselskiej Lancellottiego ma na celu zintensyfikowanie wspomnianego uprzednio typu badań, które przyczynią się z pewnością do wypełnienia nadal istniejącej luki biograficznej, a zarazem sformułowanie pierwszych ocen w zakresie realizacji priorytetów tejże nuncjatury. Tak więc na pełną monografię i dojrzałą ocenę misji dyplomatycznej nuncjusza Lancellottiego trzeba będzie jeszcze poczekać w związku z brakiem pełnej edycji źródeł nuncjatury polskiej przynajmniej dla pierwszej połowy XVII wieku, jak też monograficznych i prozopograficznych opracowań innych posłów papieskich z tego okresu.

¹⁵⁰ „Roma, 27 II 1627. Dovendo Mons. Arcivescovo di Patras nuntio apostolico in Fiandra [Giovanni Francesco Guidi di Bagno] trasferirsi a Parigi ad esercitar la carica di quella nuntiatura, ha N.ro Signore dichiarato per suo successore Mons. della Leonessa arcivescovo di Conza [Fabio di Lagonissa (*1584/5 †1652) abp 1622 Conza, nuncjusz w Holandii 1617-1634] come a Mons. di Nola nuntio in Polonia [G. B. Lancellotti] Mons. Santa Croce et a Mons. Pallotta collettore in Portogallo [Giovanni Battista Pallotto (*1592 †1668) 1624-1627 kolektor w Portugalii] Mons. Tramalli vescovo di Gerace [Lorenzo Tramallo (†1649) kolektor w Portugalii 1627-1634] (...)”. Reg.: BV, Barb.Lat. 6123 f. 9rv. Zob. J. Wijnhoven, NBD, Bd. 7/1, Padeborn 1980, awizo n. 892, s. 593-594.

¹⁵¹ Zob. L. von Pastor, *Storia dei Papi*, vol. 13, Roma 1931, s. 110.

Tabela nr 2

RZYMSKA GAŁĄZ RODZINY LANCELLOTTI - spadkobiercy zamku Lauro w XVII - XX wieku

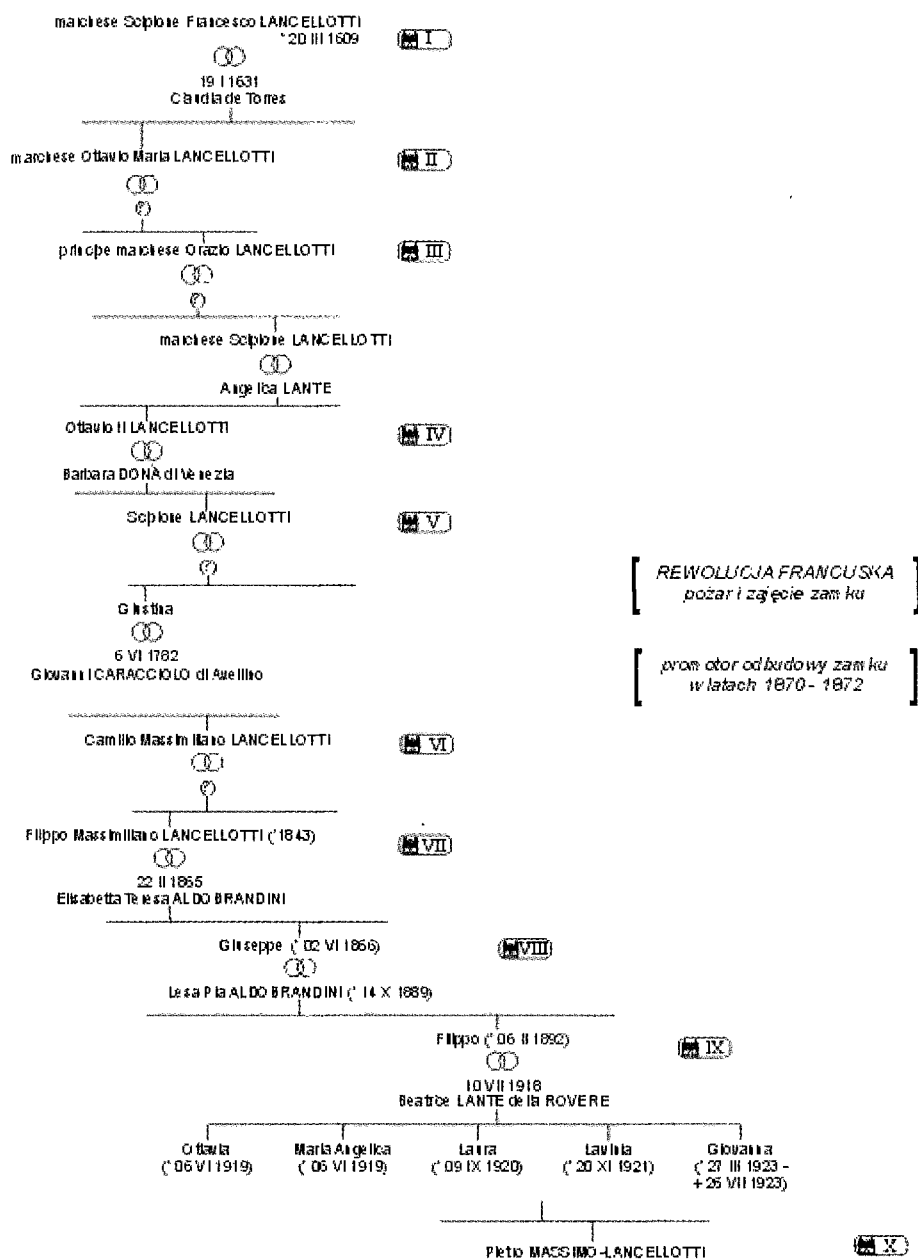

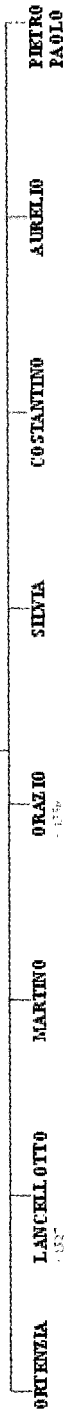
Tabela nr 1

Rzymska gałąź rodziny LANCELLOTTI w XVI i XVII wieku

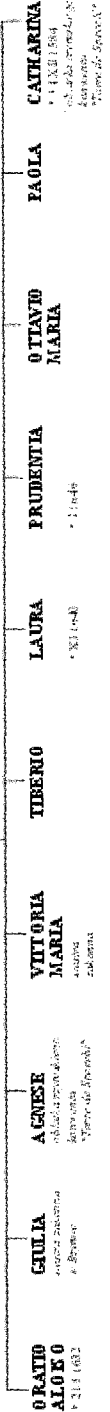
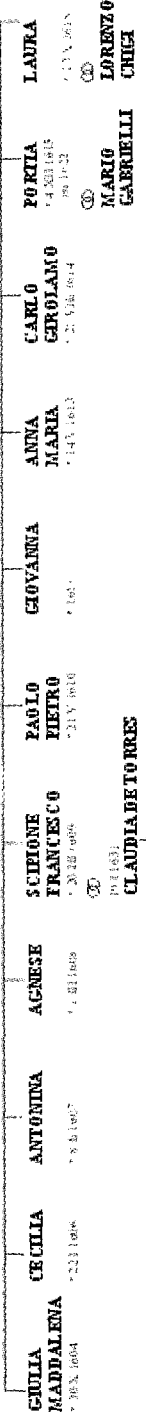
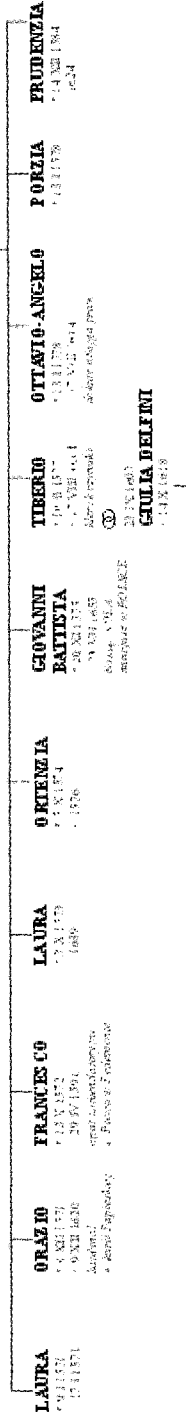
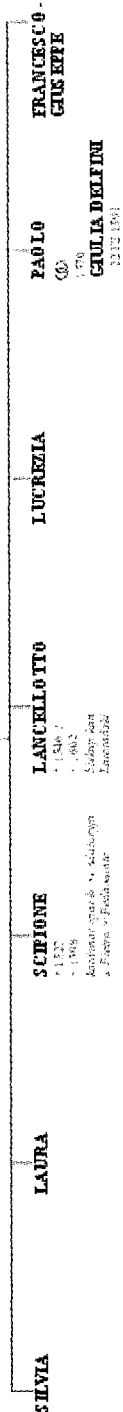
FEDERICO
 * 1467 - przebiegiem 2. linii, - zmarł w Rzymie

SCIPIONE

REPOLITA CASALI

ANTONINA ARACONA

Rzymska gałąź rodziny LANCELLOTTI na przełomie XVIII i XIX wieku

Tabela nr 3

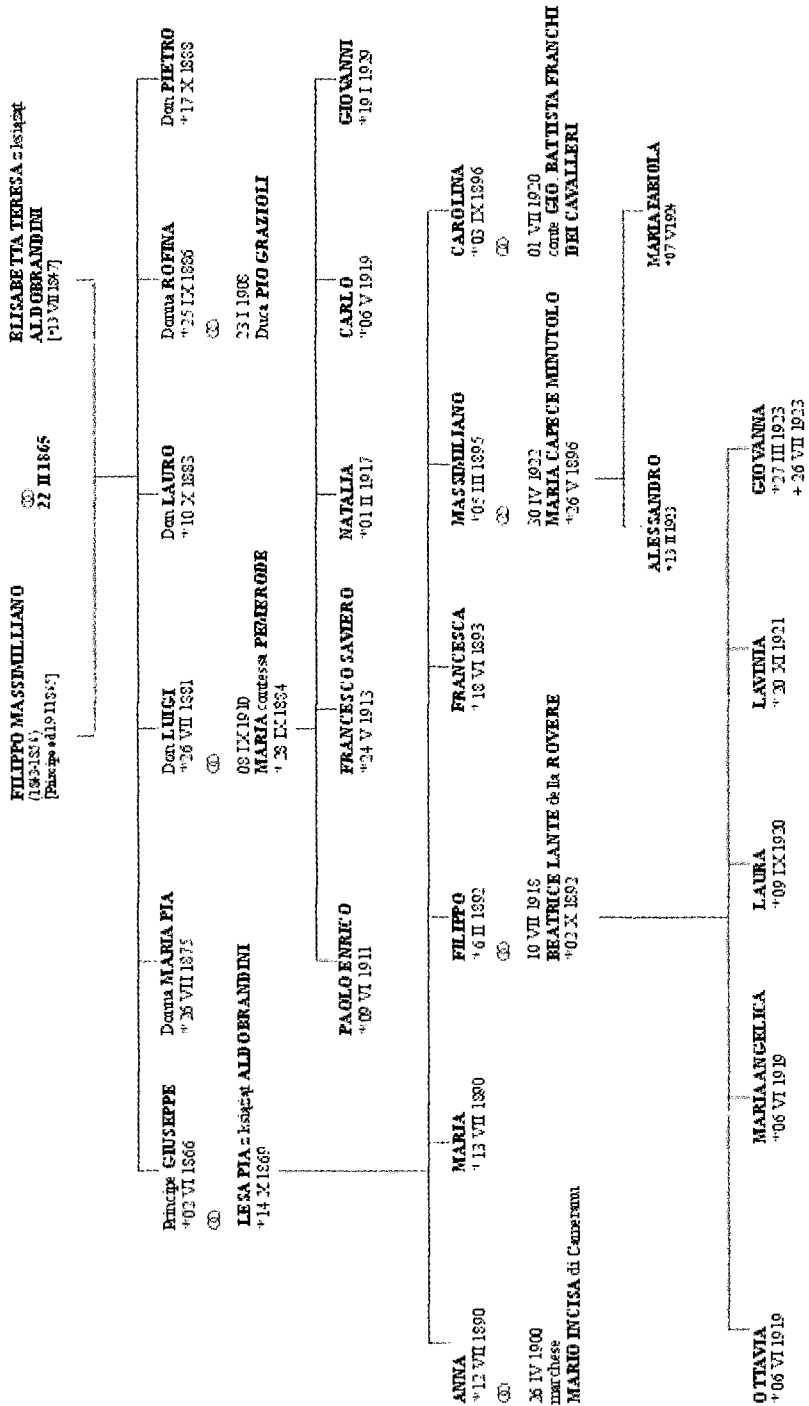

Tabela nr 4

**INTENSYWNOŚĆ I SZYBKOŚĆ WYSYŁKI KORESPONDENCJI
PRZEZ KURIĘ RZYMSKĄ I G. B. LANCELLOTTIEGO**

	1623				1624				1625				1626				1627		
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	
	S. Stanu	8	12	2	25	28	22	22	21	22	25	21	17	15	20	18	18	21	18
Kongr. PW	3	4	1	-	2	3	5	6	4	6	9	3	3	12	13	6	6	4	90
G. B. Lanc	9	21	23	28	21	31	25	19	39	22	17	21	34	19	23	21	16	17	406
Poczta*	38	36	44	50	66	42	41	46	49	46	-	53	46	37	-	-	-	-	46
Poczta**	24/78	23/44	29/84	21/81	21/120	24/89	34/48	29/60	44/50	30/94	-	37/67	42/51	30/43	-	-	-	-	21/120
Pobyt Lanc.																			

Poczta* - średni czas dostarczania poczty na trasie Rzym-Warszawa

Poczta** - najkrótszy i najdłuższy czas dostarczania poczty w danym okresie

Średni czas dostarczania poczty w okresie zimowym (I i IV kwartał) - 50 dni
 letnim (II i III kwartał) - 41 dni

pobyt w Krakowie, 50 dni (23 II do 13 IV 1623)

pobyt w Bodzentynie, ok. 125 dni (po 25 VI do 28 IX 1625)

podróż do Gdańska i Torunia, ok. 78 dni (po 1 X do 18 XII 1626)

okres misji dyplomatycznej G. B. Lancellottiego w Warszawie

**DIE EINLEITENDE ANWEISUNG
VON GIOVANNI BATTISTA LANCELLOTTI,
DEM 31. APOSTOLISCHEN NUNTIUS IN POLEN**

ZUSAMMENFASSUNG

Es besteht heute die Notwendigkeit einer vollständigen Veröffentlichung von Akten der polnischen Nuntiatur sowie der Formulierung von reifen wissenschaftlichen Auffassungen und Monographien über einzelne Nuntien.

Die vorliegende Publikation enthält neben der ersten Biographie des 31. Nuntius Giovanni Battista Lancellotti sowie den allgemeinen Bemerkungen über die Genese, Struktur und den Grundinhalt einer solchen Quellenkategorie wie Gesandtschaftsinstruktion auch eine erste kritische Edition der italienischen Fassung der Instruktion von Lancellotti und gleichzeitig ihre Übersetzung ins Polnische. Diese kritische Bearbeitung der Gesandtschaftsinstruktion von Lancellotti hat eine Verstärkung der Untersuchungen zum Ziel. Dadurch soll die weiterhin existierende biographische Lücke ausgefüllt und zugleich sollen die ersten Einschätzungen über die Realisierung der Prioritäten der Warschauer Nuntiatur formuliert werden. Eine vollständige Monographie und eine reife Einschätzung der (fünf Jahre dauernden) diplomatischen Mission des Nuntius Lancellotti sind noch nicht möglich, da es an einer vollständigen Edition von Quellen der polnischen Nuntiatur (zumindest für die erste Hälfte des 17. Jhs.) sowie an monographischen und prosopographischen Bearbeitungen der Gestalten anderer päpstlicher Gesandter dieser Zeit mangelt.

Übersetzt von Jolanta Janoszczyk

Tabela nr 5

**CZAS TRWANIA MISJI NUNCJUSZA W POLSCE
W LATACH 1598-1652**

Lp.	Czas	Nuncjusz	Data		%
			Nominacji	Odjazdu	
1	3178	M. Filonardi	20 I 1635	2 X 1643	100
2	3049	C. Rangoni	20 X 1598	6 II 1607	95,94
3	2808	I. de Torres	27 I 1645	4 X 1652	88,55
4	2721	F. Diotallevi	26 IV 1614	6 X 1621	85,61
5	2232	H. Visconti	26 IV 1630	4 VI 1636	70,23
6	2054	F. Simonetta	3 VI 1606	19 I 1612	64,63
7	1674	I. Lancelotti	25 XI 1622	25 VI 1627	52,85
8	1150	A. Santacroce	23 II 1627	17 IV 1630	36,18
9	946	L. Ruini	2 V 1612	3 XII 1614	29,76
10	537	C. de Torres	21 V 1621	19 XI 1622	16,89